

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/366588244>

O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI

Book · December 2022

CITATIONS

0

READS

174,179

3 authors:

[Xolnazarova Latofat](#)

Tashkent State Technical University

14 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

[Inatov Murat](#)

Tashkent State Technical University

15 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

[Maxammadiyeva Saodat](#)

Tashkent State Technical University

3 PUBLICATIONS 1 CITATION

SEE PROFILE

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ISLOM KARIMOV NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI

fanidan

O‘QUV- USLUBIY QO‘LLANMA

TOSHKENT 2021

Inatov M.N., Xolnazarova L.S., Maxammadiyeva S.I.
“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanidan o‘quv - uslubiy qo‘llanma. –
Toshkent, ToshDTU, 2021. 83 b.

Ushbu o‘quv-uslubiy qo‘llanma nomutaxassis oliy o‘quv yurtlari professor-o‘qituvchilari va talabalariga mo‘ljallangan bo‘lib, unda O‘zbekistonning mustaqillik arafasi va mustaqillik yillari tarixiga bag‘ishlanib, mustaqillik arafasida mamlakatimizda yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy vaziyat, aholi turmush tarzidagi muammolar, ularning keskinlashuvi, Farg‘ona voqealarining kelib chiqish sabablari, markaziy hokimiyat tangligining kuchayib borish jarayonlari bilan bog‘liq masalalar yoritiladi. Bundan tashqari, qo‘llanmada mustaqillik sari yo‘l tutilishi, O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining qo‘lga kiritilishi va uning tarixiy ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga mamlakatimizda mustaqillik e‘lon qilinganidan keyin siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotda kechgan o‘zgarishlar, xususan davlat boshqaruvi bilan bog‘liq islohotlar, bozor iqtisodiyotiga asoslangan rivojlanishning o‘ziga xos yo‘lining tanlanishi, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi masalalari yoritilgan.

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti ilmiy-uslubiy kengashining qaroriga muvofiq chop etildi (9-son, 2021- yil 26-may).

Taqrizchilar: Ochildiyev F. – tarix fanlari nomzodi, dotsent.

Abrarov S.A. – tarix fanlari nomzodi, dotsent.

© Toshkent davlat texnika universiteti, 2021

KIRISH

Mustaqillik yillari ta'lim sohasida yuz bergan o'zgarishlar tufayli mamlakatimizda kadrlar tayyorlash sifat jihatidan yangi pog'onaga ko'tarildi. Ayniqsa "Yangilanayotgan O'zbekiston – yangicha dunyoqarash" g'oyasi ostida bugungi kunda kechayotgan o'zgarishlar ta'lim tizimini ham chetlab o'tayotgani yo'q. O'zbekistonda Oliy ta'limni rivojlantirishning 2030-yilgacha bo'lgan konsepsiyasining qabul qilinishi, qo'shma dasturlar orqali nufuzli oliy o'quv yurtlari bilan o'zaro hamkorliklarning yo'lga qo'yilishi, O'zbekistonda dunyoning yetakchi oliy o'quv yurtlari filiallarining ochilishi, xalqaro reyting va indekslarda respublika oliy ta'lim tizimining nufuzini oshirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar buning misolidir.

Malakali kadrlarga bo'lgan talabdan kelib chiqib, bugungi kunda ta'lim to'g'risidagi Qonunning yangi tahriri qabul qilindi. Unda mamlakatimizda mustaqillik yillari ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar hamda undagi ayrim kamchilik va nuqsonlarni tanqidiy tahlil etgan holda bu tizimda o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Oliy o'quv yurtlarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Fanlarni optimallashtirish yo'lidan borilmoqda.

Respublikamiz oliy o'quv yurtlarida "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fani joriy etildi. Ushbu fan mamlakatimizning mustaqillik arafasi va mustaqillik yillari tarixini o'rganishga mo'ljallangan bo'lib, uning xronologik chegarasi 1989-yildan to bugungi kunlargacha davrni qamrab oladi. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fani mamlakatimizda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-madaniy jarayonlar, ularning kechishi bilan bog'liq masalalarni o'rganadi.

Ushbu o'quv-uslubiy qo'llanma mavzulari mamlakatimizda mustaqillik arafasidagi vaziyat, mustaqillikning qo'lga kiritilishi va uning tarixi ahamiyati, O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'lining tanlanishi, unda mamlakatimiz birinchi Prezidenti I.A.Karimovning tarixiy roli masalalarida, bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi jarayonlariga atroflicha yondashadi. Mamlakatimizda mustaqillik yillari davlatchiligimiz asoslari yaratildi. Bu jarayonlarning borishi, amalga oshirilgan islohotlar – xususan, davlat hokimiyatining bo'linish tamoyilining joriy etilishi, ya'ni Qonun chiqaruvchi, ijro hokimiyati va sud hokimiyatlarining qaror topishi, huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllantirilishi, mahalliy hokimiyat tizimining vujudga kelishi, o'z-o'zini

boshqarish organlari va ularning fuqarolik jamiyati qurish jarayonlaridagi o'rnini masalalari yoritiladi.

Ushbu o'quv-uslubiy qo'llanmani tayyorlash jarayonida tarix fanlari doktorlari R.H.Murtazayeva, Q.Usmonovlarning oliy o'quv yurtlari nomutaxassis ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun "O'zbekiston tarixi" darsligi, N.Jo'raevning "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanidan o'quv qo'llanmalaridan foydalanildi. Buning uchun mualliflarga o'z minnatdorchiligimizni bildiramiz.

Umuman, ushbu o'quv-uslubiy qo'llanma nafaqat oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilar va talabalariga, balki O'zbekistonning eng yangi tarixi davriga qiziquvchi va uni o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yganlar uchun mo'ljallangan.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy–siyosiy jarayonlar

Ushbu mavzuni yoritishda o‘qituvchiga dars davomida uni metodik jihatdan yuqori saviyada o‘tkazish maqsadida quyidagi texnologiyalardan birini qo‘llash tavsiya etiladi:

Insert usuli – ushbu usulning maqsadi quyidagidan iborat. U tinglovchilarga yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu usul tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Usulni amalga oshirish tartibi:

- O‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan matnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;
- Yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;
- Tinglovchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma’lumot			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim			
“+” – bu ma’lumot men uchun yangilik			
“-” – bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

Ikkinchi tavsiya etiladigan usul – bu blits – so‘rov usuli bo‘lib, unda o‘qituvchi dars boshlanishida yoki dars davomida talabalarning mavzu bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari qanday shakllanayotganligini qisqa savollar tashlash orqali o‘rganishga harakat qiladi. Bu usul dars davomida talabalarga mavzuni eshitishda diqqatini bir yerga jamlashlariga yordam beradi.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanining predmeti, maqsad va vazifalari, fanining metodologik, ilmiy-nazariy asoslari, usullari va tamoyillari. Ma’ruzachi ushbu masalani yoritishda quyidagi masalalarga e’tibor qaratishi kerak bo‘ladi: 1. Fanning predmeti; 2. Maqsad va vazifalari; 3. Metodologiyasi; 4. Ilmiy-nazariy asoslari; 5. Usullari va tamoyillari.

Bunda mavzuni quyidagicha yoritish talab etiladi. Avvalo, “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fani masalasi va uni fan sifatida o‘rganishning yo‘lga qo‘yilishi, uning predmetiga e’tibor qaratiladi. Unda Vatanimiz tarixida mustaqillik arafasi va mustaqillik yillaridagi yuzaga kelgan jarayonlarni o‘rganish, xususan, mamlakatimizda mustaqillik arafasidagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, mustaqillik sari yo‘l tutilishi va bu jarayonlarda mamlakatimiz bosib o‘tgan tarixiy yo‘lining mohiyati va mazmunini anglab yetish talab etiladi. Bu jarayon qanday borganligini, mamlakatimiz mustaqillik arafasida va uning dastlabki yillarida qanday muammolarga duch kelganini tushunib yetish muhim.

O‘zbek jamiyatida qadimgi davrlardan beri ayrim demokratiya unsurlari: o‘zini-o‘zi boshqarishning jamoa shakli, mahalla yig‘inlari, oqsoqollar kengashlari va xalq diplomatiyasi mavjud edi. Biroq hozirgi kunda ushbu institutlar tomonidan an’anaviy funksiyalar bajarilishining o‘zi bilan qanoatlanib bo‘lmaydi. Biz ularning faoliyatini hozirgi davr talablariga mos yangi mazmun bilan to‘ldirishimiz maqsadga muvofiqdir.

Rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar fuqarolik jamiyatining eng muhim institutlaridan birini tashkil etadi. Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti Islom Karimov fuqarolarning davlat va jamiyatni boshqarishda keng ishtirok etishini ta’minlovchi siyosiy institutlarning xilma-xilligiga asoslangan yangi demokratik tizim negizlarini shakllantirish zarurligiga alohida e’tibor qaratgan.

Sobiq tuzum davrida davlat va yakkapartiyaviylik tizimi shaxs ustidan yalpi hukmronligini o‘rnatgan edi. Fuqaroning huquqiy himoyalanganligi, boshqaruvning ma’muriy-buyruqbozlik usullari, har qanday muqobil fikrlashning tazyiq ostiga olinishi ko‘p odamlarda chorasizlik tuyg‘usini uyg‘otib, real hayotdan uzoqlashish istagini oshirdi. “Siyosiy autsayderlar” deb ataluvchi kishilar sonining o‘sishi jamiyatda ijtimoiy pessimizm va boqimandalikning kuchayishiga sabab bo‘ldi.

O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishda yuqorida ta’kidlab o‘tilgan vazifalar qatorida jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy isloh qilishdagi o‘zbek modelining konseptual asoslarini idrok etish, davlatimizning global

va mintaqaviy integratsiya jarayonlarida ishtiroki bilan bogʻliq masalalarning toʻgʻri va haqqoniy tahlilini xalqimiz va kelajak avlodga yetkazish burchimizdir.

Fanning predmeti shu mintaqada sodir boʻlgan jamiki voqea va hodisalar, ulardagi umumiylik va aloqadorlik qonuniyatlari, tarixiy hodisa va jarayonlar, umuman insoniyatning barcha tarixiy faoliyat jarayonlarini oʻrganishdir.

Fanning obyekti aniq tarixiy davr, makon, zamon hamda geografik va umumiy mintaqaviy chegaralar, maʼlum xalqlar, mamlakatlar tarixi bilan bogʻliq jarayonlar boʻlib, ular voqea va hodisalarni bir butun va yaxlitlikda qamrab oladi.

Fanning maqsadi vatanimiz tarixining mustaqillik arafasi va mustaqillik yillarida bosib oʻtgan shonli va murakkab tarixiy yoʻlini, xalqning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy va maʼnaviy hayotini xolisona oʻrganish orqali fuqarolar, ayniqsa yoshlar ongida tarixiy xotira, ular qalbida vatanparvarlik, gʻurur va iftixor tuygʻularini shakllantirishdan iboratdir.

Fanning metodologik, ilmiy-nazariy asoslari Oʻzbekistonning eng yangi tarixini rivojlantirishga doir davlatimiz rahbarining qarori, tarixiy-maʼnaviy merosimizga tayangan holda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan koʻplab dolzarb mavzulardagi ilmiy tadqiqot ishlari, darslik va qoʻllanmalar, monografiyalar, ilmiy asarlar asos boʻladi.

Fanni oʻrganishda maʼlum ilmiy, nazariy-metodologik tamoyillarga tayanish ham muhimdir. Mazkur tamoyillar va metodlar quyidagilardan iborat:

- ilmiylik, tarixiylik, xolislik (obyektivlik) metodi;
- tarixiy tahlil va qiyosiy taqqoslash metodi;
- mantiqiy davomiylik va uzviylik metodi;
- vorislik va izchillik metodiga asoslanish;
- tarixiy xronologik ketma-ketlik tamoyili;
- gʻoyaviylik va vatanparvarlik tamoyili;
- xolislik va oʻzaro hurmat tamoyiliga asoslanish metodi;
- kuzatish, solishtirma taqqoslash asosida umumlashtirish va zarur xulosalar chiqarish metodi;
- bahslashish, munozara yuritish va isbotlash metodi;
- matematik hisoblash, shakl va modellashtirish metodi;
- ayrimlikdan umumiylikka va umumiylikdan ayrimlikka oʻtish metodi;

Shuningdek etnografiya, arxeologiya, antropologiya fanlarida qabul qilingan moddiy va yozma ma'lumotlarga tayangan holda ish yuritish metodi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchi savol yuzasidan qisqa xulosa qilinadi va keyingi savolni o'rganishga o'tiladi.

O'zbekiston tarixini davrlashtirish masalalari, O'zbekiston tarixini o'rganishda manbalarning o'rni. Ushbu savolni yoritishda professor-o'qituvchi avvalo tarix fanini o'rganishda sivilizatsion yondashuv tamoyilidan kelib chiqqan holda masala yechimini topishga harakat qiladi. Xususan, davrlashtirish masalasida tarix fanida amal qiladigan tamoyillarga asoslangan holda ijtimoiy - siyosiy, iqtisodiy munosabatlar va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarini hisobga olish kerak bo'ladi.

O'rta Osiyo, jumladan O'zbekiston tarixini zamon talablariga asoslanib davrlashtirish masalasida olimlar orasida hamon bahslar davom etmoqda. Bu masala yuzasidan, xususan, eng qadimgi davrlardan bugungi kunga qadar bo'lgan tariximizni davrlashtirishda e'tibor berilishi lozim bo'lgan tarixiy-madaniy jarayonlar, masalaga sivilizatsion yondashuv, davrlashtirishning metodologik asoslari kabilarga A.Asqarov, E.Rtveladze, A.Sagdullaev va boshqa olimlar e'tibor qaratgan bo'lishlariga qaramay, davrlashtirish masalalari to'la yechimini topmagan. So'nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlardan kelib chiqib, O'zbekiston tarixini davrlashtirish masalalariga ham qisqacha to'xtalib o'tishni lozim topdik. Chunki, tarixni o'rganishda avvalo, xronologik izchillik asosida davrlarga bo'lib, har bir davrning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ma'ruzalarni belgilash hamda dars soatlarini taqsimlash maqsadga muvofiqdir. Qanchalik sodda ko'rinmasin, ushbu jihat ham murakkab masala hisoblangan tarixni to'g'ri davrlashtirishni talab etadi. Masalaning eng muhim tomoni esa, yoshlarimizga ilmiy asoslangan davrlashtirish asosida tarix fanidan ta'lim berishdir.

Yuqorida ta'kidlanganimizdek, mustaqillik davriga kelib, haqqoniy tariximizni yaratish borasida olib borilgan tadqiqotlar tufayli sovet davri mafkurasiga asoslangan besh bosqichli formatsion davrlashtirish inkor etildi. Qadimgi tarixni davrlashtirish masalasida tarixiy-madaniy taraqqiyotning ijtimoiy-iqtisodiy omillariga asosiy e'tiborni qaratish g'oyalari paydo bo'ldi. Xususan, A.Sagdullaevning fikricha, O'rta Osiyo tarixining eng qadimgi davri bir necha yuz ming yillarni o'z ichiga oladi. Yevropa va Osiyo hududlarida tarixiy va madaniy jarayonlar rivojlanishining notekisligi, ayniqsa, turli davrlarda moddiy madaniyatdagi

o'zgarishlarning bir-biriga mos kelmasligi tufayli, ayrim hududlarga tegishli tarixiy sana va davrlashtirish bir-biridan farqlanadi.

A.Asqarovning fikricha esa, O'zbekiston tarixi jahon tarixining tarkibiy qismidir. Bu zaminda yuz bergan tarixiy jarayonlarni jahon tarixidan ajratib o'rganish mumkin emas. Ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarining mahsulidir. Har bir xalq yer kurrasining qaysi mintaqasida yashamasin, taraqqiyotning barcha bosqichlarini u yoki bu darajada bosib o'tishi shart. Ammo, jamiyat rivojlanishi hamma yerda birday kechmagan. Jamiyatning notekis rivojlanish qonuniyati esa, qadimgi zamonlarda ko'proq mintaqaning tabiiy-geografik va ekologik imkoniyatlariga bog'liq bo'lgan. Jamiyat hayotida yuz beradigan tub ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, O'rta Osiyo tarixining rivojlanish darajasi va ana shu mintaqa tarixi taqozo etgan holatdan kelib chiqib, O'rta Osiyo, jumladan O'zbekiston tarixini davrlashtirish mumkin. Tadqiqotchi qiyosiy tahlillar hamda tarixiy jarayonlarni obyektiv aks ettiruvchi omillarga asoslanib, O'zbekiston tarixining eng qadimgi davrdan bugungacha bo'lgan davrini yettita katta xronologik davrga bo'ladi. Ammo, olimning bu davrlashtirishi biroz ixchamlashtirishni talab etadi. Bizga qadar olib borilgan tadqiqotlarning qiyosiy tahlillari hamda mavjud adabiyotlarni o'rganish asosida O'zbekiston tarixini davrlashtirish quyidagi ko'rinishda taklif etiladi:

1. O'zbekiston tarixining eng qadimgi davri. Bu davrni o'z navbatida quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin: a) O'rta Osiyoda ibtidoiy to'da davri – bu davr moddiy madaniyat taraqqiyotiga qarab xronologik jihatdan 1 mln. – 40 ming yil avval ya'ni, ilk va o'rta paleolit davrlarini o'z ichiga oladi; b) urug'chilik jamoasi davri – so'nggi paleolitdan boshlab urug'chilik, jamoalarining shakllanishi va mezolit, neolit, eneolit davrlarida ularning taraqqiy etishi (m.av. 12-4 m.y.). Bu davr ijtimoiy boshqaruvning vujudga kelishi va rivojlanishi bilan izohlanadi.

2. Ilk davlatchilikka o'tish va davlatchilikning rivojlanishi davri. Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyot nuqtayi nazaridan bu davr quyidagi bosqichlarga bo'linadi: a) O'rta Osiyoda ilk shahar madaniyatining paydo bo'lishi hamda dastlabki davlatchilik tizimiga o'tish davri (mil. avv. III II ming yillikning birinchi yarmi); b) ilk davlatlarning paydo bo'lishi hamda ma'muriy-hududiy boshqaruvining rivojlanish bosqichlari (mil. avv. II ming yillikning ikkinchi yarmi-antik davri). Bu davr dastavval bronza, keyinroq esa temirning xo'jalik sohalariga jadallik bilan kirib kelishi natijasida mehnatning dastlabki ijtimoiy taqsimoti, ishlab chiqaruvchi kuchlarning taraqqiyoti, siyosiy birlashmalar, Qadimgi

Baqtriya va Xorazm kabilarning paydo bo'lishi, O'rta Osiyoning Ahamoniylar, Makedoniyalik Aleksandr, Salavkiylar kabi polietnik davlatlar tarkibida rivojlanishi, xalqaro va o'zaro madaniy-iqtisodiy aloqalarning taraqqiy etishi bilan izohlanadi.

3. O'zbekiston tarixining o'rta asrlar davri. Bu davr o'z navbatida quyidagi bosqichlarga bo'linadi: a) ilk o'rta asrlar; b) rivojlangan o'rta asrlar; d) so'nggi o'rta asrlar bosqichi. Xronologik jihatdan V asrdan XVIII -XIX asrning o'rtalarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olgan bu davrning birinchi bosqichida O'rta Osiyoda yer egaligi munosabatlari o'zgarib, mulkchilikning turli shakllari (xususiy mulk, jamoa mulki, vag'nze) paydo bo'ldi, etnomadaniy jarayonlar jadallanib, mahalliy hokimiyatchilik davlat tizimining asosiga aylanadi. Ikkinchi bosqichda markazlashgan davlatchilik an'analari kuchayib, O'rta Osiyoda islom dini keng yoyiladi, ilm-fan va madaniyat yuqori darajada rivojlanib, bu sohada uyg'onish davri yuz berdi, etnik jihatdan xalqlarning shakllanishi nihoyasiga yetdi, yer egaligi va mulkchilikning turli ko'rinishlari vujudga keldi. Uchinchi bosqichda (XVII asrdan boshlab) hokimiyat uchun o'zaro kurashlar avj olib O'rta Osiyo hududlari xonliklarga bo'linib ketdi.

4. O'zbekistonda Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi va sovetlar hukmronligi davri. Xronologik jihatdan XIX asrning o'rtalaridan 1991 yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga olgan bu davr chor Rossiyasi va sovet mustamlakachiligi davrlariga bo'linadi. Birinchi bosqichda chorizm bosqinchiligi tufayli O'rta Osiyo Rossiyaning xomashyo bazasiga aylanib, bu hududlarga rus kapitali jadallik bilan kirib keldi, mahalliy ishlab chiqarish va hunarmandchilikka putur yetdi, milliy-madaniy qadriyatlarga e'tibor berilmadi, natijada milliy ozodlik harakatlari avj olib, jadid namoyondalari rahnamoligida milliy ma'rifparvarlik g'oyalari yoyildi.

Ikkinchi bosqichda, dastavval milliy mustaqillik uchun qurolli va g'oyaviy kurashlar avj olgan bo'lsa-da, ular beayov bostirilib, jamiyat taraqqiyoti kommunistik mafkuraga bo'ysundirildi, mulkchilikda davlat monopoliyasi ustunlik qildi, "o'z taqdirini o'zi belgilaydigan xalqlar" va sovet respublikalari amalda "markaz" manfaatlariga bo'ysundirildi.

5. O'zbekistonning mustaqillik va milliy istiqloq davri. Mamlakatimiz tarixining mustaqillik davrini o'tgan yillar davomida amalga oshirilgan o'zgarishlar va islohotlar, ularning samaradorligiga qarab belgilash maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shu nuqtayi nazardan milliy-mustaqillik davrini quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin bo'ladi.

Birinchi bosqich 1991-2000 yillarni o'z ichiga olib, bu davrda mustaqillikning mustahkam poydevori bunyod etilib, "O'zbek modeli"

asosida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sari yo‘l tutildi, O‘zbekiston jahon hamjamiyati tomonidan tan olindi, milliy istiqlol mafkurasi jamiyat hayotiga keng kirib bordi.

Ikkinchi davri 2001-2010 yillarni o‘z ichiga olgan ikkinchi bosqich, O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning ta’biri bilan aytganda, “fan demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davri, iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish, siyosiy hayotimizni, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy gumanitar sohalarni izchil isloh qilishni ta’minlashda g‘oyat muhim rol o‘ynagan davr bo‘ldi”.

2010-2016-yillarini o‘z ichiga olgan uchinchi bosqichida davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish, sud huquqi va axborot sohaslarini isloh qilish, saylov huquqi erkinligini ta’minlash, fuqarolik institutlarini rivojlantirish, bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish davri bo‘lib qoldi.

2016-yildan to bugungi kungacha davrni o‘z ichiga olgan navbatdagi bosqichi mamlakatimizda hamma sohalarda yangilanishlar davri bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari Harakatlar strategiyasida belgilab berilgan vazifalarni hayotga tatbiq etish, jamiyatimizni barcha sohalarda isloh etish, uning reyting salohiyatini ko‘tarish jarayonlari bilan bog‘liqdir. Bu bosqich tariximizda “Yangilanayotgan O‘zbekiston-yangicha qarashlar” davri deb baholanmoqda.

Ta’kidlash lozimki, taklif etilayotgan ushbu davrlashtirish bu mavzuni yakunlamaydi. Tarix fanini o‘qitish borasida dolzarb bo‘lib turgan davrlashtirish masalalari hali jiddiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lishi tabiiydir. Ammo, bu yo‘nalishda aniq konsepsiya ishlab chiqilib, o‘quv jarayoniga joriy etilishi davr talabidir.

Tarixiy manbalar davr nuqtayi nazaridan qadimiy va joriy (kundalik) ahamiyatga ega bo‘ladi. Shuningdek, ular o‘z mazmuni va mohiyatiga ko‘ra birlamchi va ikkilamchi ahamiyat maqomiga ham egadirlar. Birlamchi manbaga tarixiy hujjatlarning asl nusxasi kiradi. Ikkilamchi manba deb esa birlamchi manbalarning e‘lon qilingan nusxalari, maqola va kitob holatiga keltirilganlariga aytiladi.

Tarixiy manbalarga qadimdan qolgan barcha narsalar, ya’ni insoniyat qo‘li va aql-zakovati bilan yaratilgan barcha moddiy madaniyat buyumlari va ashyolar, inshootlar, yozma yodgorliklar, urf-odatlar, an’analar, tillar kabilar kiradi. Zamonaviy adabiyotlarda O‘zbekiston tarixini o‘rganishning manbalari shartli ravishda quyidagi oltita guruhga bo‘linadi:

1. Yozma manbalar – epigrafik yodgorliklar, ya'ni, tosh, metall, suyak va sopolga bitilgan bitiklar, “Avesto”, qadimgi va o'rta asrlar mualliflarining xabarlarini, graffitlar, metall buyumlar, idishlarda qoldirilgan izlar, papirus, pergament va qog'ozlardagi qo'lyozmalar, chop etilgan materiallar.

2. Moddiy yoki arxeologik manbalar - arxeologik tadqiqotlar natijasida o'rganiladigan mehnat va jangovar qurollar, hunarmandchilik buyumlari, idishlar, uy-ro'zg'or buyumlari, kiyimlar, chorvachilik anjomlari, tangalar, san'at buyumlari, me'morchilik inshootlari, uy-joy qoldiqlari, mudofaa inshootlari kabilardir. Moddiy manbalar yozuvsiz zamonlardagi tariximizni tiklash uchun ulkan ahamiyat kasb etadi.

3. Etnografik ma'lumotlar – eng qadimgi davrdan boshlab so'nggi o'rta asrlarga qadar odamlarning yashash tarzi va turmushi, urf-odatlarini va an'analari, bayramlar va diniy e'tiqodlar, xo'jalik yuritish udumlari, ma'lum qabilalar, elatlar va etnik guruhlarga xos bo'lgan an'analari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

4. Lingvistik ma'lumotlar – qadimgi tillarning yozma, badiiy va og'zaki nutqda aks etishi, turli xalqlar tili va lahjasidagi o'xshashliklarning tarixiy ildizlari haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlar xalqlar va elatlarning etnik kelib chiqishi hamda mashg'ulotlari, migratsion jarayonlar, diniy e'tiqodlar, madaniyat, turmush tarzini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Kinofotohujjatlar – nisbatan yangi voqea-hodisalar va ma'lum shaxslar bo'yicha ilgari surilgan fikrlarning tasdig'i hisoblanadi.

6. Arxiv materiallari – XIX asrning o'rtalaridan boshlab bugunga qadar ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy jarayonlarni o'rganishda markaziy va joriy arxivlarda saqlanayotgan ma'lumotlar juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy manbalarni o'rganuvchi fan hisoblangan manbashunoslik – tarix fanining maxsus sohasi bo'lib, tarix fani rivojlanishi va tarixning yozilishida o'ta muhim ahamiyatga ega. Hozirgi paytda manbashunoslik fani keng rivojlanmoqda. U yuqorida ko'rsatilgan metodologik ilmiy-nazariy, g'oyaviy-mafkuraviy asos va ilmiy usullarga tayanadi.

O'zbekiston tarixi fanini o'rganishda tarixiy manbalarning o'rni va ahamiyati katta. Ular xalqning bebaho moddiy va ma'naviy merosi, boyligi hisoblanib, muzeylarda, arxivlarda, kutubxonalarda saqlab kelinmoqda.

Manbalar o'z mazmuni va shakliga ko'ra, yozma va moddiy ko'rinishlarga ega bo'ladi. Yozma manbalar eng qadimgi rasmlar,

yozuvlar, bitiklar, hujjatlar va kitoblardan iboratdir. Hozirgi kunga qadar mamlakatimiz hududida va boshqa hududlarda bitilgan qadimgi va oʻrta asrlarga oid yozma manbalarni oʻrganish boʻyicha talaygina ishlar amalga oshirilgan boʻlishiga qaramay, bu yoʻnalishda qilinadigan ishlar hali koʻp. Mavjud manbalar xalqimiz tarixi, moddiy va maʼnaviy qadriyatlari xususida toʻliq, zarur va yetarli maʼlumotlarni beravermaydi. Shu boisdan ularni sinchiklab oʻrganish, tarjima qilish ilmiy tadqiq etish muhimdir.

Xususan Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon xalqlari tarixida muhim oʻrin tutuvchi eng qadimgi manbalar qatorida zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “Avesto”, qadimgi davr tarixiga oid muhim manba Erondagi Behistun qoyatosh bitiklari, qadimgi Rim, Yunoniston tarixchilarining yozib qoldirgan ayrim asarlarida hozirgi Oʻrta Osiyo xalqlari tarixi, turmush tarzi, moddiy va maʼnaviy madaniyatiga oid zarur maʼlumotlar uchraydi. Tarixiy manbalar qatorida shuningdek Abulgʻoziyning “Shajari turk”, Mirzo Ulugʻbekning “Toʻrt ulus tarixi”, Sharafuddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma”, Muhammad Yusuf Bayoniyning “Shajarai Xorazmshohiy” va shu kabi boshqa asarlarni ham misol qilish mumkin. Shu bilan birga Amir Temurning “Temur tuzuklari”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarlarining ham muhim yozma manba sifatida misol qilish oʻrinli.

Shuningdek, dars jarayonida muhim manbalar qatorida arxiv materiallaridan ham foydalanish muhim rol oʻynaydi. Zero, arxivlarda xalq va davlat tarixiga oid yozma hujjatlar saqlanadi. Darsda mavzuni arxiv materiallaridan foydalangan holda oʻtish ham mumkin. Tarixchi olimlar arxiv hujjatlari asosida, qimmatli dalillarga tayangan holda izlanish olib borishlari haqqoniy tariximizning xolislik asosida oʻrganilishida katta ahamiyat kasb etadi. Dars jarayonida ulardan unumli hamda oʻz oʻrnida foydalanish professor-oʻqituvchidan katta mahorat talab qiladi. Oʻqituvchi manbalarning turi, shakli, vazifalari hamda ulardan foydalanish yoʻl-yoʻriqlari xususida talabalarga toʻgʻri tushunchalar berishi maqsadga muvofiq. Shunday ekan, yozma manbalar tarixni ilmiy-nazariy jihatdan xolis oʻrganishda muhim ahamiyat kasb etishi bejiz emas.

Tarixni oʻrganishda arxeologik, etnografik, numizmatik, toponimik manba va maʼlumotlarning ham oʻrni katta. Ular qatoriga qadimgi aholi manzilgohlari, shaharlar xarobalari, mozor va qoʻrgʻonlarning qoldiqlari, aholi turmushi va xoʻjaligida ishlatilgan buyumlar, mehnat va jang qurollari, turli-tuman roʻzgʻor ashyolarini kiritish mumkin. Shunday manzilgothlar bugungi kunda respublikamizning Surxondaryo, Qashqadaryo, Toshkent vohasi, Xorazm, Fargʻona vodiysi hududlaridan

ko'plab topilmoqda. Moddiy va yozma manbalar asosida tarixiy ma'lumotlarni solishtirib, haqqoniy tarixni talqin etish va o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, ushbu mazvu bo'yicha professor-o'qituvchi qisqa xulosa berib, yakunlaydi va keyingi savolni muhokama qilishni boshlaydi.

XX asrning 80-yillari sobiq sovet davlatida ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy jihatdan tanazzul holati yuzaga kelib qolgan davr bo'ldi. "Qayta qurish" siyosatining barbod bo'lishi, ma'muriy-buyrukbozlikka asoslangan, mulkchilikning turli shakllari raqobat asosida shaklanishini inkor etadigan mavhum siyosiy, sinfiy, umumiy manfaatlarni milliy manfaatlardan ustun qo'ygan, yagona partiya ish hukmronligiga tayangan mustabid tuzum butunlay istiqbolsiz ekanini amalda yana bir bor ko'rsatgan edi. Bu vaqtda O'zbekiston iqtisodiy hayoti juda og'ir ahvolda, xususan, sanoatning bir yoqlama rivojlanib, "paxta" sanoat kompleksiga moslashishi, ekologik ahvolning og'irlashib, onalar va bolalar o'limining oshib ketishi, millatlararo munosabatlarda ziddiyatli holatlar yuzaga kelib, milliy mojarolar yanada kuchayib, milliy urf-odatlar, qadriyatlar ta'qib ostida qolishi respublikani tang ahvolga solib qo'ygan edi.

XX asrning 80-yillarida sovet tuzumi qatag'onlari yana davom etdi. Markaz rahbarligida O'zbekistonda navbatdagi oshkora qatag'on boshlanib ketdi. "Paxta ishi", "O'zbeklar ishi", "Sharqiy front" deb atalgan mash'um siyosat niqobi ostida minglab begunoh kishilar jinoiy javobgarlikka tortildi. "Paxta ishi" va "O'zbeklar ishi" deb nomlangan tergovlar boshlanib ketdi. Gdlyan va Ivanov rahbarligidagi tergov guruhlari o'zbekistonliklarga nisbatan qonunsiz, beshafqat ishlarni boshlab yubordi. Ularning zo'ravonligi oqibatida sudlar adolatsiz hukmlar chiqara boshladi.

KPSS Markaziy Qo'mitasining 1985-yil aprel Plenumida jamiyatni "qayta qurish" orqali iqtisodiyotni tiklash, xalqning turmushini yaxshilash siyosati belgilandi. Bundan ko'zlangan maqsad jamiyatni sotsialistik asosda isloh qilish, jamiyatning barcha sohalarida to'la demokratik jarayonlarni boshlash edi. Ammo hukumatning olib borgan ichki siyosati va ko'pmillatli mamlakat fuqarolari qarashlari o'rtasida o'ziga xos nomutanosiblik sodir bo'ldi. Xususan 1987-yildagi mavjud siyosiy tuzumni va iqtisodiyotga partiyaviy rahbarlikni saqlab qolgan holda xo'jalik mexanizmini isloh qilish yo'lidagi urunishlar ham samara bermadi.

Iqtisodiy islohotlar tez orada qotib qolgan ijtimoiy - siyosiy tizim iskanjasida qoldi. Respublika xalq xo‘jaligida umumiy ijtimoiy mehnat unumdorligi oldingi davrlarga nisbatan pasayishi kuzatildi. Natijada 1980 yillarning ikkinchi yarmida siyosiy tizimni isloh qilishga, birinchi navbatda KPSSning siyosiy va mafkuraviy hukmronligini cheklashga, davlat va xo‘jalik o‘rganlarini kompartiya hukmronligidan chiqarishga, xalq deputatlari sovetining to‘la hokimiyatini ta‘minlashga urinish sodir bo‘ldi. Islohotlar natijasida jamiyatni demokratiyalash, oshkoralik, turli xil fikrlar bildirishga imkon “berish tomon ijobiy qadamlar qo‘yildi. Matbuotda, radio va televideniya turli xil fikr-mulohazalar erkin yoziladigan, gapiriladigan bo‘ldi”. Qayta qurish siyosatining ilmiy va nazariy jihatdan puxta va aniq-ravshan dasturining ishlab chiqilmaganligi, iqtisodiy siyosat puxta o‘ylab ko‘rilmagan sinov va eksperimentlarga asoslangan, mamlakat ichki imkoniyatlarini hisobga olmasdan xalq xo‘jaligining barcha sohalarini bir vaqtning o‘zida rivojlantirishdan iborat noto‘g‘ri yo‘l tutilganligi natijasida jamiyatda inqirozli holat yuzaga keldi.

Natijada jamiyat va ishlab chiqarishni markazlashtirilgan tarzda rejalashtirish asosida boshqarish va taqsimlashdan bozor iqtisodiyoti yo‘liga o‘tishga urinish bo‘ldi. 90-yillar boshida bozor iqtisodiyotiga o‘tish zaruriyatidan kelib chiqib, dasturlar tuzildi, qarorlar qabul qilina boshlandi. Ammo bu paytda barcha joylarda bo‘lgani kabi, O‘zbekistonda ijtimoiy-siyosiy hayot yanada murakkablashib bordi. Respublika partiya va davlat rahbarlik lavozimlariga Markaz tomonidan ko‘plab kadrlar yuborildi. “Kadrlar to‘dasi” deb nom olgan 400 ga yaqin kishilar O‘zbekistonda hukumatni boshqara boshladilar.

Yuqorida qayd etilganidek, O‘zbekistonda “o‘zbeklar ishi”, “paxta ishi” deb atalgan jinoiy ishlar to‘qib chiqarildi. Moskvadan yuborilgan Gdlyan va Ivanov guruhi ming-minglab boshqaruv mahoratini puxta egallagan rahbar kadrlarga nisbatan turli aybnomalarni o‘ylab topdilar, qamash, ozodlikdan mahrum qilish kabi hollar kuchaya boshladi.

Xalqning boy tarixi, mentaliteti va madaniyatini, o‘lkaning o‘ziga xos xususiyatlari hisobga olinmasdan xalqning urf-odatlarini, an‘analari, tili va ma‘naviyati oyoqosti qilindi. Olimlar, yozuvchilar va boshqa ijodiy xodimlar faoliyati mahalliylikda, milliy cheklanganlikda ayblandi. Natijada respublikada millatlararo nizolar kelib chiqa boshladi. Xususan, 1989-yilda Toshkent va Farg‘onada ro‘y bergan millatlararo mojarolar shular jumlasidan edi. Bu mojarolar, ayniqsa Farg‘ona vodiysida ommaviy tus oldi. Respublikaning siyosiy rahbariyati yuzaga kelgan bu murakkab vaziyatni to‘g‘ri baholay olmagan uchun, yoshlarning ommaviy

chiqishlari, millatlararo to'qnashuvlar sodir bo'la boshladi. Ushbu to'qnashuvlarda 50 dan ziyod namoyishda qatnashgan aholi halok bo'lgan, 200 dan ortig'i esa yarador qilinadi. Umuman 3-12 iyun kunlari Farg'ona viloyatida bo'lgan millatlararo to'qnashuvlar va ularning harbiylar tomonidan o'qqa tutilishi oqibatida 103 kishi halok bo'lgan. 1009 kishi yarador bo'lgan va 650 xonadonga o't qo'yilib, vayron qilingan.

Farg'ona fojialariga taalluqli ma'lumotlarni tahlil qilib, tarixchilar H.Bobobekov, Q. Usmonov, R.Murtazayevalarning qayd etishlaricha, mesxeti turklari uchun bu mojarro mustabid tuzum aybi bilan urush davrida majburan tashlab chiqilgan ona vatanlariga qaytib borishlari uchun bahona sifatida kerak bo'lganligi takidlanadi. Mahalliy aholi esa bu mojarroga tabiiy ravishda qo'shib ketgan xolos. Chunki Ittifoq miqyosida joylarda aholining ijtimoiy-iqtisodiy muammolariga e'tibor berilmagan, mahalliy yoshlar o'rtasida ishsizlik ko'payib, aholining turmush darajasi pasayib borgan, paxta yakkahokimligi, ekologiya muammolari hal qilimagan, poraxo'rlik, ko'zbo'yamachilik, qonunbuzarlik avj olgan. Bu holat O'zbekistonga ham ta'sir etmasdan qolmagan.

Respublikada keng munozaraga sabab bo'lgan muammolardan biri o'zbek tiliga davlat tili maqomini berish masalasi bo'ldi. Ma'lumki, shaxsga sig'inish, turg'unlik yillarida o'zbek tilinining mavqei, qo'llanish doirasi juda ham torayib ketdi. O'zbek tili davlat idoralarida ham, majlislar, yig'lishlarda ham deyarli ishlatilmay qo'yildi. 80-yillarning o'rtalariga kelib SSSR davlatining parchalanishi real haqiqatga aylanib qoldi. Xalq milliy ongining o'sishi, jamiyatning ijtimoiy qonuniyatlari va talabi o'zbek tili masalasini ko'rib chiqishni kun tartibiga qo'yilishiga turtki bo'ldi. Shu tarzda hukumat va mamlakatimiz ilmiy jamoatchiligi sa'yi harakatlari bilan 1989-yil 21- oktyabrda xalqimiz ma'naviy hayotida muhim voqea sodir bo'ldi, o'zbek tiliga "Davlat tili" maqomi berildi.

Ayni paytda O'zbekiston respublikasi davlat siyosatining jabhalarida O'zbekistonda istiqomat qilayotgan xalqlar va ularning manfaatlari bilan bog'liq masalalar birinchi navbatda turar edi. Shunday vaziyatda tinch hayotni ta'minlash uchun davlatni boshqara oladigan, bo'lib o'tgan va o'tayotgan iqtisodiy, siyosiy jarayonlardan to'g'ri xulosa chiqaradigan, millat ravnaqi yo'li asoslarini boshlab bera oladigan rahbar respublika uchun zarur edi. 1989-yil 23-iyunda I.A.Karimov O'zbekiston rahbari etib saylanishi bilan O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining Farg'ona vodiysi viloyatlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish masalalariga bag'ishlangan Kengashda so'zlagan nutqida: "Hozirgi kunda ko'pgina odamlar Farg'ona voqealarning sabablarini turlicha izohlashmoqda. Men

ham barcha sabablarni sanab ularning eng asosiylarini qayd etmoqchi emasman. Lekin, barcha voqealarining ildizi- Farg‘ona vodiysida yashayotgan aholining og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli bilan bog‘liq, desam, o‘ylaymanki, ko‘pchilik bu fikrga qo‘shiladi,” deb alohida ta’kidlab o‘tadi. O‘zbekistonning rahbari sifatida ish boshlagan I.A.Karimov “O‘zbekiston yetakchisi sifatida uzoq vaqtlar davomida yechilmasdan, gazak oldirilgan kamchilik va nuqsonlar, o‘tkir ijtimoiy muammolarning ildizini ochib tashlaydi, mavjud ayanchli ahvolni tuzatish bo‘yicha Markaz rahbariyati oldinga qat‘iy talablarni prinsipial tarzda qayta-qayta qo‘yishdan cho‘chimaydi”.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov o‘z faoliyatining dastlabki kunlaridan yirik davlat arbobi va mohir siyosatchi, bunyodkor va tashkilotchi, katta tajribaga ega bo‘lgan amaliyotchi va teran nazariyotchi sifatida serqirra va samarali faoliyat bilan respublikada millatidan va dinidan qat‘iy nazar, odamlar O‘zbekistonni o‘z Vatani deb hisoblashlariga nafaqat da‘vat etdi, balki ular uchun shart-sharoit yaratish qayg‘usi bilan yashadi. 1989-yil sentabrida KPSS MQning navbatdagi plenumida ham O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov O‘zbekistonning yangi rahbari sifatida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvol tang vaziyatga tushib qolganligini alohida ta’kidlab o‘tadi. Biroq, markaz respublikalar milliy manfaatlarini o‘ylashdan yiroq edi. Respublikada sodir bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar avvallari markazni qanchalik e‘tiboridan chetda qolgan bo‘lsa, endilikda ham uni mamlakatda iqtisodiy inqirozlar kuchayib turgan vaqtda bu hol umuman qiziqtirmas edi. Mana shu vaqtda respublika rahbarining haqiqiy milliy rahbar sifatidagi o‘rni yaqqol namoyon bo‘lgan edi.

Uzoq yillik tarix davomida dunyoning ko‘plab davlatlarida xalqlar, millatlarning ozodlik kurashlari tarixida ona xalqining milliy ozodlik kurashiga boshchilik qilgan ko‘plab yo‘lboshchilar ma‘lum. O‘zbekiston tarixida XX asr 90-yillariga kelib Islom Karimov millatning lideri, ulug‘ yo‘lboshchi sifatida maydonga chiqdi. U avvalo respublikadagi tang ahvolni qalban sezgan holda markazdan xoli xalq manfaatlarini ko‘zlab ish olib borish lozimligini anglab, og‘ir va mas‘uliyatli vazifalarni hal etishni boshladi. Farg‘ona vodiysida kuchayib ketgan mesxeti-turklari va o‘zbeklar o‘rtasida turli ig‘volar va bo‘xtonlar natijasida boshlangan mojarolarga ehtiyotkorona va bosiqlik bilan, mojarolar ildizini bilib, mojarolar yana kuchayib ketishining oldini olish choralari belgilagan holda siyosat yuritdi. Uning siyosiy yetakchilikka xos fazilatlarini, masalaga yondashish usuli, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning borishini o‘ta nozik va

chuqur anglay olish salohiyatiga ega ekanligi mana shu yerda yaqqol koʻzga tashlandi. 25-iyun kuni Fargʻona vodiysiga borgan I.A.Karimov sarosimaga tushgan odamlar bilan chin dildan suhbatlashdi. Xavfsizlik xizmatining qattiq qarshiligiga qaramay Qoʻqon shahriga bordi, yoʻl-yoʻlakay bir-ikki joyda toʻxtab, odamlarning roʻy berayotgan voqealar haqidagi fikrini bilib oldi. Mojarolar tufayli zarar koʻrganlar savdoga chiqariladigan zaxira hisobidan oziq-ovqat bilan taʼminlandi.

Fargʻona vodiysida tinchlik oʻrnatilgach, sovet davlati milliy siyosati oʻzini oqlay olmaydigan darajada sayoz ekanligini anglagan Oʻzbekiston rahbari respublikada istiqomat qilayotgan turli millat vakillarining milliy manfaatlarini himoya qilish, xususan ona Vatanlaridan majburan koʻchirilgan xalqlarni 74 yil davomida taʼqib ostida ushlagan siyosatdan himoya qilish, ularga milliylik hissini berish, gʻururni shakllantirish maqsadida respublikada milliy madaniy markazlar tuzish uchun harakatlarni boshladi. Bu markazlarning faoliyatini muvofiqlashtirib turish maqsadida Oʻzbekiston SSR Madaniyat ishlari vazirligi huzurida respublika millatlararo madaniyat markazi tashkil etildi va ularning soni 1989-yilda 12 ta edi. Ushbu markazga milliy madaniy markazlar faoliyatiga rahbarlik qilishi, turli millatlarning urf-odat, diniy qadriyatlarini tiklash va rivojlantirishda koʻmak berishi asosiy vazifa qilib belgilandi. Oʻsha yillari butun mamlakatda boʻlganidek, milliy madaniy markazlar faoliyatida koʻp voqealar birinchi marotaba sodir boʻldi.

Bunday markazlar, xususan, polyak milliy madaniy markazi “Svetlitsa Polska”, koreys milliy madaniy markazi “Vozrojdenie” (Tiklanish), ozarbayjon milliy madaniy markazi “Gardashloʻk” (Doʻstlik), nemis milliy madaniy markazi “Vidergeburt” (Tiklanish, Wiedergeburt), kabilar respublika ijtimoiy-iqtisodiy hayotida, xalqlar oʻrtasida doʻstlik, qardoshlikni mustahkamlashda sharaflı xizmatni oʻtadi. Masalan, “Wiedergeburt” nemis milliy-madaniy markazi 1989-yildan boshlab Oʻzbekistonda istiqomat qiladigan nemis xalqi manfaatlarini himoya qilib, oʻsib kelayotgan nemis yoshlariga nemis tili, xalq bayramlari, xalq qoʻshiq va raqslarini oʻrgatishni yoʻlga qoʻydi. Ushbu milliy-madaniy markaz tashabbusi bilan birinchilardan boʻlib Rojdestvo bayrami qayta tiklandi, 1990-yilda Toshkentda nemis yevangelist-Lyuteran cherkovi qayta taʼmirlandi. Respublikaning umumtaʼlim oʻrta maktablarida tojik, qozoq, turkman va qirgʻiz tilida oʻqitish darajasini kengaytirish, respublika oliy oʻquv yurtlarida qozoq, tojik, qirgʻiz tillarida oʻqitish boʻlimlari va ularni darslik hamda oʻquv qoʻllanmalari bilan qurollantirish vazifasi ham belgilandi.

Respublikada kuchayib borayotgan inqirozli jarayonlar o‘z navbatida iqtisodiy tanglik bilan bog‘liq ekanligi ma‘lum edi. Avval milliy manfaatlari toptalgan xalqlarga o‘zligini anglashga yo‘l ochgan O‘zbekiston endi butun respublikada iqtisodiy tanglikni oldini olish chora-tadbirlarni ko‘rishi, ularni izga solish uchun chora-tadbirlarni belgilab, amalga oshirish yo‘llarini ishlab chiqish ham muhim edi.

Respublikadagi vaziyatni yaxshi tushungan O‘zbekiston rahbari tashabbusi bilan 1989-yil 17-avgustda “Qishloqda yashovchi har bir oilani tomorqa bilan ta‘minlash, ularga yakka tartibda uy-joy qurish uchun barcha sharoitlarni yaratib berish haqida” qaror qabul qilindi. Mazkur qaror qabul qilinganidan so‘ng o‘tgan bir yil mobaynida 60 mingdan ziyod oilaga yer uchastkalari ajratib berildi. Respublikada mavjud bo‘lgan tomorqalar butun ekin maydonlarining 5 foizini tashkil etgan holda, jami 200 ming gektar yerni tashkil etdi. Ayni paytda bu yerlarning har gektaridan yaxshi daromad olindi.

Yer uchastkalari yiriklashtirilgan holda dehqon shaxsiy yordamchi xo‘jalikda yetishtirilgan mahsulotning oilasidan ortgan qismini bozorga chiqarish imkoniga ham ega bo‘ldi. Natijada, mayda tovar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yila boshladi. Bunday yordamchi xo‘jaliklar bozor munosabatlarini rivojlantirishga, oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishga muayyan hissa qo‘sha boshladilar.

Bu harakatlar zamirida mustaqil tiklanish, milliy davlatchilikni tuzish uchun harakatlarni sezish mumkin edi. 1989-yilning oxirlariga kelib, o‘zbek tiliga Davlat tili maqomini berish uchun harakatlar milliy davlatchilikni rivojlantirishning bir yo‘li edi. O‘zbek tiliga davlat tili maqomini berish harakatlari 1988 yildan boshlangan bo‘lsada, hali-hanuz bir qarorga kelishning imkoni yo‘q, matbuotda esa bu haqida turli qarashlar va fikrlar bildirilar, aniq bir natija belgilashning imkoni bo‘lmas, markazning ta‘siri ham kuchli edi. Respublikada rahbarlikni boshlagan I.A.Karimov alohida komissiya tuzish haqida ko‘rsatma beradi. Ushbu komissiya xalq fikrini o‘rganib, o‘zbek tiliga davlat tili maqomini beruvchi qonun loyihasini tayyorlashi kerak edi. Yangi tuzilgan komissiya tarkibiga norasmiy tashkilotlarning vakillari ham kiritilgan edi. Loyiha muhokama qilingan to‘rt oy davomida komissiyaga jami to‘rt mingga yaqin maktub kelib tushdi, bu xatlarga jami 150 mingdan ortiq kishi imzo chekkan edi.

Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda bu takliflar o‘rganib chiqildi va tezda qonun loyihasining yangi uch varianti yuzaga keldi. Bular komissiya loyihasi, yozuvchilar uyushmasi tuzgan loyiha, norasmiy tashkilotlar vakillari tuzgan loyihalardan iborat edi. Barcha loyihalar

ochiq, xolis muhokama etildi va ularni o'rganish, umumlashtirish asosida yangi loyiha tayyorlanib, u 1989-yil 11-oktyabr kuni matbuotda e'lon qilindi. Loyiha umumxalq muhokamasidan so'ng O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1989-yil 21-oktyabrda bo'lgan III sessiyasida "O'zbekiston SSRning Davlat tili haqida" Qonuni qabul qilindi. Shundan so'ng davlat tilini izchil takomillashtirish maqsadida keng harakatlar boshlandi. Qonunda belgilangandek, Respublikada qonun loyihasini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar aniq belgilangan holda faqat rahbar xodimlarga emas, balki turli millat vakillari bilan muntazam aloqada bo'luvchi kishilar, huquqni himoya qiluvchi tashkilotlar, ijtimoiy ta'minot, xalq maorifi, madaniyat va sog'liqni saqlash, savdo, maishiy xizmat ko'rsatish, aloqa, transport, kommunal xo'jalik, ommaviy axborot vositalari xodimlari o'z vazifalarini bajarishi uchun yetarli darajada davlat tilini bilishlari kerakligi ta'kidlangandi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston rahbariyati o'zbek tilini davlat tili darajasiga ko'tarishda respublikada istiqomat qiladigan boshqa xalqlarning milliy manfaatlarini ham hisobga oldi. Davlat tili haqidagi qonunda o'zbek tilining davlat tili sifatida rivojlanishi boshqa milliy tillarning manfaatlariga zid kelmasligi belgilangan edi. Qonunga respublikada yashovchi barcha xalq va millat vakillari teng huquqli ekanini ko'rsatuvchi modda ham kiritildi.

Bunday yondashuv asosida 1995-yil 24-avgustda "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida"gi Vazirlar Mahkamasining qarori e'lon qilindi. Bu qaror Davlat tili haqidagi Qonunni to'ldirdi. Shundan so'ng respublikadagi rusiyzabon aholining davlat tilini egallashlari uchun yanada ko'proq imkoniyat yaratish, shu munosabat bilan maktablar, maktabgacha ta'lim, maktabdan tashqari muassasalardagi o'zbek ta'lini o'qitishni yanada yaxshilash, takomillashtirish, ular uchun yangi dastur, darslik hamda boshqa o'quv qo'llanmalarini yaratish, davlat tilini jadallashtirib o'rgatishning zarur uslubiyotlarini tezkorlik bilan ishlab chiqish, bu muhim tadbirda ana shu soha mutaxassislarining keng va faol ishtirokini ta'minlash maqsadida bir qator vazifalar ham amalga oshirildi. Shuningdek, harbiy, diniy va boshqa sohalarda kerakli til belgilanishiga urg'u berildi.

O'zbek tilining ijtimoiy-siyosiy va ilmiy-texnikaviy atamalarini tartibga keltirish va takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Ministrlar Soveti huzurida maxsus atamalar qo'mitasi tashkil etildi. Bu qo'mita oldiga tegishli vazifalar qo'yildi. Qo'mita dastlabki vaqtdan boshlab matbuotda berilgan, radio va teleko'rsatuvlarda qo'llangan atamalarni, 15

ta vazirlik, qo‘mita va idoralardan kelgan, shu idoralarga taalluqli atama va nomlanishlarni to‘plab, muhokama etdi.

Umuman, 1989-yilda qabul qilingan davlat tili haqidagi qonun ayrim kamchiliklardan xoli bo‘lmasa-da, biroq bu qonunning murakkab ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda qabul qilinganini hisobga olsak, bunday kamchiliklarning sabablarini tushunib olish qiyin emas edi. Mazkur qonun xalq madaniy merosi, milliy qadriyatlarini o‘rganish, tarixiy xotirani tiklash, shu asosda milliy ong, ruhiyat mustahkamligi, ijtimoiy faollik kuchayishiga ham yo‘l ochib berdi. Shu ma’noda milliy tillarga davlat maqomi berilishi sotsialistik tuzumga qarshi olib borilayotgan mustaqillik yo‘lidagi harakatlarning kuchayishiga ham ijobiy ta’sir etdi. Davlat tili haqidagi qonun milliy o‘zlikni anglash, milliy davlatchilikni tiklash yo‘lida respublikadagi yana bir tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan muhim siyosiy qadam bo‘ldi va milliy mustaqillikning ma’naviy poydevoriga asos bo‘ldi. O‘z-o‘zidan, ushbu Qonun o‘zbek tilining mavqeini tiklashga, uning ijtimoiy hayotning barcha sohalarida to‘la amal qilishiga katta imkon yaratdi.

O‘zbekiston aholisi xohish-irodasini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, xalqning chinakam taraqqiyoti va gullab-yashnashini ta’minlash, uning ma’naviy imkoniyatlarini boyitish zarurligiga asoslanib, O‘zbekiston Birinchi Prezidentining “Navro‘z xalq bayramini o‘tkazish yakunlarni to‘g‘risida” gi 1990-yil 3-mayda qabul qilingan Farmonga asosan O‘zbekiston Respublikasi hududida har yili 21 martni dam olish kuni va umumxalq bayrami kuni deb e’lon qilindi. Navro‘zning bayram qilinishi teran xalq an’analari, yerga va tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish, dehqon mehnatini hurmat qilish, yaxshi qo‘shnichilik, mehr-muruvvatga va boshqalarning dardiga malham bo‘lishga intilishlari qudratli omili bo‘ldi.

Ma’muriy-buyruqbozlik avj olgan milliy his-tuyg‘ularni poymol etish evaziga shovinistik ruh bilan shakllangan kommunistik tuzum XX asr 80-yillarida butun O‘zbekiston xalqini ta’na-dashnom va tuhmatlar domiga tortgan, Paxta ishi” yoki keyinchalik “O‘zbeklar ishi” nomini olgan uydirmalar sovet tuzumi qatag‘on siyosatining yangi bosqichi bo‘lgan edi.

Xalqning prokuratura organlariga ishonchini uyg‘otish, birinchi navbatda xalq va yurt manfaatlaridan kelib chiqib ish tashkil etish, Gdlyan-Ivanovlar tomonidan sodir etilgan qonunbuzarliklarga barham berish, ularga nisbatan jinoiy ish qo‘zg‘ash, noqonuniy jazoga tortilganlarni ozod qilish, markazdan kelgan “qonun posbonlarini” kelgan

joyiga qaytarib yuborish, markaz bilan aloqani asta-sekin uzish ishlari eng muhim vazifaga aylandi.

O‘zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi tomonidan 1989-yil 12-sentyabrda “paxtachilikdagi qo‘shib yozishga yo‘l qo‘ygani uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan kishilarni avf etish maqsadida hujjatlar tayyorlaydigan” komissiya tashkil etildi. Ushbu komissiya tayyorlagan hujjatlarga tayanib, O‘zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi jinoiy javobgarlikka tortilgan 43 kishining gunohidan o‘tishni O‘zbekiston SSR Oliy Sovetidan so‘radi. Unda ko‘plab shaxslarga belgilangan jazo muddatlarini yengillashtirish choralari so‘ralgan edi. Ma’lum bo‘lishicha, shu vaqt oralig‘ida “Paxta ishi”da sudlanganlar soni 4018 kishini tashkil etgan bo‘lsa, respublikada boshlangan ijobiy o‘zgarishlardan so‘ng reabilitatsiya qilinganlar soni 2940 kishini, qayta tergovga yuborilganlar 63 kishini, asossiz sudlanganlar 1016 kishini tashkil etdi.

O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov boshchiligida boshlangan bu yo‘l tarixiy-ma’naviy tiklanish, markaz tomonidan olib borilgan qatag‘onlik siyosatiga chek qo‘yish, o‘zbek xalqi sha’ni himoya qilish, iqtisodiy tanazzul holatini cheklash, ichki bozorni himoyalash, butkul yangi ijtimoiy himoya siyosatini olib borish, markaz ta’sirini kamaytirish va boshqa keng qamrovli tadbirlarlan iborat bo‘ldi.

1990-yil bahorida O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov gorbachyovcha qayta qurish boshi berk ko‘chaga kirib qolganini anglab yetdi. O‘sha vaqtda SSSR siyosatchilari orasida bunday odamlar kamdan-kam aytilar edi. Rossiyada va boshqa ittifoqdosh respublikalarda tobora kuchayib borayotgan tartibsizliklar O‘zbekistonda ham yuz bermasligi uchun qat’iy choralar ko‘rish kerak edi. O‘zbekistonda hokimiyatning ozgina zaiflashuvi ham respublikada millatlararo nizolar yangidan boshlanishiga, ijtimoiy portlashlarga olib kelishi mumkin edi. Shu sababli M.Gorbachev va uning atrofidagilar norozi bo‘lishiga va qarshilik ko‘rsatishiga qaramay, O‘zbekiston Respublikasida Prezidentlik boshqaruvi joriy etildi.

1990-yil 23-martda esa O‘zbekiston Kompartiyasi MKning Plenumida ham respublika siyosiy tizimi to‘g‘risidagi masalani ko‘rib chiqilgan va unda O‘zbekistonda hokimiyatning Prezidentlik boshqaruvi shakliga o‘tishi respublika suvereniteti va davlatchiligida mohiyatan yangi bosqich ekanligi ta’kidlangandi. 1990-yil 24-mart kuni O‘zbekiston SSR Oliy Sovetining XII chaqiriq 1 sessiyasida SSSR tarkibidagi respublikalar orasida birinchi bo‘lib muhim siyosiy hujjat – “O‘zbekistonda Prezidentlik boshqaruvi ta’sis etish to‘g‘risida”gi qarorni qabul qildi va O‘zbekiston

Kompartiyasi MQ birinchi kotibi Islom Abdugʻaniyevich Karimov Oʻzbekiston SSR Prezidenti etib saylandi. Shu tariqa, Oʻzbekistonda SSSR respublikalari ichida birinchi boʻlib oʻzining milliy huquqiy va demokratik davlatiga mustahkam zamin yaratildi. Oʻzbekiston xalqining manfaatlarini koʻzlab I.A.Karimov tashabbusi bilan amalga oshirilgan dastlabki tadbirlarning oʻziyoq prezidentlik boshqaruvining oʻz vaqtida taʼsis etilganidan dalolat beradi.

Oʻzbekiston mustaqillikka erishishida qoʻyilgan yana bir muhim qadam bu 1990-yil 20-iyunda “Mustaqillik Deklaratsiyasi” ning qabul qilinishi boʻldi. Mazkur hujjat Oʻzbekiston Qonunlarining Ittifoq qonunlaridan ustuvorligini taʼminladi. Deklaratsiyada har bir millat oʻz taqdirini oʻzi belgilash huquqidan kelib chiqqan holda, xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya tamoyillarga asoslanib Oʻzbekiston SSRning davlat suverenitetini eʼlon qildi. 1990 yil 1-oktyabrda “Oʻzbekiston SSR Prezidenti Kengashining tarkibi toʻgʻrisida” Oʻzbekiston SSR Prezidentining Farmoni eʼlon qilindi. Farmon asosida Oʻzbekiston SSR Prezidenti Kengashining 14 kishidan iborat aʼzolari tayinlandi.

1991-yil 22-iyulda Oʻzbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumi “Oʻzbekiston SSR hududida joylashgan Ittifoqqa boʻysunuvchi davlat korxonalarini, muassasalari va tashkilotlarini “Oʻzbekiston SSRning huquqiy tobeligiga oʻtkazish toʻgʻrisida” qaror qabul qilib, jumladan, unda “Oʻzbekiston SSRning “Mustaqillik Deklaratsiyasi”ga amal qilib, bozor iqtisodiyotiga oʻtish sharoitida mehnat jamoalari manfaatlarini himoya qilish va ularning xoʻjalik mustaqilligini taʼminlash maqsadida respublika hududida joylashgan ittifoqqa boʻysunuvchi davlat korxonalarini, muassasalari va tashkilotlari Oʻzbekiston SSRning huquqiy tobeligiga oʻtadi”, deb qayd qilindi.

Shuningdek, ushbu qarorda “Oʻzbekiston SSR Prezident huzuridagi Vazirlar Mahkamasiga Ittifoqqa boʻysunuvchi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning Oʻzbekiston SSR huquqiy tobeligiga oʻtishi tartibini belgilash vazifasi topshirildi”.

Shunday qilib, oʻtgan asr 90-yillariga Oʻzbekiston SSR Prezidenti I.A.Karimov Oʻzbekiston SSR Oliy Kengashi va Hukumati Oʻzbekistonning siyosiy-iqtisodiy mustaqilligi, uning milliy suvereniteti uchun dadil qadamlar qoʻydilar. Bu qadamlar xalq tomonidan ham qoniqish bilan kutib olinib boshlandi.

Oʻzbekiston Birinchi Prezidentining bevosita koʻrsatmasi bilan respublika ichki ishlar vazirligining masʼul lavozimlariga malakali

mahalliy kadrlar qo'yildi. Bu tadbirlarning huquqiy asosi bo'lib 1990 yil 31-oktyabrda Prezident imzolagan "Militsiya xodimlarini ijtimoiy va huquqiy jihatdan himoya qilishni kuchaytirish to'g'risida"gi O'zSSR Qonuni, 1991-yil 25-oktyabrda qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasining Ichki ishlar vazirligi to'g'risida"gi qarorlari muhim ahamiyat kasb etdi.

1991-yil 31-avgustga kelib "Mustaqillik Deklaratsiyasi" O'zbekistonning mavjud bo'lgan boshqaruv, huquqiy faoliyatini ta'minlash, barcha sohada mustaqil siyosat olib borish imkonini berdi. 1991-yilga kelib O'zbekistonda respublikaning davlat mustaqilligiga doir mutlaqo yangi davlat ramzlari tayyorlash va qabul qilish borasida dadil ishlar boshlandi. 1991-yil 15-fevralda O'zbekiston Oliy Kengashi "O'zbekistonning davlat ramzlari to'g'risida" maxsus qaror qabul qildi.

O'zbekistonning o'z suvereniteti uchun kurashi, avvalo, Respublikada qabul qilingan har bir qonunning mazmun va mohiyati jihatidan sobiq Ittifoq qonunlaridan tubdan farq qilishida, bundan tashqari, har bir qonun avvalgidek Ittifoq qonuniga moslashtirib emas, balki respublika manfaati ifoda etilganligi bilan ajralib tura boshladi. Xususan, 1991-yil 21-iyulida O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumining "O'zbekiston SSR hududida joylashgan Ittifoqqa bo'ysinuvchi davlat korxonlari, muassasalari va tashkilotlarini O'zbekiston SSRning huquqiy tobeligiga o'tkazish" to'g'risida qabul qilgan qarori ham O'zbekiston SSR Prezidenti I.A.Karimov O'zbekiston SSR Oliy Kengashi va hukumati O'zbekistonning siyosiy-iqtisodiy mustaqilligi, uning milliy suvereniteti uchun dadil qadamlar tashlanganligining isboti bo'lib qoldi.

1991-yil 19-avgustda Moskva shahrida bir guruh avantyuristlar M.Gorbachyevni rahbarlikdan chetlashtirib, Favqulodda holat davlat komitetini tuzadi. Bu voqea "GKChP voqeasi" nomi bilan tarixga kirdi. GKChP rahbarlarining asosiy maqsadi mustaqillik sari intilayotgan milliy respublikalarga nisbatan tazyiq va ta'qiblarni kuchaytirib, tobora zaiflashib borayotgan qizil imperiyani saqlab qolishdan iborat edi. Shu maqsadda ular butun SSSR hududida favqulodda holat joriy etmoqchi, milliy respublikalarning o'z xalqi manfaatlarini o'ylab qabul qilgan qonun va qarorlarini bekor etmoqchi bo'ladilar.

O'zbekistonning rahbari bu vaqtda Hindiston safarida bo'lib, Respublika rahbarining yo'qligidan foydalangan O'zbekiston SSR vitse-prezidenti va O'zbekiston Kompartiyasining ikkinchi kotibi O'zbekiston SSR hududida SSSRda Favqulodda holat davlat qo'mitasining faoliyatini qo'llab-quvvatlash haqida ko'rsatma berib yuboradilar. O'zbekistonning

Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Favqulodda holat e'lon qilinganini eshitib, zudlik bilan Toshkentga qaytadi va O'zbekiston SSR hududida GKCHPning qonunga zid qarorlarini bekor qilish haqida ko'rsatma beradi. 1991-yil 20-avgust kuni O'zbekiston SSR Oliy Kengashi, Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri rahbarlari ishtirokida majlis o'tkazadi. Unda so'zga chiqqan O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "har birimiz og'ir va vazmin bo'lishimiz kerakligini, boshimizga tushgan sinovlar, noaniq davr va sharoitdan, avvalambor, aql va idrokimizni bir joyga yig'ishtirib, insof va vijdonni yo'qotmasdan, sarosimaga tushmasdan chiqishimiz kerakligini" alohida ta'kidlab o'tadi. 1991-yil 21- avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Farmoni bilan Favqulodda holat davlat qo'mitasining O'zbekiston Konstitutsiyasi hamda qonunlariga zid keladigan qarorlari va farmonlari noqonuniy deb e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1991-yil 25-avgustdagi Farmoniga binoan Respublika ichki ishlar vazirligi va davlat xavfsizligi qo'mitasi qonuniy ravishda O'zbekiston Respublikasi tasarrufiga olindi. Respublika hududida joylashgan SSSR ichki ishlar vazirligining ichki qo'shinlari bevosita O'zbekiston Prezidentiga bo'ysundirildi. Respublika ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizlik qo'mitasi, prokuraturasi, adliya organlari, ichki qo'shinlar, Turkiston harbiy okrugi qismlari va qo'shinlari partiyadan butunlay holi qilindi.

Umuman, XX asrning 80-yillari ro'y bergan ulkan siyosiy voqealar jahon taraqqiyotini keskin o'zgartirib yubordi, qarama-qarshilikka, sinfiy ziddiyatga, o'zaro kamsitishlarga va zo'rvonlikka asoslangan, besamar "sotsialistik taraqqiyot" yo'lini mahkam ushlagan, dunyoning oltidan bir qismida umumbashariy g'oyalarni rad etib, faqat kuch ishlatish va xalqlarni qaramlikda saqlab turish yo'lini amalga oshirib kelgan yirik va so'nggi imperiyalardan biri bo'lgan SSSRning parchalanib ketishi dunyoda yangicha siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy qiyofa kasb etdi. Mustamlakachilikning uslubiga asoslangan mustabid imperiya o'rnida umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik va demokratiya tamoyillarini o'z taraqqiyotining asosiy yo'nalishi sifatida belgilab olgan mustaqil davlatlar paydo bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining qaramlik asoratidan qutulib, davlat mustaqilligini qo'lga kiritganligi xalqimiz taqdirida buyuk o'zgarishlar yasadi.

Masalan, O'zbekiston mustaqilligi haqida gap borganda, shubhasiz, O'zbekiston SSR Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasida qabul qilingan

O‘zbekiston Respublikasi “Mustaqillik Deklaratsiyasi”ning o‘rni va ahamiyatiga alohida to‘xtalish lozim. Zero, bu muhim hujjat O‘zbekistonning mustaqillikka erishishida qo‘yilgan navbatdagi muhim qadamlardan biri edi. Bu umumdavlat ahamiyatiga ega bo‘lgan Deklaratsiyani qabul qilishda respublika Oliy Soveti deputatlari faollik ko‘rsatdilar. O‘zbekistondagi tarixiy shart-sharoit va vaziyatni hisobga olgan 200 dan ortiq deputat X11 chaqiriq respublika Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasi (1990-yil 18-iyunda) boshlanishidayoq mustaqillik Deklaratsiyasi qabul qilishni kun tartibiga kiritishni va kechiktirmasdan shu sessiyada uni qabul qilishni qat‘iy talab etdilar.

O‘zbekiston SSR Oliy Soveti Rayosati a‘zolari, komissiya raislari va muovinlari “Mustaqillik Deklaratsiyasi” xususida fikrlashib, deputatlar fikrini olish va so‘ng uni sessiyaga olib chiqish lozim deb topdilar.

19-iyun kuni 40 dan ortiq deputat, doimiy komissiyalarning raislari, huquqshunoslar tayyorlagan Deklaratsiya matni batafsil ko‘rib chiqildi. Natijada bu masala 20-iyun kuni sessiyada kun tartibiga kiritildi.

“Mustaqillik Deklaratsiyasi” deputatlar tomonidan moddama-modda, bandma-band muhokama qilindi, har bir millat o‘z taqdirini o‘zi belgilashi, Deklaratsiya qoidasi bilan kafolatlanishi qayta-qayta ta’kidlandi. Unda o‘zbek xalqining asrlar davomida qo‘lga kiritgan davlat qurilishi va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tarixiy tajribasi va an‘analari hisobga olinishi uqtirildi. Sessiyada qabul qilingan “Mustaqillik Deklaratsiyasi” kirish qismiga quyidagicha yozib qo‘yildi:

“O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Kengashi o‘zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan an‘analari, har bir millatning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqini ta’minlashdan iborat oliy maqsadi, O‘zbekistonning kelajagi uchun tarixiy mas’uliyatni chuqur his etgan holda xalqaro huquq qoidalari, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya prinsiplariga asoslanib O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining davlat mustaqilligini e’lon qiladi”.

Shuningdek, birinchi moddada: “O‘zbekiston SSRning demokratik davlat mustaqilligi respublikaning o‘z hududida barcha tarkibiy qismlarni belgilashda va barcha tashqi munosabatlarda tanho hokimligidir” – deb belgilab qo‘yildi. Sessiya qabul qilgan “Mustaqillik Deklaratsiyasi” xalqimiz tomonidan katta mamnuniyat bilan kutib olindi. Shu kundan boshlab respublikada O‘zbekistonning iqtisodiy va siyosiy hayotiga doir masalalar mustaqil tarzda hal qilina bordi. 1991 yil 15-fevralda O‘zbekiston Oliy Kengashi “O‘zbekistonning davlat ramzlari to‘g‘risida” maxsus qaror qabul qildi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi qabul qilgan qonunlar. O‘zbekiston Prezidentining farmonlari, hukumat qarorlari katta ahamiyatga ega bo‘lib, ular respublikaning iqtisodiy va siyosiy jihatdan mustaqil rivojlanish yo‘liga bevosita qaratila boshladi.

XX asr 90-yillariga kelib jahon va sobiq Ittifoqdagi o‘zgarishlar, hamda yuzaga kelgan vaziyat o‘zbek xalqining mustaqillik uchun bo‘lgan kurashini tezlashtirib yubordi.

Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo‘li

Ushbu mavzu mamlakatimizda mustaqillikning qo‘lga kiritilishi va uni mustahkamlash yo‘lida amalga oshirilgan ishlar, ularning samaralariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda ma’ruzachi avvalo birinchi masala yechimiga kirishar ekan, mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarda yuzaga kelgan vaziyatni tahlil etadi. Buni quyidagicha o‘rganish tavsiya etiladi.

O‘zbekiston o‘zining davlat mustaqilligini e‘lon qilgan vaqtda mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvol o‘ta murakkab bo‘lib, quyidagilar uning o‘ziga xos xususiyatlari sifatida namoyon bo‘lar edi: aholining turmush darajasi bo‘yicha O‘zbekiston sobiq ittifoq tarkibida oxirgi o‘rinlardan birida turar edi; aholining 60% dan ko‘proq qismi yashaydigan qishloq joylarida industrial rivojlanishning ahamiyatli darajada ortda qolishi sharoitida iqtisodiyotda yirik sanoat shaharlaridagi gigant korxonamonopolistlarning haddan tashqari konsentratsiyasi va ixtisoslashuvi hukm surardi; iqtisodiyotda ma’muriy tarzda narxni tashkil etish va resurslarni taqsimlash bilan bog‘liq kuchli nomutanosibliklar kuzatilar edi; mamlakat o‘z davlatchiligining asoslarini yaratish zarurati oldida turardi; og‘ir ekologik ahvol mavjud edi.

Ko‘plab tarmoqlarda ittifoq davrida shakllangan xomashyoni qazib olish va dastlabki qayta ishlash, yarim fabrikatlarni tayyorlash bosqichida uzilib qoluvchi tugallanmagan texnologik siklga ega ishlab chiqarishlar ustunlik qilar edi.

Respublikaning asosiy tarmoqlari kompleks tarzda emas, balki Rossiya hamda boshqa respublikalardagi ishlab chiqarish tarmoqlariga

resurslar va tayyor mahsulotlarni ko‘p minglab kilometrlarga (ko‘pincha noratsional, qarama-qarshi tarzda) yetkazib berish orqali “bog‘lab qo‘yish” maqsadida rivojlantirilgan edi.

70 yildan ko‘proq vaqt hukm surgan ma‘muriy-buyruqbozlik tizimiga asoslangan sobiq Ittifoqdagi noto‘g‘ri, samarasiz ijtimoiy-iqtisodiy siyosat 80-yillarning oxiriga kelib barcha ittifoqdosh respublikalar qatorida O‘zbekiston aholisining ham yashash sharoitlarini og‘irlashtirib, uni ko‘plab muammolar iskanjasiga solib qo‘ygan edi. Jumladan, quyidagilarda bu o‘z aksini topayotganini kuzatish mumkin edi:

1) Respublikada demografik vaziyatning murakkabligi. O‘zbekistonda aholining o‘shish sur‘atlari Ittifoq sur‘atlariga qaraganda uch barobardan ziyod yuqori bo‘lganiga qaramay, uzoq yillar davomida sanoat va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ish joylarini ko‘paytirish hamda aholining hayot ta‘minoti uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan mustahkamlab borilmadi. Bu esa odamlar turmush sharoitining yomonlashuvi, ishsizlar sonining ko‘payishi, ijtimoiy mehnat unumdorligi va aholi daromadlarining kamayishi, pirovard natijada xalq farovonligining pasayishiga olib keldi;

2) Respublika iqtisodiyotining biryoqlama, haddan tashqari nomaqbul ixtisoslashtirilishi natijasida qishloq xo‘jaligi bilan bir qatorda, sanoatda ham, asosan, xomashyoni birlamchi qayta ishlash tarmoqlari ustunlik qilib, tayyor mahsulot, avvalo xalq iste‘moli mollari ishlab chiqaruvchi tarmoqlarning ulushi juda past edi;

3) ishlab chiqaruvchi kuchlar va avvalo, sanoat obyektlari asosan stixiyali ravishda, aniqrog‘i, har xil o‘zboshimchalik, buyruqbozlik bilan qabul qilingan qarorlar asosida, ko‘pincha ilm-fan vakillari, bilimli va obro‘li mutaxassislarning tavsiyalari mutlaqo e‘tiborga olinmay joylashtirildi;

4) Respublikadagi ijtimoiy ahvol, odamlarning ijtimoiy ta‘minoti va ularni ijtimoiy himoya qilishning mutlaqo qoniqarsizligi. Ayniqsa, qishloq aholisining kanalizatsiya va vodoprovod bilan ta‘minlanishi atigi 5 foizni, ichimlik suv bilan ta‘minlanishi salkam 50 foizni, tabiiy gaz bilan ta‘minlanishi 17 foizni tashkil etar edi. Aholini uy-joy, sog‘liqni saqlash, madaniy-maishiy xizmat obyektlari, maktablar, bolalar bog‘chalari va h.k.z. bilan ta‘minlash ishlarida siljishlar sezilmadi. Vaholanki, aholining ko‘pchilik qismi qishloq joylarida istiqomat qilar edi.

O'zbekiston sobiq Ittifoq tarkibida uzoq yillar davomida hukm surgan ma'muriy-buyruqbozlik tizimi ta'sirida faqat xomashyo yetkazib berishga asoslangan, qoloq va mo'rt iqtisodiyotga ega bo'lib, bu holat respublika aholisi daromadlari va turmush darajasiga ancha keskin ta'sir ko'rsatdi.

Bu davrda respublika barcha asosiy iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlar bo'yicha Ittifoqdagi o'rtacha darajadan ham ancha orqada bo'lib, mamlakatda oxirgi o'rinlardan biriga tushib qoldi. Jumladan, aholi jon boshiga yalpi ijtimoiy mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha Ittifoqdosh respublikalar orasida 12-o'rinni, daromad darajasi, asosiy turdagi mahsulotlarni iste'mol qilish jihatidan eng oxirgi o'rinlardan birini egallab keldi. Aholi jon boshiga milliy daromad ishlab chiqarish bo'yicha Ittifoqdagi o'rtacha darajadan 2 barobar, xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish bo'yicha 2,5 barobar, sanoatdagi mehnat unumdorligi jihatidan 2,5 barobar, qishloq xo'jaligidagi mehnat unumdorligi jihatidan esa 2 barobar, aholining o'rta hisobda go'sht mahsulotlari, tuxum, sut va sut mahsulotlari iste'moli bo'yicha 2 barobar orqada qolgan. O'sha davrda kun kechirish uchun oyiga o'rta hisobda kamida 85 so'm zarur bo'lgani holda, 75 so'mdan kamroq yalpi daromad oladigan aholining ulushi Ittifoq bo'yicha 12 foizdan sal ko'proq bo'lsa, O'zbekistonda 45 foizga yetgan, ya'ni 8 million 800 ming kishini tashkil etardi. Bir millionga yaqin kishi ijtimoiy ishlab chiqarishda o'zining qo'lidan keladigan ishni topa olmagan, ya'ni ishsiz bo'lgan.

1990-yillarning boshlariga kelib inqirozli holat kuchayib bordi-ki, buning bir qator sabablari mavjud edi. O'zbekistonning sobiq Ittifoq tarkibida uzoq yillar davomida ma'muriy-buyruqbozlik tizimi ostida bo'lganligi, shuningdek, shundoq ham susayib borayotgan xo'jalik aloqalarining 1990-yillarning boshida Ittifoqning parchalanishi oqibatida batamom uzilib qolishi kuchli inqiroz holatlarini keltirib chiqardi. O'zbekiston iqtisodiyotining bir yoqlama tarzda, faqat xomashyo yetishtiradigan holga tushib, kompleks rivojlanish yo'liga, aholi ehtiyojlarini qondirishga o'tkazilmagani ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilishidagi chuqur nomutanosibliklarda namoyon bo'ladi. Buni quyidagi jadvalda ham kuzatishimiz mumkin:

1990- yillarning boshida O‘zbekistonda ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilishidagi chuqur nomutanosibliklar

Ko‘rsatkich	Miqdori
Sanoatda tayyor mahsulotning ulushi	50 foiz
Qayta ishlanmasdan, respublika tashqarisiga chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotining ulushi	80 foizdan ko‘proq
Respublikadan olib ketilayotgan mahsulot tarkibida xomashyo, materiallar va chala tayyor mahsulotlar ulushi	65 foizdan ko‘proq
Respublikaga keltirilayotgan tovarlar tarkibida sanoat mahsulotlari (mashinalar, asbob-uskunalar, yengil sanoat, va oziq-ovqat mahsulotlari) ulushi	60 foiz

Sovet davrining keyingi o‘n yilliklari mobaynida iqtisodiyotni rivojlantirishda xomashyo va chala tayyor mahsulotlar ishlab chiqaradigan va chetga yuboriladigan, mehnatni nisbatan kamroq talab qiladigan xomashyo tarmoqlarini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berilishi ushbu nomutanosibliklarni yanada kuchaytirdi. Jumladan, ishlab chiqarishning umumiy hajmida yengil sanoatning ulushi keyingi 50 yil ichida 54 foizdan 37 foizga, oziq-ovqat sanoatining ulushi 30 foizdan 14 foizga tushib qolgan, mashinasozlikning ulushi atigi 7 foizga o‘tib, 16 foizni tashkil etgan.

Shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlarini tarkib toptirish va rivojlantirishda qator nuqson va kamchiliklarga yo‘l qo‘yildi. Jumladan:

- respublika mashinasozlik kompleksi faoliyati paxtachilik, paxtachilik uchun mashinalar ishlab chiqarish bilan cheklanib, murakkab uy-ro‘zg‘or texnikasi, yo‘l qurish mashinalari, plastmassa buyumlari, oziq-ovqat sanoati jihozlari, savdo-sotiq va maishiy xizmat sohasi uchun kerakli asbob-uskunalar deyarli ishlab chiqarilmadi;

- kimyo sohasining rivojlanishida yirik korxonalariga afzallik berilishi respublikadagi ekologik vaziyatni juda yomonlashtirib yubordi;

- yirik kimyo korxonalari nitron, atsetat, kaprolaktam singari dastlabki qayta ishlangan mahsulotlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashib, ularning mahsulotlari ham asosan respublikadan tashqariga chiqarishga mo‘ljallandi.

Ana shunday sharoitda O‘zbekiston o‘zining mustaqilligini ta’minlash choralari ko‘ra boshladiki, bu mamlakatimiz rahbari tomonidan O‘zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratish va bu borada strategiyani ishlab chiqishda o‘ziga xos yondashuv taqozo etilishini o‘z vaqtida anglagan holda quyidagilarga e’tibor qaratish zarurligi belgilab berildi:

- mintaqamiz taraqqiyotining tarixiy asoslari hisobga olingan holda ma’muriy-buyruqbozlik usullari tazyiqi ostida shakllangan qarashlarning hammasiga barham berilishi kerak;

- mintaqamiz taraqqiyotining istiqbollarga avvalo respublika aholisining manfaati nuqtayi nazaridan qaramoq kerak.

Respublikani iqtisodiy mustaqillik yo‘liga olib chiqish, uni inqiroz girdobidan chiqarish vazifalarini hal etishda respublikadagi mavjud resurslar va imkoniyatlarga baho berishga mutlaqo yangicha yondashish zarur edi.

Mamlakatda bunday og‘ir ahvolning yuzaga kelish sabablari sifatida quyidagilarga alohida e’tibor qaratish kerak bo‘lardi:

- 30-yillarning boshlarida iqtisodiyotga rahbarlik qilishning ma’muriy-buyruqbozlik usullariga zo‘r berilib, O‘zbekistonni, uning ishlab chiqaruvchi kuchlarini rivojlantirishga yaroqsiz yondashuvlarning tobora kuchayib borishi;

- respublikaga asosan xomashyo bazasi, sobiq Markazdagi sanoat vazirliklari va idoralarning mo‘may xomashyo manbai sifatida qarab kelinishi;

- o‘lkaning mahalliy, ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga ba’zan yetarlicha, ba’zan mutlaqo baho berilmagani, ba’zan esa bu xususiyatlarning pisand ham qilinmagani;

- iqtisodiy va ijtimoiy sohani kompleks, jadal rivojlantirishning, umumittifoq mehnat taqsimotida O‘zbekistonning mavqei va o‘rnini o‘zgartirishning muqobil yo‘llari e’tiborga olinmagani.

Ma’muriy-buyruqbozlik tizimi ikkita ahamiyatli kamchilikka ega edi:

- 1) uning moslashuvchan emasligi, ro‘y berayotgan o‘zgarishlarga juda sekinlik bilan moslashib borishi;

- 2) xo‘jalik yuritishda tashabbuskorikni «yo‘qolib yuborishi» oqibatida samaradorlikning o‘ta darajada pasayib ketganligi.

Ma'muriy-buyruqbozlik iqtisodiyotidan bozor iqtisodiyotiga o'tish ko'plab mamlakatlarda umumiy tendensiyaga ega. Bu jarayon iqtisodiyotni erkinlashtirish, chuqur institutsional (eng avvalo, mulkchilik munosabatlarida) o'zgarishlarni o'z ichiga oladi, ayni paytda moliyaviy barqarorlashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirilishni ham taqozo etadi.

Ana shunday murakkab bir sharoitda O'zbekiston Respublikasi bir ijtimoiy-iqtisodiy tizimdan boshqa ijtimoiy-iqtisodiy tizimga o'tishga qaratilgan siyosatni amalga oshira bordi. Bunda avvalo, mamlakat mustaqilligini ta'minlash zaruratga aylandi. Buning uchun barcha sharoitlar yetilib kelayotgan edi.

O'tgan asrning 80-yillari oxirlariga kelib mamlakatda yuzaga kelgan vaziyatda respublikalardagi markazdan qochuvchi kuchlarning ta'siri, ular tomonidan ko'tarilayotgan muammolar doirasi borgancha kengayib bordi. Bu holat markaz va respublikalar o'rtasidagi munosabatlarni tobora taranglashtirib, markaz boshqaruv qobiliyatini borgancha yo'qotib borishiga, har bir mintaqa, har bir respublikaning o'z holiga tashlab qo'yilganligi tarixiy vaziyatni to'g'ri baholash zaruratini keltirib chiqardi. O'sha paytdagi O'zbekiston Respublikasi rahbariyati bu vaziyatdan to'g'ri xulosa chiqargan holda boshlangan siyosatni izchil davom ettirishga kirishdi. 1991-yil 19-21 avgust kunlari Moskvada davlat to'ntarishiga urinish sodir bo'ldi. Unda mamlakatda hokimiyatning yuqori martabalarini egallab turgan bir guruh shaxslar ishtirok etishdi. Favqulodda holat davlat qo'mitasi tuzilib, unga G.Yanayev boshchilik qildi. Ularning maqsadi hokimiyatni qo'lga olish va yana eski tartiblarni saqlab qolishdan iborat edi. Ulug' davlatchilik, shovinistik va zo'ravonlik o'tkazish siyosatini chuqurlashtirishga va mamlakatda diktatorlik tizimini o'rnatishga intilish bu jarayonning yakuniy intihosi bo'ldi. Rossiyadagi demokratik kuchlar B.Yelsin, R.Xasbulatovlar rahbarligida davlat to'ntarishiga urinishni oldini olishga muvaffaq bo'lishdi. Aybdor bo'lgan shaxslar jinoiy ishga tortildi. Bunday sharoitda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov respublika Oliy Kengashining navbatdan tashqari sessiyasini chaqirish va unda O'zbekiston Mustaqilligi haqida Qonun qabul qilishni talab qildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan 1991-yil 26-avgust kuni O'zbekistonning davlat mustaqilligi to'g'risida qonun

loyihasini tayyorlash hamda 31-avgustda Oliy Kengashning navbatdan tashqari sessiyasini chaqirish haqida qaror qabul qildi.

O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo‘mitasi va Markaziy nazorat komissiyasining 1991-yil 28-avgustda bo‘lib o‘tgan qo‘shma Plenumi Respublika Kompartiyasining KPSS MQ bilan har qanday aloqasini to‘xtatishga, KPSSning barcha tashkilotlaridan chiqishga, uning Markaziy organlaridagi o‘z vakillarini chaqirib olishga qaror qildi.

Ana shunday vaziyatda O‘zbekiston Oliy Kengashining XII chaqiriq navbatdan tashqari VI sessiyasi 1991-yil 31-avgustda o‘z ishini boshladi. O‘zbekistonning mustaqil davlat deb e‘lon qilinishida mazkur sessiya katta tarixiy ahamiyat kasb etdi. Unda “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to‘g‘risida”, hamda “O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i to‘g‘risida”gi masalalar kun tartibiga qo‘yilib, qizg‘in muhokama qilindi. Sessiyada O‘zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimov nutq so‘zlab, sobiq Ittifoqda so‘nggi paytlarda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni, davlat to‘ntarishiga urinish oqibatlarini tahlil qilib, ular O‘zbekiston taqdiriga, xalqimiz tarixiga bevosita daxldor ekanligini har tomonlama asoslab berdi. Vaziyatdan kelib chiqqan holda, O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e‘lon qildi va uni mustaqillik to‘g‘risidagi Qonun bilan mustahkamlashni taklif etdi.

Oliy Kengash deputatlari tomonidan moddama-modda muhokama qilinganidan so‘ng O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida»gi Qonun qabul qilindi.

So‘ngra “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to‘g‘risidagi Oliy Kengash Bayonoti” qabul qilindi. Oliy Kengash sessiyasi “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e‘lon qilish to‘g‘risida” qaror qabul qildi. Mazkur qarorda:

1) Respublikaning davlat mustaqilligi to‘g‘risidagi Oliy Kengash bayonoti tasdiqlansin va respublika bundan buyon O‘zbekiston Respublikasi deb atalsin;

2) 1-sentyabr O‘zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni deb belgilansin va 1991- yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb e‘lon qilinsin, deb qat’iy belgilab qo‘yildi.

“O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Qonun g‘oyat katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu Qonun asosida O‘zbekistonning huquqiy holati tubdan o‘zgardi. O‘z mohiyatiga

ko'ra bu hujjat respublika uchun vaqtincha konstitutsiya rolini ham o'ynaydigan bo'ldi. 17 moddadan iborat ushbu Qonun suveren O'zbekiston Respublikasining asosiy belgilarini aniqlab berdi.

Bunday Qonunning qabul qilinishi Mustaqillik yolida qo'lga kiritilgan yutuqlarning natijasi hisoblanadi. Bu esa huquqiy, iqtisodiy hamda ma'naviy-axloqiy munosabatlar natijasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham mazkur Qonunga O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991-yil 30-sentyabrda bo'lib o'tgan VII sessiyasida qabul qilingan qarori bilan Konstitutsiyaviy Qonun maqomi berildi. Jumladan, unda shunday deyiladi:

1. "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida" 1991-yil 31-avgustda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Qonuniga konstitutsiyaviy maqom berilsin.

2. O'zbekiston Respublikasining amaldagi Konstitutsiyasi moddalariga "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonunning moddalariga zid kelgan hollarda mazkur Qonunga amal qilinsin", – deb belgilab qo'yildi.

Shu tariqa, xalqimizning asriy orzusi, umidlari ushaldi, ro'yobga chiqdi. Uzoq yillar davom etgan kurash natijasida mamlakatimiz, xalqimiz siyosiy mutelikdan, asoratdan qutuldi. Dunyo xaritasida yana bitta mustaqil davlat – O'zbekiston Respublikasi paydo bo'ldi. O'zbekiston tarixida yangi davr – milliy istiqlol davri boshlandi. O'zbekiston uchun mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritish, xalqimiz uchun o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zlari uchun munosib turmush tarzini yaratish imkoniyati vujudga keldi.

Qisqa fursat ichida O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi chet davlatlar tomonidan tan olindi. Turkiya, Hindiston, Xitoy, Janubiy Koreya, Eron, Rossiya, AQSh, Yevropaning ko'pgina davlatlari tomonidan O'zbekiston mustaqilligi tan olindi.

O'zbekiston erishgan istiqlolni mustahkamlash va mustaqillikning huquqiy asoslarini yaratish uchun, avvalo, xalqning fikrini bilish, mustaqillikka munosabatini aniqlash zarur edi. Shu maqsadda 1991-yilning 18-noyabrida O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VIII sessiyasi chaqirilib, unda O'zbekistonda Referendum to'g'risida qonun qabul qilindi hamda "O'zbekiston Respublikasi referendumini o'tkazish to'g'risida" qaror qabul qilindi. Qarorda quyidagilar belgilandi:

1. 1991-yil 29-dekabr, yakshanba kuni O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to‘g‘risidagi masala bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining referendumini o‘tkazilsin.

2. Referendumda ovoz berish byulleteniga masala quyidagi ta‘rifda kiritilsin: “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan e‘lon qilingan O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini ma‘qullaysizmi?”.

1991- yil 29-dekabr kuni bo‘lib o‘tgan referendumda 9 million 898 ming 707 kishi yoki saylov ro‘yxatiga kiritilganlarning 94,1 % qatnashdi. Ularning 98,2 % referendumda qo‘yilgan savolni ma‘qullab ovoz berdi. Demak, O‘zbekistonning Davlat mustaqilligi umumxalq tomonidan yakdillik bilan ma‘qullandi. Shuni ta‘kidlash lozimki, referendum butun respublika hududida qonun asosida tashkiliy jihatdan uyushqoqlik, fuqarolarning yuksak siyosiy faolligi bilan o‘tdi. Buni referendumda AQSH, Turkiya, Malayziya va boshqa mamlakatlardan kelgan mustaqil kuzatuvchilar ham tasdiqladilar.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin davlat boshqaruvining yangi, zamonaviy va samarali tizimi – Prezidentlik respublika boshqaruvi shaklini rivojlantirishga kirishildi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991-yil 18-noyabridagi VIII sessiyasida umumxalq referendumini o‘tkazish qarori bilan birga “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonuni, shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini tayinlash to‘g‘risida” qaror qabul qilindi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi 1991-yil 29-dekabr, yakshanba kuniga belgilandi. Saylovga jiddiy tayyorgarlik ko‘rib, 13 ta okrug va qariyb 7 mingta uchastka saylov komissiyalari tuzildi. Oliy lavozimga ikki nomzod-O‘zbekiston XDP va O‘zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi nomzodi Islom Karimov va “Erk” Demokratik partiyasi vakili Saloy Madaminov (Muhammad Solih) nomzodi qo‘yildi.

1991-yil 29-dekabrda bo‘lib o‘tgan saylovlar yakuniga ko‘ra ovoz berishda qatnashganlarning 86 foizi Islom Karimov nomzodini, 12,3 foizi Saloy Madaminov nomzodini yoqlab ovoz berdi. 1991-yil 30-dekabrda Markaziy saylov komissiyasi okrug komissiyalari majlis bayonlarini ko‘rib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risidagi qonunning 35-moddasiga asosan Islom Abdug‘aniyevich Karimovni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylangan deb-

hisoblashga qaror qildi. Shunday qilib, mamlakatimizda birinchi marta yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkazilgan to‘g‘ridan – to‘g‘ri umumiy va muqobil asosdagi saylovda I.A. Karimov 5 yil muddatga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992-yil 4-yanvarda bo‘lgan navbatdan tashqari IX sessiyasida Prezident sifatida Islom Karimov qasamyod qildi.

O‘zbekiston o‘zining davlat mustaqilligini mustahkamlashga dadillik bilan kirishdi. Birinchi bo‘lib, davlat ramzlari belgilab olindi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng kun tartibida *jahon* andozalariga mos keladigan davlat qurish, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy sohada tub islohotlarni amalga oshirish, ularni qonun bilan mustahkamlaydigan huquqiy tizimni vujudga keltirish vazifasi turar edi. Chunki sobiq sotsialistik tuzumga xos ijtimoiy munosabatlar va jarayonlar endilikda respublikada barpo qilinajak yangi jamiyat manfaatlariga mos kelmas edi. Mulkchilik, mulkka egalik qilish va uni boshqarish, ishlab chiqarish omillari, bozor mexanizmi, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini normal izga solish ana shunday jiddiy yangilanishlarni taqozo etar edi.

Shuni ham aytish kerakki, jahonda hamma mamlakatbop ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning tamoyillari, barcha uchun tavsiya etish lozim bo‘lgan tayyor andozalar hech qachon bo‘lmagan va bo‘lmaydi ham. Shu bilan birga rivojlanishning madaniy, ma‘rifiy, tarixiy jihatdan asrlar mobaynida shakllangan an‘analari mavjud bo‘lgan O‘zbekistonday qadimiy makonda o‘ziga xos yo‘l tanlash uchun ancha-muncha izlanish lozim edi. Biroq, vaqtni boy bermay, tezkorlik bilan ish tutish lozim edi. Shuning uchun ham “Mustaqil O‘zbekiston tug‘ilgan kuniyoq oyoqqa turishga, o‘zi yurishga majbur edi”.

Yana shuni ta’kidlash darkorki, O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan paytda mamlakat ichkarisida bo‘lgani kabi uning tashqarisida ham unga ishonmaydigan, shubha bilan qaraydiganlar bor edi. Hatto sobiq markazdagi ayrim “bashorat”chilar O‘zbekistonga nisbatan “O‘zlaringizni mustaqil boshqarishga, mustaqil davlat qurishga qodir emassizlar”, “Sizlar mute, qaram xalqsizlar”, “Sizlar uchun biz fikrlaymiz, nazariya yaratamiz, sizlar esa bajarasizlar, xolos” deb shovinistlarcha g‘arazgo‘ylik qilsa, mamlakat ichkarisidagi ayrim toifalar o‘rtasida “endi O‘zbekiston qanday yo‘ldan boradi? Qanday jamiyat quradi? Markazsiz yashay oladimi? Respublikada ijtimoiy-siyosiy barqarorlik ta’minlanadimi?” - qabilidagi savollar paydo bo‘lgan edi. Unga har kim o‘zicha javob qidirar edi.

Tabiiyki, ana shunday ziddiyatli va murakkab bir paytda O‘zbekiston

uchun o‘ziga xos istiqloq va taraqqiyot yo‘lini tanlash, yangi jamiyat barpo qilish uchun o‘z andozasini ishlab chiqish g‘oyat dolzarb va ahamiyatli edi. O‘z navbatida bunday vazifani uddalash O‘zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy vaziyat, odamlar o‘rtasida tarkib topgan munosabatlar, ularning dunyoqarashi, jumladan, diniy e‘tiqodi, ruhiyati va xulq-atvor normalari shuni taqozo etardi. Ayni chog‘da, O‘zbekistonning o‘z ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish andozasini ishlab chiqishda rivojlangan mamlakatlarning ko‘p asrlik tajribasini o‘rganish, ularning foydali tomonlarini o‘zlashtirish bilan birga O‘zbekiston xalqining turmush tarzi va an‘analariga ham tayanish lozim edi.

Shuning uchun ham O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki kunidanoq, **“jahon va o‘zimizning amaliyotimizdan olingan barcha unumli tajribani rad etmagan holda o‘z ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy taraqqiyot yo‘lini tanlab olishga kirishdi”**.

Albatta, mamlakat hayot-mamot bosqichida turgan bir paytda uning yangi jamiyatga o‘tishi bilan bog‘liq vazifalarni bajarish davlat rahbaridan yangi sharoitga mos boshqaruv tizimini ishlab chiqishni, jamiyatning iqtisodiy asosini vujudga keltirishni taqozo qiladi. Aholining barcha toifalarini yagona maqsad atrofida birlashtiruvchi g‘oyalar tizimini yaratishni talab etardi. O‘zbekistonning o‘ziga xos taraqqiyot yo‘li ana shu tarzda shakllandi. Mamlakat mustaqilligining tashabbuskori va rahnamosi sifatida Prezident xuddi ana shunday paytda o‘zining qat‘iy, ilmiy jihatdan asosli, hayotiy jihatdan yashovchan xulosalarini o‘rtaga tashladi.

Hali sobiq Ittifoq mavjud bo‘lgan davrda I. Karimov respublika rahbarligiga (1989-yil, iyun) kelgan vaqtdan boshlab respublikaning ijtimoiy-siyosiy hayotida jiddiy ravishda yangilanishlarni, tub o‘zgarishlarni boshlab yuborgan edi.

1990-yil mart oyidayoq sobiq ittifoq respublikalari ichida birinchilardan bo‘lib, O‘zbekistonda Prezidentlik boshqaruvining joriy etilishi, g‘oyaviy qarashlari, siyosati yangilanayotgan jamiyatga mos bo‘lmayotgan O‘zbekiston Kompartiyasini Xalq demokratik partiyasiga aylantirilishi, hokimiyatning asta-sekin va izchillik bilan partiya idoralaridan Prezident, hukumat, mahalliy idoralar qo‘liga o‘tishi, o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilib, milliy qadriyatlarning tiklana boshlagani O‘zbekistonning o‘z istiqloq va taraqqiyot yo‘li shakllanayotganini ko‘rsatar edi.

O‘zbekiston mustaqil bo‘lgach, I. Karimovning respublika rahbari sifatida xalq oldidagi mas‘uliyati yana ham oshdi. U endi markazga bogliq bo‘lmagan holda, butun muammolarni o‘zi hal qilishga, har qanday ziddiyatlarga yuzma-yuz turib, faoliyat ko‘rsatishga majbur edi. Ana

shunday qarama-qarshiliklar qurshovida uning katta siyosatchi sifatidagi rahbarlik mahorati kun sayin shakllanib, yangi mazmun kasb eta bordi.

Islom Abdugʻanievich Karimov umumxalq ovoz berish yoʻli bilan mamlakat Prezidenti etib saylanganidanoq oʻzining butun amaliy faoliyatida xalq va vatan manfaatini nazarda tutib faoliyat koʻrsatdi. U Oliy Kengashning 1992-yil 4-yanvarda boʻlib oʻtgan navbatdan tashqari 1X sessiyasida shunday degan edi: **“Menga qanday yuksak masʼuliyat yuklanganini his qilgan holda xalqning munosib turmush kechirishi uchun qanday yoʻllar tanlaganimiz haqida baʼzi fikrlar bilan oʻrtoqlashmoqchiman.**

Xalq iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun qatʼiy harakatlar qilishni kutyapti. Oʻtmish qoldiqlari xalq yelkasiga ogʻir yuk boʻlib qolgan. Eng muhim vazifalardan biri xalqning baxtli hayotini taʼminlashdir. Prezident shiddat bilan kirib kelayotgan bozor zarbalariga bardosh beruvchi, yordamga muhtoj kishilarni oʻz homiyiligiga olishi kerak. Bular - koʻp bolali, kam taʼminlangan oilalar, nogironlar...

Bundan keyin ham biz uchun shu tamoyil qatʼiy boʻlib qolaveradi”.

Istiqlol yillarida jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida tub islohotlar yuz berdi. Bu oʻzgarishlar iqtisodiy hayotimizni ham qamrab oldi. Respublikaning boy imkoniyatlari, geosiyosiy sharoitidan kelib chiqib, Oʻzbekistonda demokratik huquqiy davlat barpo etish jarayonidagi eng muhim vazifalaridan biri bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotni barpo etish masalasi dastlabki kunlarning eng muhim vazifasi sifatida belgilandi.

Oʻtish davrida bozor iqtisodiyoti tushunchasi, unga oʻtish zarurati, bozor iqtisodiyotiga oʻtishning «Oʻzbekiston yoʻli» kabi masalalarning tub mohiyatini anglash eng dolzarb masalalaridan biri edi.

Bozor iqtisodiyotiga oʻtishning umumiyliigi, masalan, xususiy mulkchilik, iqtisodiy jarayonlarni boshqarish va takomillashtirishda talab, taklif qoidalarining bir xilligi boʻlishi bilan bir qatorda har bir mamlakatning oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiquvchi yoʻli mavjuddir. Bunda uning xoʻjalik tuzilishi va shart-sharoitlari, joylashgan yeri, tabiati va iqlimi, milliy kelib chiqishi, urf-odatlarini, anʼana va milliy tavsifi va boshqa omillar sabab boʻladi.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, dunyodagi hamma mamlakatlar uchun maqbul boʻlgan bir xil taraqqiyot yoʻli, bir xil andoza boʻlishi mumkin emas. Hozirda bozor iqtisodiyotiga oʻtishning turli modellari mavjud boʻlib, ular barcha mamlakatlarni bitta manzilga – erkin bozor

iqtisodiyoti tizimiga olib keladi. Ammo, bozor munosabatlari shakllanishining sotsial-iqtisodiy, tarixiy, milliy va xalqaro sharoiti har xil bo'lganligi tufayli, unga o'tishning milliy xususiyatlari ham mavjud bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan biror mamlakatning taraqqiyot yo'lini yoki taraqqiyot modelini borligicha qabul qilib bo'lmaydi. Natijada o'ziga xos yo'lni tanlash muhim hisoblanadi.

O'zbekiston Birinchi Prezidenti Islom Karimovning iqtisodiy tizimni rekonstruksiya va modernizatsiya qilish strategiyasini ishlab chiqishdagi xizmatlari katta bo'ldi. Sobiq tuzumga amal qilgan va markazlashgan ma'muriy boshqarish tizimiga asoslangan iqtisodiyot o'zining hayotiy emasligini, aholining o'sib boruvchi ehtiyojlarini ta'minlay olmasligini aniq ko'rsatdi. Natijada mustaqillik yillarida mamlakat taraqqiyoti uchun O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'lini ishlab chiqish va bu yo'lda tub islohotlarni belgilash zarurati yuzaga keldi. O'zbekistonning taraqqiyot yo'lini ishlab chiqishga Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov boshchilik qildi.

Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992-yil 4 yanvardagi o'n ikkinchi chaqiriq navbatdan tashqari IX sessiyasida so'zlagan dasturiy nutqida hamda 1992-yil avgust oyida nashr etilgan "O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li" asarida O'zbekistonning taraqqiyot yo'lini har tomonlama puxta belgilab berdi.

O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li Islom Karimovning keyingi asarlari, ma'ruza va nutqlarida yangi ma'no – mazmun bilan to'ldirilib, aniqlashtirilib borildi. O'zbekistonda ijtimoiy yo'naltirilgan erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish modeli Islom Karimov tomonidan ishlab chiqildi. Besh tamoyilni o'z ichiga olgan bu modelning mazmuni va mohiyati Prezidentning 1993 yilda nashr etilgan "O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li" nomli asarida asoslab berildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish "o'zbek modeli"ning konsepsiyasi va tamoyillari, uning dunyo tomonidan tan olinishi Birinchi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan mustaqil taraqqiyot yo'li xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning «o'zbek modeli» deb qabul qilindi. O'zbek modeli ishlab chiqishda, birinchidan, xalqaro tajriba asos qilib olindi. Ikkinchidan, xo'jalik imkoniyatlari, shart-sharoitlari, eski tuzumdan meros bo'lib qolgan muammolar hisobga olindi.

Shuning uchun ham, respublika ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlari pirovard natijada chinakam mustaqil O'zbekistonda yangi, adolatli jamiyat barpo etishga qaratildi. "Respublikada sobitqadamlik bilan

xalqchil, adolatli jamiyatni bunyod etish bosh vazifadir, deb belgilandi. Birinchi Prezidentimiz bu boradagi fikrini davom ettirib “O‘zbekiston - kelajagi buyuk davlat. Bu - mustaqil, demokratik, huquqiy davlatdir. Bu - insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy e’tiqodlaridan qat’i nazar fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlab beradigan davlatdir. Xalq davlat hokimiyatining manbaidir”, - degan qoidani ilgari surdi. Bu Mustaqillikning bir yilligi arafasidayoq qat’iy qilib o‘rtaga tashlangan davlat siyosati edi. Shuningdek, yangilangan jamiyat har bir a’zosining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy turmush tarzini kafolatlovchi yo‘llarni ham ko‘rsatib berdi. Jumladan, siyosiy sohada bu:

- xalq ham bevosita, ham o‘z vakillari orqali davlat hokimiyatini amalga oshirishda to‘liq ishtirok etishi lozimligini;

- hokimiyat bo‘linishining jahon tan olgan qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linish tamoyilini joriy etish asosida demokratiyani chuqurlashtirish hamda milliy davlatchilikni barpo qilishni;

- jamiyatning siyosiy tizimini, davlat idoralarining tuzilmasini tubdan yangilashni;

- barcha fuqarolarning qonun oldidagi huquqiy tengligini va qonunning ustunligini ta’minlashni;

- mafkuraning, bir dunyoqarashning yakka hokimligidan voz kechish, siyosiy tashkilotlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligini tan olishni;

- demokratiyaning qonuniy tarkibi sifatida ko‘ppartiyaviylikni shakllantirishni;

- O‘zbekistonda tug‘ilib, uning zaminida yashayotgan, mehnat qilayotgan har bir kishi, milliy mansubligi va e’tiqodidan qat’i nazar respublikaning teng huquqli fuqarosi bo‘lishga erishishni bildiradi.

Iqtisodiy sohada esa bu:

- milliy boylikning ko‘payishini ta’minlaydigan barqaror, rivojlanib boruvchi iqtisodiyotni barpo etishni;

- ijtimoiy jihatdan yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirishni;

- mulk egalari huquqlarining davlat yo‘li bilan himoya qilishini ta’minlash va barcha mulkchilik shakllarining huquqiy tengligini qaror toptirishni;

- iqtisodiyotni o‘ta markazlashtirmasdan korxonalar va tashkilotlarning mustaqilligini kengaytirishni, davlatning xo‘jalik faoliyatiga bevosita aralashuvidan voz kechishni;

ijtimoiy va ma’naviy sohada bu:

- insonparvarlik gʻoyalariga sodiqlikni, inson, uning hayoti va shaxsiy daxlsizligi, erkinligi, qadr-qimmati, yashash joyini tanlash huquqi saqlanib qolishini;

- maʼnaviyatni qayta tiklashni;

- oʻzbek tilini rivojlantirishni;

- hurfikrlilik, vijdon va din erkinligini qaror toptirishni;

- ijtimoiy adolat qoidalarini roʻyobga chiqarish, aholining eng nochor qatlamlari - keksalar, nogironlar, yetim-yesirlar, koʻp bolali oilalar, oʻquvchi-yoshlarning davlat tomonidan iqtisodiy muhofazaga boʻlgan kafolatli huquqlarini taʼminlashni;

- odamlarning isteʼdod qobiliyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoit yaratish, maʼnaviy mulkni himoya qilishni bildiradi

Oʻzbek modelining asosini mashhur besh tamoyil tashkil etdi

“Oʻzbek modeli” beshta asosiy tamoyilining mohiyatini quyidagi jadval orqali koʻrishimiz mumkin (4.1-jadval).

“Oʻzbek modeli” beshta asosiy tamoyilining mohiyati

Asosiy tamoyillar	Asosiy tamoyillarning mohiyati
Iqtisodiyotning siyosatdan ustunligi	Iqtisodiy islohotlar hech qachon siyosat ortida qolmasligi kerak, u biror mafkuraga boʻysundirilishi mumkin emas. Buning maʼnosi shuki, iqtisodiyot siyosatdan ustun turishi kerak. Ham ichki, ham tashqi iqtisodiy munosabatlarni mafkuradan xoli qilish zarur.
Davlat bosh islohotchi, iqtisodiy oʻzgartirishlarning tashabbuskori	Davlat bosh islohotchi boʻlishi lozim. U islohotlarning ustuvor yoʻnalishlarini belgilab berishi, oʻzgarishlar siyosatini ishlab chiqishi va uni izchillik bilan oʻtkazishi, jaholatparastlar va konservatorlar qarshiligini bartaraf etishi shart.
Qonunlar va ularga rioya qilish ustuvorligi	Qonun va qonunlarga rioya etish ustuvor boʻlishi lozim. Buning maʼnosi shuki, demokratik yoʻl bilan qabul qilingan yangi Konstitutsiya va qonunlarni hech istisnosiz hamma hurmat qilishi va ularga ogʻishmay rioya etishi lozim.
Kuchli ijtimoiy siyosat yurgizish	Aholining demografik tarkibini hisobga olgan holda kuchli ijtimoiy siyosatni oʻtkazish. Bozor munosabatlarini joriy etish bilan bir vaqtda

	aholini ijtimoiy himoyalash yuzasidan oldindan ta'sirchan choralar ko'rilishi lozim. Bu bozor iqtisodiyoti yo'lidagi eng dolzarb vazifa bo'lib keldi va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi.
Bozor iqtisodiyotiga bosqichma – bosqich o'tib borish	Bozor iqtisodiyotiga o'tish obyektiv iqtisodiy qonunlarning talablarini hisobga olgan holda, o'tmishdagi «inqilobiy sakrashlar»siz, ya'ni evolyutsion yo'l bilan, puxta o'ylab, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak.

Shunday qilib, O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li nazariy va amaliy jihatdan puxta belgilab olindi. Bu barcha tamoyillar demokratik va iqtisodiy qayta o'zgartishlar jarayonlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etib, hayot sinovidan o'tdi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ikkinchi bosqichi vazifalari sifatida mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish borasidagi asosiy vazifalar - xususiylashtirish va raqobatchilik muhitini shakllantirish jarayonlarini chuqurlashtirish, makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, milliy valyutani mustahkamlash, ijtimoiy kafolatlari kuchli bo'lgan demokratik davlatni shakllantirish vazifalarini belgilab beradi.

Mazkur masalaning ustuvor yo'nalishlari sifatida quyidagilar belgilandi:

birinchidan, iqtisodiy siyosatda dehqonchilikka, umuman qishloq hayotiga yetakchi tarmoq sifatida qarash;

ikkinchidan, milliy valyutani joriy qilish, uning qadrini muttasil oshirib borish;

uchinchidan, mulkchilikning barcha shakllariga erk berish, shaxsiy tashabbus va ishbilarmonlikka yo'l ochish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash;

to'rtinchidan, iqtisodni jonlashtirish uchun korxonalarni xususiylashtirish, bu jarayonni tobora chuqurlashtirish;

beshinchidan, o'tish madaniyati va qadriyatlarini tiklash ishlarini yo'lga qo'yish va bu borada izchil tadbirlarni amalga oshirish.

Bular Mustaqil O'zbekistonda davlat Mustaqilligini amalga oshirishning jamiyat rivojining hozirgi bosqichidagi ustuvor yo'nalishlaridir.

Bozor munosabatlariga o'tishning asosiy xususiyatlaridan biri mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishdan iborat edi. Shuning

uchun 1991-yilning 18-noyabrida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XIII sessiyasida mulkni “Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Unga ko‘ra mulkchilik shakllarini o‘zgartirish sohasidagi ishlar mamlakat miqyosida hayotga tatbiq etila boshlandi.

Dastlabki bosqichda xususiylashtirish jarayoni umumiy uy-joy fondini, savdo, mahalliy sanoat, xizmat ko‘rsatish korxonalarini hamda qishloq xo‘jalik mahsulotlarini tayyorlash tizimini, xullas “kichik xususiylashtirish” jarayonini qamrab oldi. Birinchi bosqichda (1992-1993 yillar) 1 mln. kvartira xususiylashtirildi yoki O‘zbekiston shaharlaridagi har bir oildada o‘rtacha 4,7 kishi bo‘lsa, qariyb 5 mlnga yaqin kishi birgina kvartirani xususiylashtirish hisobiga mulkdorga aylandi. “Kichik xususiylashtirish davrida 1992-1994-yillarda 54 mingga yaqin korxon va obyekt davlat tasarrufidan chiqarildi”. Xususiylashtirishning yangi bosqichi 1994-yildan boshlanib, shu yilning o‘zida 5127 ta obyekt xususiylashtirildi. Bu jarayonlar qishloq xo‘jaligida ham boshlandi.

Konstitutsiyaning qabul qilinishi. O‘zbekiston mustaqillikni qo‘lga kiritgach, tabiiy ravishda davlat mustaqilligi va suverenitetini Konstitutsiya asosida mustahkamlash zarurati yuzaga keldi.

O‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasini tayyorlash g‘oyasi dastlab Islom Karimov tomonidan 1990- yilning mart oyida ilgari surildi. 1990-yil 20-iyun kuni bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston Oliy Kengashining II sessiyasida yangi Konstitutsiya ishlab chiqish lozim, degan xulosaga kelindi. Sessiya O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov boshchiligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya loyihasini tayyorlash bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida qaror qabul qiladi. Komissiya tarkibiga Oliy Kengash deputatlari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar vakillari, davlat, jamoat tashkilotlari va xo‘jaliklarning rahbarlari, olimlar, mutaxassislar kiritildi.

Konstitutsiyaviy komissiya O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ishlab chiqish ustida 2,5 yil ishladi. Konstitutsiya loyihasini ishlab chiqishda konstitutsiyaviy rivojlanishning jahon tajribasi o‘rganildi, inson huquqlari, demokratiya va qonunchilik sohasida jahonda qo‘lga kiritilgan yutuqlar hisobiga olindi. Milliy davlatchiligimizning tajribasi, Amir Temur va boshqa davlat arbobi hamda allomalarimizning davlatni idora qilish sohasidagi g‘oyalari yangi Konstitutsiyaga asos qilib olindi.

Loyihaning dastlabki varianti 1991-yil oktyabr-noyabrigacha tayyorlab bo‘lindi. U muqaddima, olti bo‘limga bo‘lingan 158 moddadan

iborat edi. Bu loyiha hali mukammallik darajasidan ancha yiroq edi. Uning ustida yanada jiddiyroq va talabchanlik bilan ishlash zarur edi. 1992- yil bahorida esa loyihaning 149 moddadan iborat ikkinchi varianti ishlab chiqildi. 1992-yil 26-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi loyihasi umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e’lon qilindi. Muhokama 2 oycha davom etdi. Muhokama jarayonida bildirilgan takliflar asosida tuzatishlar kiritilgan loyiha 1992-yil 26-noyabrda matbuotda ikkinchi marta e’lon qilindi. Umumxalq muhokamasi davrida 6 mingdan ortiq taklif va mulohazalar bildirildi, ular inobatga olindi. Birinchi Prezident Islom Karimov O‘zbekiston Konstitutsiyasini ishlab chiqishga rahbarlik qildi va o‘zining katta hissasini qo‘shdi.

Unda mamalakatning Asosiy Qonunini qabul qilish masalasini muhokama qildi. Sessiyada deputatlar loyihaga 80 ga yaqin o‘zgartirish, qo‘shimcha va aniqliklar kiritdilar. Shunday qilib, shu kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasi “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish to‘g‘risida”, “O‘zbekiston respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan kunni umumxalq bayrami deb e’lon qilish to‘g‘risida” va “O‘zbekiston respublikasining Konstitutsiyasini amalga kiritish tartibi to‘g‘risida”gi Qonunlarni qabul qildi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 6 bo‘lim, 26 bob, 128 moddadan iborat. U “Mustaqillik Deklaratsiyasi”, “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Qonunda mustahkamlangan tamoyillar va g‘oyalarni o‘zida to‘la mujassamlashtirdi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o‘rganish jarayonida uning mohiyatini ochib beruvchi quyidagi asosiy tamoyillarini bilib olishga ahamiyat berish zarur:

O‘zbekiston Konstitutsiyasining birinchi tamoyili-davlat suverenitetidir. 1-6 - moddalarda O‘zbekiston - suveren demokratik respublika, davlat xalq manfaatlariga xizmat qiladi, mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritadi, o‘zbek tili davlat tilidir, deb belgilab qo‘yilgan. Konstitutsiyada davlatning “O‘zbekiston Respublikasi” va “O‘zbekiston” degan nomlari bir ma’noni anglatadi, deb belgilab qo‘yilgan.

Ikkinchi tamoyil - xalq hokimiyatchiligidir. 7 - 14-moddalarda xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbayidir, O‘zbekiston xalqini millatidan qat’i nazar uning fuqarolari tashkil etadi, davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab amalga oshiradi, deb ko‘rsatilgan.

Uchinchi tamoyil- davlat hokimiyatining uch tarmoqqa bo‘linishidir. O‘zbekiston davlat hokimiyati tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo‘linishi qonunlashtirildi.

To‘rtinchi tamoyil - bu demokratiyaga sodiqlikdir. Konstitutsiyada demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqat e‘lon qilinadi hamda insonparvar demokratik – huquqiy davlat barpo etish nazarda tutiladi.

Beshinchi tamoyil - Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligidir. Konstitutsiyaning 15-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar”, deb belgilab qo‘yilgan.

Oltinchi tamoyil- xalqaro andozalar darajasida ifodalangan fuqarolar huquqlari, erkinliklari va majburiyatlarining tengligi va daxlsizligidir. O‘zbekiston fuqarolarining huquqlari muhim xalqaro hujjatlar – “Inson huquqlari butun jahon Deklaratsiyasi”, “Iqtisodiy, sotsial va madaniy huquqlar to‘g‘risida xalqaro akt”, “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risida xalqaro akt” va boshqalar asosida bayon etilgan.

Konstitutsiyaning 18 – 52-moddalari inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlariga bag‘ishlangan. O‘zbekiston davlati tomonidan fuqarolarning huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat sifatida tan olingan va ular himoya qilinadi. Konstitutsiya bo‘yicha har bir shaxsning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishi kafolatlanadi.

Yettinchi tamoyil-qonuniylikdir. Qonuniylik jamiyatning bir maromda hayot kechirishini, davlat organlarining maromli faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlaydi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘rgandagina jamiyatda barqarorlik va taraqqiyot bo‘ladi.

Sakkizinchi tamoyil - O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy qoidalarini aniq belgilab qo‘yilganligidadir. Asosiy Qonunning 17-moddasida O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosati aks etgan.

Konstitutsiyada davlat xalqning manfaatlari va xavfsizligini ta‘minlash maqsadida boshqa davlatlar bilan ittifoq va do‘stona aloqalar o‘rtanishi hamda davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkinligi qonunlashtirilgan.

To‘qqizinchi tamoyil-mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarishdir. O‘zbekistonda o‘zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayangan holda mahalliy hokimiyat boshlig‘i bo‘lgan hokim instituti joriy etildi. Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda hokimiyatning vakillik organlari xalq

deputatlari kengashlari bo‘lib, ularga viloyat, tuman va shahar hokimlari boshchilik qiladilar. Konstitutsiyaning 99-104-moddalarida mahalliy davlat hokimiyati asoslari, hokimlarni tayinlash va tasdiqlash tartiblari, ularning vazifalari belgilab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan bu o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining, hukumatning mas’uliyatini kuchaytirishga, jamiyat siyosiy hayotining faollashuviga, saylov tizimining yanada takomillashuviga xizmat qilmoqda.

Davlat ramzlarining qabul qilinishi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991-yil 18-noyabr VIII sessiyasida 13 moddadan iborat bo‘lgan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. Davlat bayrog‘i mamlakatimiz hududida ilgari mavjud bo‘lgan g‘oyat qudratli saltanatlar bayrog‘iga xos bo‘lgan eng yaxshi an‘analarni davom ettirgan holda respublikaning tabiatiga xos bo‘lgan xususiyatlarni, xalqimizning milliy va madaniy sohalardagi o‘zligini ham aks ettiradi. O‘zbekiston Respublikasi davlat bayrog‘i yurtimizning o‘tmishi, bugungi kuni va kelajagining yorqin ramzi bo‘lib - qoldi.

1992-yil 2-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida 8 moddadan iborat bo‘lgan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Davlat gerbidagi har bir belgi chuqur ma’noga ega. Gerb rangli tasvirda bo‘lib, Xumo qushi kumush rangda, quyosh, boshloqlar, paxta chanog‘i va “O‘zbekiston” degan yozuvlar tilla rangda, g‘o‘za shoxlari, barglari va vodiylar yashil rangda, tog‘lar havo rangida, chanoqdagi paxta, daryolar, yarim oy va yulduz oq rangda. O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i tasvirlangan lenta to‘rt xil rangda berilgan.

1992-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasida 12 moddadan iborat “O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi.

Har bir mustaqil davlatning asosiy belgilaridan biri – milliy valyutasidir. O‘zbekiston davlat mustaqilligini ko‘lga kiritib o‘zining milliy valyutani muomalaga kiritishga kirishdi. Biroq bu jarayon uchun ma’lum vaqt, tajriba kerak edi. Shu boisdan O‘zbekiston 1991 – 1993-yillarda sobiq Ittifoqdan meros qolgan rubl zonasida bo‘lib turdi. Ammo sovetlardan keyingi makonda yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishning keskin pasayishi natijasida rublning qadri ham shunga mos ravishda tushib bordi.

O‘zbekiston muomalaga yangi milliy valyuta kiritish ishiga jiddiy kirishdi. 1992-yildayoq muomalaga chiqarishga mo‘ljallangan so‘m – kupon nusxalari tayyorlanadi. Nihoyat, 1993-yil 1-noyabrda O‘zbekistonda so‘m – kupon muomalaga kiritildi, uning kursi oldin muomalada bo‘lib kelgan rublga tenglashtirilgan edi. O‘zbekiston rahbariyati so‘m-kuponlar asosida zarur tajriba orttirdi, haqiqiy milliy valyutani joriy qilish tadbirlarini ko‘rdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 16-iyunda e‘lon qilingan “O‘zbekiston Respublikasining milliy valyutasini muomalaga kiritish to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq 1994- yil 1- iyulidan boshlab respublika hududida yagona, cheklanmagan va qonuniy to‘lov vositasi sifatida milliy valyutasi – So‘m muomalaga chiqarilgan.

Muomalaga 1994- yilda 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so‘mlik, 1997- yil 1-martdan 200 so‘mlik, 2000-yil 1-iyuldan 500 so‘mlik, 2001-yil 1-sentyabrdan 1000 so‘mlik banknotlar chiqarilgan. Keyinchalik, 1, 5, 10, 25, 50, 100 so‘m qiymatidagi tangalar muomalaga kiritilgan. Bugungi kunda 5000, 10000, 50000, 100000 so‘mlik nominal qiymatga ega banknotlar muomalada yuritilmoqda.

Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasi o‘zining davlat mustaqilligini e‘lon qilganidan so‘ng mustaqillikning huquqiy asoslarini yaratdi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindiki, bu mustaqil O‘zbekiston uchun tarixiy ahamiyat kasb etdi. Konstitutsiya shu paytgacha qabul qilingan konstitutsiyalardan o‘zining demokratiyaviyligi, inson huquqlari va burchlari keng yoritilganligi bilan, davlat va jamiyat boshqaruvining demokratik davlatlarga xos jihatlarini o‘zida mujassam etganligi, hokimiyatning bo‘linish tamoyili qaror topganligi bilan ham ajralib turadi. Konstitutsiyada rivojlangan davlatlar Konstitutsiyalarining eng maqbul jihatlari mujassam etganligi bilan ham amiyatlidir.

Reja bo‘yicha berilgan masalalar yoritib bo‘lingach, o‘qituvchi umumiy xulosa beradi.

Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati asoslarining barpo etilishi

Ushbu mavzu uchta rejadan iborat bo‘lib, uni yoritishda avvalo mustaqillik tufayli mamlakatimiz ichki hayotida yuz bergan o‘zgarishlar, xususan, davlat boshqaruvi bilan bog‘liq amalga oshirilgan islohotlar,

institutsional o'zgarishlar bilan bog'liq masalaga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Bunda albatta, bozor munosabatlarining shakllanish jarayonlari va u bilan bog'liq o'zgarishlar qanday kechgan, eski boshqaruv tizimi bilan bog'liq tuzilmalarning tugatilishi, uning sabablari ochib berilishi kerak bo'ladi.

O'zbek xalqining ko'p asrlik orzu-umidlari ifodasi bo'lgan mustaqillikning asosiy xususiyati milliy, umuminsoniy qadriyatlarni ta'minlaydigan huquqiy-demokratik davlat qurish edi.

Mustaqillik yillari milliy davlatchilik asoslarini qurish davri bo'ldi. O'tgan yillar ko'hna tariximizni teran his qilish, hozirgi jahon jarayonida o'z o'rnimizni egallash davri bo'ldi. Bu davrda biz o'zligimizni anglab, tarixiy yo'limizni uzil-kesil tanlab oldik.

Mustaqil O'zbekiston Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tarixiy an'analarga, dunyo tajribalariga, o'lkaning o'ziga xos tomonlariga tayangan holda jamiyatni siyosiy jihatdan tubdan isloh qilish yo'llarini ishlab chiqdi. Bu jarayonda ikkita bosh vazifa:

1. Eski ma'muriy tizimni tugatish va hokimiyat boshqaruv organlarini qayta qurish;

2. Yangi davlatchilikning huquqiy va siyosiy asoslarini yaratish, davlatchilikda yangi markaziy va mahalliy boshqaruv tizimini shakllantirish masalalarini hal qilishdan iborat etib belgilandi.

Jamiyatda qonuniylikning g'alaba qilishi, fuqarolarni ijtimoiy-siyosiy va boshqa huquqlarini himoyasi uchun hokimiyatning bo'linish prinsipi haqli ravishda amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 11-moddasida hokimiyatning bo'linishi tamoyili konstitutsiya darajasida mustahkamlandi.

Davlat va jamiyat qurilishini erkinlashtirishning yo'llarini ko'rsatib berar ekan, Birinchi Prezident I.A.Karimov eng avvalo bu vazifa hokimiyat barcha tarmoqlarning bir-biridan mustaqil holda ish yuritish tamoyillarini mustahkamlashga bog'liqligini uqtiradi.

Mustaqillikning tayanch nuqtalaridan biri prezidentlik boshqaruvining joriy qilinishi bo'ldi. Bu bilan davlat boshqaruvining yangi, zamonaviy va samarali tizimi shakllana boshladiki, Prezidentlik boshqaruvi shu tizimning o'zagi bo'lib qoldi.

O'zbekiston mustaqillik tomon yo'l tutar ekan, birinchi kunlaridan boshlab, uning boshida Islom Abdug'anievich Karimov turdi. Asrlarga

teng shu qisqa vaqtda erishilgan yutuqlar: mamlakatda oʻrnatilgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy barqarorlik, tarixiy, milliy va diniy qadriyatlarimizning tiklanishi jamiyatda oʻrnatilgan osoyishtalikni, mustaqil Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro hamjamiyatda tutgan oʻrnining ortib borishini butun xalqimiz, jahonning yirik davlat arboblari Islom Karimov nomi bilan bogʻlaydilar.

Mamlakatimizda bozor munosabatlariga oʻtish bosh maqsad qilib qoʻyilar ekan, shunga mos ravishda islohotlarni amalga oshirish ham taqozo etilar edi. Shu nuqtayi nazardan olganda davlat boshqaruvi bilan bogʻliq oʻzgarishlar bu boradagi eng muhim islohotlardan sanaladi.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab mamlakatimiz kelajagi bilan bogʻliq bir qator institutsional oʻzgarishlar amalga oshirildi. ***1991-yil 6-sentyabrida Respublika mustaqilligi hamda hududiy yaxlitligini himoya qilish maqsadida Mudofaa ishlari vazirligi tuzildi. Shu maqsadlarni koʻzlab uning tarkibida 1992-yil yanvar oyida Oʻzbekiston Respublikasi milliy gvardiya brigadasi barpo etish lozim deb topildi. 1992-yil iyulida u Mudofaa Vazirligiga boʻysundirildi.***

Mustaqil Oʻzbekistonda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish bilan shugʻullanuvchi davlat idoralari tizimida tub oʻzgarishlar amalga oshirildi. Mamlakatda 1990-yil dekabrda Davlat reja qoʻmitasi Iqtisod komissiyasiga aylantirildi. 1992-yil 5-avgustida esa ushbu qoʻmita va statistika davlat qoʻmitasi negizida Vazirlar Mahkamasining Istiqbolni belgilash va statistika davlat qoʻmitasi hamda joylarda uning tegishli idoralari barpo etildi. 1997-yildan ushbu Qoʻmita Makroiqtisodiyot Vazirligiga aylantirildi.

Xalq xoʻjaligini boshqarishning yangi usuli sifatida konsernlar vujudga keltirildi. Bu avvalo iqtisodiy mustaqillik va bozor iqtisodiga oʻtish zaruriyati bilan bogʻliq boʻldi. “Oʻzdonmahsulot”, “Oʻzbekneftgaz” va boshqa koʻplab konsernlar shular jumlasidandir. 1991-yil 7-sentabrda Oʻzbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki tashkil qilindi.

Yuqoridagi keltirilgan maʼlumotlardan shunday xulosa kelib chiqadiki, sobiq Ittifoq manfaatlarini birinchi galda qondiruvchi idoralar tugatilib, yangi shakldagi qoʻmitalar, konsernlar va vazirliklar tashkil etildi. Bu bilan yangicha iqtisodiy munosabatlar sharoitida oʻz milliy

taraqqiyotiga mos, Vatan mustaqilligini mustahkamlovchi boshqaruv tizimi vujudga keltirildi.

1991-yil noyabrda Oliy Kengash “O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonunni qabul qildi. Ushbu qonun bilan birga Oliy Kengash 1991-yilda “O‘zbekiston Respublikasi referendumini to‘g‘risida”gi Qonunni ham qabul qildi. 1991-yil 29-dekabrda muqobilik asosida O‘zbekiston tarixida birinchi marta respublika prezidentligiga saylovlar o‘tkazildi.

Konstitutsiyamiz asosida 1993-yil 28-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi, 1994-yil 5-mayda qabul qilingan “Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to‘g‘risida”gi, “Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun va nihoyat “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi to‘g‘risida”gi qonunlari o‘zbek saylov qonunchiligi tizimining huquqiy asoslarini tashkil qiladi.

Markaziy saylov komissiyasi to‘g‘risidagi alohida qonun qabul qilinganligi saylovlarni to‘g‘ri tashkil qilish, saylov qonunlarining to‘la ishlashiga imkoniyat yaratadi va qonunlarni nazorat qilishni kuchaytirishda hamda saylovlarni tashkil etish va uni o‘tkazishda davlat hokimiyati organlarining ortiqcha aralashuvini cheklaydi.

Saylov to‘g‘risidagi qonunlarni tahlil qilsak, unda jahon saylov tajribasida erishilgan eng demokratik tartiblarning huquqiy jihatdan mustahkamlanishi bilan birga, O‘zbekiston saylov tizimiga xos bo‘lgan xususiyatlarning ham belgilanganligini ko‘ramiz. Bu O‘zbekiston saylov tizimigagina xos xususiyatdir.

Saylov tizimini isloh qilish O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “O‘zbekiston-kelajagi buyuk davlat” degan siyosiy dasturida asoslanib, belgilangan maqsad tomon harakatning yana bir muhim bosqichi, deb tushunmoq kerak.

Bizning saylov qonunchiligimiz ko‘pgina xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlar tomonidan o‘rganilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining huquqiy holati Konstitutsiyaning V bo‘lim XVIII bobida va 1994-yil 22-sentyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to‘g‘risida”gi Qonunda belgilangan. Bu qonunga ko‘ra, Oliy Majlis Oliy davlat vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

Sobiq Ittifoqdan qolgan qonunlarni o'zgartirish, mamlakat hayoti uchun zarur o'zgartirishlarni amalga oshirish, demokratik tamoyillar asosida Oliy Majlisni shakllantirish uchun 1994 yil 25-dekabrda saylovlar belgilandi.

1993-yilni 28-dekabrda qabul qilingan **“O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to‘g‘risida”**gi qonunga ko‘ra respublika parlamentiga saylovlar umumiy, teng, to‘g‘ridan to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkaziladi. O‘zbekiston Respublikasi I chaqiriq Oliy Majlisiga saylov respublikamiz siyosiy hayotida ulkan yutuq bo‘lib, bunda 250 deputatdan iborat Oliy Majlis - Yangi Parlament demokratik va ko‘ppartiyaviylik asosida tuzildi.

Oliy Majlis faoliyatini erkinlashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi II chaqiriq Oliy Majlisining VII sessiyasida ikki palatali parlament tuzish to‘g‘risida umumxalq referendumini o‘tkazishga qaror qilindi. Shu asosda 2002-yil 27-yanvarda o‘tgan umumxalq referendumida qatnashgan fuqarolarning 93,65 foizi parlamentning ikki palatadan tuzilishini qo‘llab-quvvatladi.

1995-yil 23-24-fevralda chaqirilgan birinchi sessiyada O‘zbekiston parlamenti hokimiyat vakillik organlaridan saylangan 120 kishidan iborat deputatlar blokini, 69 deputatdan tarkib topgan Xalq Demokratik partiyasi fraksiyasini, 47 deputatni uyushtirgan “Adolat” sotsial-demokratik fraksiyasini, 14 deputat ishtirokida “Vatan taraqqiyoti” partiyasi fraksiyasini ro‘yxatga oldi. Oliy Majlis sessiyalarida va uning qo‘mitalarida olib borilayotgan ishlar asosan mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy taraqqiyotini yuqori bosqichga ko‘tarish, qonunchilikning sifat darajasini yuksaltirishga qaratilgan. Qonunlar qabul qilinmasdan oldin umumxalq muhokamasiga taqdim qilinishi islohotlarni amalga oshirishga ijobiy ta’sir qildi.

1997-aprelda Oliy Majlis tarkibida Inson huquqlari bo‘yicha vakil (ombudsman) tashkil qilinganligi haqida qaror qabul qilindi.

Ombudsman jahondagi 85 dan ortiq mamlakatda bo‘lib, uning huquqiy holatini aniq ravshan belgilab beruvchi konstitutsiyaviy **qonun** Markaziy Osiyo davlatlarida birinchi huquqiy hujjatdir.

Ushbu qonunda:

“Oliy Majlisning inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) mansabdor shaxslar, tashkilotlar va davlat organlarining inson

huquqi, erki va qonuniy manfaatlarini davlat tomonidan himoya qilinishini ta'minlashga ko'maklashish maqsadida faoliyat ko'rsatadi", - deb ta'kidlangan.

Vakil Oliy Majlisning yordamchi instituti bo'lib, u ijtimoiy manfaatlarining muvozanatiga, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha eng maqbul davlat tizimi yaratilishiga ko'maklashadi. Qonun ombudsman institutining umumiy konsepsiyasi va jahon amaliyotining uyg'unlashgan shakli sifatida inson huquqlari vakili faoliyatining asosiy qoida-qonuniylik, oshkoralik, adolatparvarlik, insonparvarlik har bir kishi uchun ochiq ekanligini tasdiqlaydi.

Ombudsman fuqarolarning ariza va murojaatlarini ko'rib chiqishda, zarur axborotni talab qilib olishda mansabdor shaxslar va davlat organlari bilan hamkorlik qilmoqda

Qonun qabul qilinganga qadar ham Inson huquqlari bo'yicha vakil mamlakat Konstitutsiyasi doirasida faoliyat ko'rsatib keldi. Jumladan, birgina 1996-yilda Inson huquqlari bo'yicha vakil hamda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi bo'yicha komissiya a'zolari 700 dan ortiq murojaatni ko'rib chiqdi. Ana shunday arizalarning tegishli qismidagi dalillar o'z tasdig'ini topgan va zarur choralar ko'rilgan.

Inson huquqlari bo'yicha vakil BMTning Inson huquqlari bo'yicha komissiyasining Jenevada bo'lib o'tgan 52-sessiyasining majlisida qatnashdi va so'zga chiqdi. Chet ellarga xizmat safari davomida Inson huquqlari bo'yicha vakil BMT seminarida, BMTning Sharqiy Evropa va MDH mamlakatlaridagi vakillarining mintaqaviy uchrashuvida so'zga chiqdi. Evropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlarning bir qator kengashlari hamda seminarlari ishida qatnashdi.

Inson huquqlari bo'yicha vakil faoliyatining tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda huquqiy, insonparvarlik, demokratik va fuqarolik jamiyat qurilishi uchun mustahkam poydevor qo'yildi.

Oliy Majlis **“O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida”, “O'zbekiston Respublikasining davlat xavfsizligi to'g'risida”, “O'zbekiston tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida”, “Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida”, “Siyosiy partiyalar to'g'risida”** qonunlarni, **Mehnat**

kodeksi (1995), **“Fuqarolik Kodeksi”** (1996) (birinchi va ikkinchi qismlari) kabi ko‘plab qonunlar va qarorlar qabul qildi.

1999-yil 5- va 19-dekabr kunlari O‘zbekiston Respublikasi ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisiga saylovlar bo‘lib, saylangan deputatlardan O‘zbekiston Parlamentining yangi tarkibi shakllandi.

Ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikkinchi sessiyasi **“O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ikkinchi chaqiriq Oliy Majlis birinchi sessiyasidagi ma’ruzasidan kelib chiqadigan “2000-2002-yillarga mo‘ljallangan qonunchilik va nazorat faoliyatining ustuvorlik jihatlari to‘g‘risida”**gi hujjatni tasdiqladi.

Ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining **IV**-sessiyasida (2000-yil 14-dekabr) Oliy Majlisning O‘zbekiston xalqiga Murojaaatida: **“Yangi asr mamlakat uchun yangilanish va taraqqiyot davriga aylanishiga ishonamiz. Shu boisdan ham mustaqil yurtimizning yorug‘ istiqboli uchun barchamiz hamjihat bo‘lib kurashaylik. Maqsadimiz - Vatan taraqqiyoti, yurt tinchligi, xalq farovonligi va kelajak avlodning baxt-saodatidir”**-deyilgan.

Mamlakatimizda barcha sohani qamrab olgan keng miqyosli islohotlarni uzluksiz davom ettirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 1995-yil 26-martda Birinchi Prezident I. Karimovning vakolatini 1997-yildan 2000-yilgacha uzaytirish yuzasidan umumxalq referendumini o‘tkazishga qaror qildi. 2000-yil 11-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining navbatdagi majlisi 2000 yil 9-yanvar kuni bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi natijalari tasdiqlandi. Shu kuni Fidokorlar milliy demokratik partiyasidan nomzodi ko‘rsatilgan Islom Karimov uchun 11 million 147 ming 621 saylovchi yoki saylovchilarning 91,90 foizi ovoz berdi. O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasidan nomzodi ko‘rsatilgan Abdulhafiz Jalolov uchun 505 ming 161 saylovchi 4,17 foiz saylovchi ovoz berdi.

“O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonunning 35-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi Islom Abdug‘aniyevich Karimovni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylanganligi to‘g‘risida qaror qabul qildi.

Amaldagi Konstitutsiyada Prezident davlat va ijro etuvchi hokimiyatning boshlig'i qilib belgilanishi ijro etuvchi hokimiyatni kuchaytirishga qaratilgan tadbir deb aytish mumkin. Mamlakatimizning ijro etuvchi hokimiyatining tarkibi Prezident tomonidan tayinlanib, Oliy Majlis tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekistonda prezidentlik instituti o'rnatilgan dastlabki davrda Vazirlar kengashi hukumat sifatidagi huquqiy maqomini va vakolatlarini saqlab qolgan edi. Uning 1990-yil 30-martida Oliy Kengash tasdiqlagan yangi tarkibi 41 kishi, ya'ni Rais, Bosh Vazir, uning ikki nafar birinchi o'rinbosari, to'rt nafar o'rinbosar, 19 nafar vazir, 14 nafar davlat qo'mitasi raislaridan iborat edi. Respublikada demokratik jamiyat qurish borasida boshqaruv idoralari faoliyati takomillashtirilib borildi. 1995- yil 5-mayda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisning II sessiyasi bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tarkibi to'g'risidagi Prezidentning Farmonini tasdiqlash masalasi ko'rildi va sessiyada Vazirlar Mahkamasining 35 kishidan iborat yangi tarkibi tasdiqlandi.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi birinchi sessiyasi ikkinchi yig'ilishida (2000-y. 11-fevral) mamlakatimiz Prezidenti tomonidan Vazirlar Mahkamasining yangi tarkibi tasdiqlandi.

Boshqaruv tizimining boshqa bo'g'inlari ham bozor iqtisodining O'zbekistonga xos yo'liga moslashtirildi.

2007-yil 23-dekabrda muqobillik asosida o'tgan saylov natijalariga ko'ra, I.A.Karimov 7 yil muddatga O'zbekiston Prezidenti etib saylandi. 2015-yil 29-mart kuni bo'lib o'tgan navbatdagi Prezident saylovida ham I.A.Karimov 5 yil muddatga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov 1991-yil dekabrda to 2016- yilning sentyabrga qadar respublikamizda prezidentlik vazifasi va vakolatlarini sidqidildan, o'z kuchi va g'ayratini ayamadan bajarib keldi. 2016 yil 8-sentyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisi parlament palatalarining qo'shma qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vazifa va vakolatlarini bajarish vaqtincha O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri Sh.M.Mirziyoev zimmasiga yuklandi.

2016-yil 4-dekabrda mamlakatimiz hayotida muhim siyosiy voqea-O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bolib o'tdi. Saylovda

Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati-O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasidan ko‘rsatilgan nomzod Shavkat Miramonovich Mirziyoev 88,61 foiz ovoz olib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

O‘zbekistonda davlat boshqaruvini to‘liq monopoliya qilishdan cheklanish va fuqarolik jamiyatini vujudga keltirish, aholi turli tabaqalarining hokimiyat tizimida ishtirok etishini ta’minlashning yana bir yo‘li mahalliy davlat hokimiyatlarini shakllantirish ekanligi e’tirof etildi.

1990-1992-yillari O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi qabul qilingunicha bo‘lgan davrda mahalliy hokimiyat organlari tizimini shakllantirish va ish faoliyatini takomillashtirish maqsadida bir necha huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Bular orasida 1992 yil 4-yanvarda qabul qilingan **“O‘zbekiston Respublikasida mahalliy hokimiyat organlarini qayta tuzish to‘g‘risida”gi** qonun alohida ahamiyat kasb etdi. Bu qonun asosida mahalliy hokimiyat organlari tizimida butunlay yangi organ-hokimlik va hokim lavozimi ta’ sis etildi va uning vakillik organlariga boshchilik qilishi tamoyillari belgilab qo‘yildi.

Ijro etuvchi hokimiyat organlarida bog‘liqlikni kuchaytirish maqsadida, viloyatlar hokimlari O‘zbekiston Prezidenti tomonidan, tuman va shahar hokimlari viloyat hokimi tomonidan lavozimiga tayinlanishi va lavozimidan ozod qilinishi hamda bu masalalar tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan tasdiqlanishi tartiblari belgilandi. Partiya organlarining qaramligiga tushib qolgan ijro organlari-ijroiya komitetlari tugatildi.

Hokimlar huquqiy vakolatining asosi, avvalo, Konstitutsiyaning 99 va 102-moddalari va yuqorida tilga olingan qonunning 1- moddasida belgilangan.

Konstitutsiya va qonun normalarini umumlashtirsak, hokim tegishli hududda vakillik hokimiyatiga ham, ijro hokimiyatiga ham boshchilik qiladi va ayni paytda shu yerdagi mansabdor shaxs hisoblanadi.

Hokimlar mahalliy hokimiyatni boshqarar ekanlar, ular O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti boshqaruvidagi yaxlit ijro hokimiyat organlari tizimi tarkibiga kiradi.

SHuningdek **“Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi** Qonun (1993-yil, sentyabr), **“Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlariga saylovlar to‘g‘risida”gi** Qonun (1994-yil, may) kabi

hujjatlar muhim o‘rin egallaydiki, ular kuchli fuqarolik jamiyatining barpo etilishini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi.

Oliy Majlis palatalarining 2005-yil 28-yanvardagi bo‘lib o‘tgan majlisida demokratik o‘zgarishlar mahalliy axborot vositalarining mustaqilligi va erkinligini ta‘minlamasdan turib mumkin emas deb qayd etdi.

2004-yilning 1-yanvar oyiga ko‘ra mamlakatimizda 571 gazeta, 140 jurnal, 4 axborot agentligi, 85 teleradio va kabel studiyasi, 298 elektron axborot vositalari ishlamoqda.

So‘nggi yillarda demokratik jarayonlarni chuqurlashtirish borasida muhim tadbirlar amalga oshirildi. Shulardan biri mamlakatimizda ikki palatali Parlamentga o‘tish masalasi bo‘ldi. Ushbu masala birinchi marotaba Oliy Majlisning sessiyasida ko‘tarildi. Ikki palatali Parlamentga o‘tish bo‘yicha umumxalq referendumini o‘tkazishga qaror qilindi.

2002-yilning 27-yanvarida umumxalq referendumini o‘tkazilib, bunda O‘zbekistonda ikki palatali parlamentga o‘tish, Prezident vakolatini besh yildan yetti yilga uzaytirish masalalari hal qilindi. II chaqiriq Oliy Majlisning X sessiyasi (2002-yil dekabr) **“O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senat to‘g‘risida”**, **“O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida”** qonunlar qabul qildi.

2003-yilning 24-25-aprel II chaqiriq Oliy Majlisning XI sessiyasi O‘zbekiston respublikasi Konstitutsiyasiga tegishli o‘zgarishlar kiritadi. Xususan, Prezident vakolatining bir qismi yuqori palata deb nomlanuvchi Senatga o‘tishi belgilandi.

Prezident Vazirlar Mahkamasi raisi lavozimidan voz kechadi; Quyi palata deb nomlanuvchi Qonunchilik palatasida deputatlar doimiy ravishda ish olib boradi. Shunday qilib, O‘zbekistonda professional parlamentga o‘tildi.

2004-yilning 26-dekabri va 2005-yilning 9-yanvarida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining O‘nunchilik palatasiga saylovlar bo‘lib o‘tdi. O‘zbekiston fuqarolarining faol ishtiroki va mahalliy hamda xalqaro tashkilotlar, xorijiy mamlakatlar vakillarining nazoratidan o‘tgan saylov natijasida qonunchilik palatasiga 120 deputatlar saylandi. Bular Xalq demokratik partiyasidan 28 nafar, Liberal-demokratik partiyasidan 41, Fidokorlar milliy demokratik partiyasidan 18, Milliy tiklanish demokratik partiyasidan 11, Adolat sotsial demokratik partiyasidan 10 nafar deputatlar

saylandi. 12 deputat tashabbuskor guruhlardandir. Mahalliy hokimiyat organlaridan yuqori palata Senatga har bir viloyatdan 6 nafardan jami 84 senator va 16 senator Prezident tomonidan ko'rsatilishi belgilab qo'yildi. Yuqori palata hisoblangan Senat hududiy asosda shakllantirildi. Har bir hududdan teng asosda – 6 nafardan mahalliy Kengash deputatlari orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanishi belgilandi.

O'zbekistonda davlat hokimiyatining huquqiy demokratik tizimi yildan-yilga takomillashib bormoqda, oxirgi yillardagi o'zgarishlar haqida keyingi mavzuda alohida o'rganiladi.

Mamlakatimiz yangi asrga kirar ekan, jamiyatda siyosiy, demokratik islohotlarni chuqurlashtirishda ham yangi, yuqori bosqichga ko'tarildi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining o'n to'rtinchi sessiyasidagi ma'ruzasida (1999-yil, 14-aprel) O'zbekistonning XXI asrdagi taraqqiyot strategiyasining asosiy yo'nalishlarini ko'rsatib berdi. Shulardan **birinchi ustuvor yo'nalish-mamlakat siyosiy, iqtisodiy hayotini, davlat va jamiyat qurilishini yanada erkinlashtirish ekanligini belgiladi.**

Siyosiy sohani erkinlashtirish borasida:

-avvalambor, aholining siyosiy faolligini kuchaytirish, jamiyatda manfaatlar va qarama-qarshi kuchlar o'rtasida muvozanatni ta'minlaydigan kuchli mexanizmlarni shakllantirish zarur.

Demokratiyaning eng muhim tamoyili-odamlarning saylov huquqini, o'z xohish-irodasini erkin ifodalash, o'z manfaatlarini ro'yobga chiqarish va himoya qilish uchun haqiqiy shart-sharoit, qonuniy-huquqiy zamin yaratib berish lozim.

-davlat qurilish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlarini erkinlashtirish masalasi ham katta ahamiyat kasb etadi. Bu boradagi vazifalar hokimiyat barcha tarmoqlarini bir-biridan mustaqil holda ish yuritish tamoyillarini mustahkamlash, hokimiyat vakolatlarini nodavlat va jamoat tashkilotlariga, fuqarolarni o'z-o'zini boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkaza borish, ularning haq-huquqlari va erkinliklarini muhofaza etishni kuchaytirishdan iborat.

Fuqarolik jamiyati qurishda fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlariga katta umid bog'lanadi. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov: "Biz fuqarolik jamiyati qurishga

intilmoqdamiz. Buning ma'nosi shuki, davlatchiligimiz rivojlana borgan sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya'ni o'z-o'zini boshqarish organlarini yanada rivojlantirish demakdir"-deydi.

O'z-o'zini boshqarish organlarini tashkil qilishda, shakllantirishda O'zbekistonning o'ziga xos xususiyati shundaki, ushbu masalani hal qilishga milliy an'analarni, tarixiy qadriyatlarni tiklash, aholining tub manfaatlariga mos keluvchi yo'lni tanlash nuqtayi nazaridan yondashish zarur bo'ladi. Xususan, o'z-o'zini boshqarishda asosiy tayanch qilib mahallalar belgilandi. Ular inson qalbida Vatan tuyg'usining shakllanishiga, milliy g'ururning vujudga kelishida, millatchilik illatlaridan xoli bo'lishda katta ta'sir ko'rsatib kelgan.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati demokratik jarayonlarni rivojlantirish imkoniyatini kuchaytirmoqda, bu esa o'z navbatida asosiy maqsad - fuqarolik jamiyatini qurishga ko'maklashmoqda.

O'z-o'zini boshqarish muassasalari faoliyatining kengayishi bevosita mahallalarning mavqeyini kuchaytirish bilan bog'liq. O'z-o'zini boshqarish organlari yoki mahallalarning vazifasi, aholini davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini ta'minlash kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishda ishtirok etish bilan cheklanib qolmaydi. Ularning muhim vazifasi har bir shaxsning ongini, ma'naviy kamolatini oshirish uchun, millatchilik, mahalliychilik kabi salbiy jihatlarni yo'qotish uchun ish olib borish va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analarga, Vatanga, davlatga va boshqa fuqarolarning manfaatiga hurmat bilan qarash ruhida tarbiyalashdir.

Shuningdek, mahallalarda "Mahalla" xayriya jamg'armasi yordamga muhtoj oilalarga yordam ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1999-yil 13-yanvarda "Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risida"gi Farmoni ijtimoiy himoya sohasida o'z-o'zini boshqarish organlariga yangi vakolatlar berishni ko'zda tutadi: 1) fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari ijtimoiy rolini oshirish; 2) hududlarni ijtimoiy rivojlantirish; 3) muhtoj oilalarga aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad ko'rsatishni takomillashtirish.

Davlat tomonidan bajariladigan vazifalarni fuqarolarning o‘z-o‘zini boshqarish organlariga o‘tkazilishi, nodavlat tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish, undagi jamoa ruhi va tabiatini mustahkamlashni, samaradorligini oshirishni talab qiladi. 1999-yil aprel oyida Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan “Fuqarolarning o‘z-o‘zini boshqarish organlari to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahriri aynan shu maqsadga qaratilgan.

O‘z-o‘zini boshqaruvning moliyaviy faoliyatini mustahkamlovchi choralardan yana biri-aholiga kompleks tarzdagi savdo, maishiy va madaniy xizmatlar ko‘rsatadigan guzarlar faoliyatidir.

Bunday iqtisodiy erkinliklar fuqarolarda mustaqil O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va siyosiy islohotlarga ishonchini mustahkamlaydi. Shuningdek, har bir shaxsning fikri, ovozi e‘tiborga olinishi, ularni fuqarolik jamiyatining a‘zosi ekanligini his qilishlari uchun asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Oliy Majlis II chaqiriq 1-majlisida (2000-yil 22-yanvar) Birinchi Prezident I.A.Karimov o‘zining “Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz” nomli ma‘ruzasida ushbu masalaning dolzarbligini shunday uqtiradi:

Odamlarning siyosiy ongi, siyosiy madaniyati, siyosiy faolligi yuksalib borgani sari, davlat vazifalarini nodavlat tuzilmalar va fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o‘tkazib borish zarur.

Bu borada o‘zini-o‘zi boshqaradigan idoralarning, mahallalarning nufuzini va mavqeini oshirish, ularga ko‘proq huquqlar berish katta ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolik jamiyatining mustahkam asoslarini barpo etish yo‘lidagi ishlarimizning mazmun-mohiyatini ham aynan mana shu masala tashkil etadi.

“Birgina yangi tahrirdagi Fuqarolarning o‘z-o‘zini boshqarish organlari to‘g‘risida”gi hamda Fuqarolar yig‘ini raisi(oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonunlari, mahallalar hamla ulardagi jamoatchilik tuzilmalari faoliyatiga oid 20 dan ziyod nizom qabul qilinib, ijtimoiy hayotga tatbiq etildi. Shuningdek, tizimda faoliyat ko‘rsatayotgan xodimlarning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv kurslari hamda “Maxalla” ma‘rifiy teleradio kanali tashkil etildi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoevning”Maxalla institutini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari to‘grisida”gi 2017 yil 3-fevralda imzolangan Farmonida maxalla institutini yanada takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berildi.

Davlat hokimiyati tizimiga kiruvchi hokimiyatlardan biri sud hokimiyatidir. Sud hokimiyati boshqa hokimiyatlar kabi xalq manfaatlarini ko‘zlab va O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda qabul qilingan qonunlar asosida o‘z vakolatlarini amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasida sud tizimi quyidagicha: besh yil muddatga saylanadigan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi, Qoraqalpog‘iston Respublikasining Oliy sudi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Xo‘jalik sudi, shu muddatga tayinlanadigan viloyat sudlari, Toshkent shahar sudi, tuman, shahar sudlari, viloyat xo‘jalik sudlari, harbiy sudlarlardan iborat.

Mazkur sudlarning huquqiy holati O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, O‘zbekiston Respublikasining 1993 yil 2-sentyabrda qabul qilingan “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonunida bayon etilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi-fuqarolik, jinoiy va ma‘muriy sudlov sohasida sud hokimiyatining oliy organi hisoblanadi. Shu bilan birga og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyatlarni sodir etgan bir guruh shaxslarga; oldin sudlanmaganlarga, biron bir joyda ishlamasdan, mo‘may pul topish yo‘liga o‘tib ketganlarga nisbatan belgilangan jazolarni qonun kuchidan to‘la foydalanilmagan ishlarning jazo qismini yengil deb bekor qilib, og‘irroq jazolashga o‘z ko‘rsatmasini beradi.

Respublika Oliy sudi 1994-yilda 149 kishiga nisbatan quyi sudlar tomonidan tayinlangan jazolar og‘ir deb topilganligi sababli hukmlar o‘zgartirilib, jazolar qisqartirilgan bo‘lsa, 1995-yilda 247 kishiga nisbatan jazolar og‘ir deb topilib, hukmlar o‘zgartirildi, 25 shaxsga nisbatan jinoiy ishlar sudlanganlarning harakatida jinoyat tarkibi yo‘qligi sababli harakatdan to‘xtatildi.

Og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyatlarni sodir etganligi uchun **1994 - yilda** quyi sudlar tomonidan 89 kishiga nisbatan belgilangan jazolar yengil deb topilib, hukmlar bekor qilingan bo‘lsa, **2017-yilda** esa tergov organlari tomonidan 238ta holatda jinoiy xodisa yuz bermagani aniqlandi, 302 ta holatda javobgarlikga tortish muddati o‘tgani, 370 ta holatda aybdorlar

qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lgani inobatga olindi. 549 ta xolatda qilmish ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo'qotgani, 1 ming 636 ta holatda qilmishda jinoyat tarkibi yo'qligi isbotlandi. Ana shunday asoslarga tayanib, 3,5 mingdan ortiq jinoyat ishi tugatildi.

Sud-huquq sohasidagi islohlarni yanada chuqurlashtirish borasidagi ishlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29-dekabrda Parlament va O'zbekiston xalqiga qilgan Murojaatnomasida har tomonlama yana bir bora asoslandi. Jumladan Prezidentimiz tomonidan ta'kidlanganidek, "Adolat bu - davlatchilikning mustahkam poydevoridir. Adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashda esa sud hokimiyati hal qiluvchi o'rinni egallaydi". Shunday ekan odil sudlov va uning faoliyati doimo diqqat e'tiborda bo'laveradi. Sudlar faoliyatidagi adolat mezonlarining tiklanishi jarayonlariga e'tibor qaratiladigan bo'lsa, 2020-yilda quyidagi holatlarga alohida urg'u berish kerak bo'ladi. Sudlar mustaqilligining ta'minlanishi natijasida 2020-yilning o'zida 719 nafar fuqaroga nisbatan oqlov hukmi chiqarildi. Jazo muddatini o'tayotgan va tuzalish yo'lga qat'iy kirgan 616 nafar fuqaro avf etildi. 4 yil ichida sud-huquq sohasida 40 dan ortiq normativ hujjatlar qabul qilindi. 2019 yilda viloyat sudlari qabul qilgan 13 mingta qaror Oliy sud tomonidan bekor qilindi. 2021-yildan "bir sud - bir instansiya" tamoyili amal qilinishi yo'lga qo'yiladi, viloyat darajasidagi 3 ta sudlar bitta sud sifatida birlashtiriladi, ishlarni nazorat tartibida ko'rish amaliyoti bekor qilinadi, birinchi marta ozodlikdan mahrum etilgan shaxsga probatsiya nazorati qo'llanilish amaliyoti joriy etiladi. Buning natijasida 6 ming fuqarolar mahalla nazoratiga olinadi. 25 ta manzil-koloniya bosqichma-bosqich qisqartiriladi.

O'zbekistonda sud tizimini isloh qilish, sud hokimiyatini shakllantirishda ham birmuncha ishlar qilindi. Sud tuzilishi va sudlov ishlarini yurgizishga oid barcha demokratik konstitutsiyaviy tamoyillar yanada rivojlantirildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov Oliy Majlisning ikkinchi chaqiriq VI sessiyasida (2001- yil 29-avgust) "Adolat qonun ustuvorligida" nomli ma'ruzasida sog'lom jamiyat uchun jinoyatchini jazolashdan ko'ra, jinoyatning oldini olish muhim ekanligini uqtirib o'tdi. Prezidentimiz ma'ruzalarida sudlar faoliyatiga baho berib "Sud bugungi kunda avvalgidek hukmron kommunistik tizimning qatag'on

va jazolash apparati emas, balki u har bir inson va fuqaroning huquq hamda erkinliklarni ishonchli tarzda qo‘riqlash va himoya qilishga qaratilgan chinakam mustaqil davlat institutiga aylanmoqda. Fuqarolarning sudga ishonchi mustahkamlanib bormoqda”,-dedi. Shuningdek, ma‘ruzada sud hokimiyati tizimidagi kamchiliklarga ham to‘xtalib o‘tildi. Bu borada Prezident: “...afsuski, sudyalar, prokuratura va tergov organlari xodimlari, bir so‘z bilan aytganda, qabul qilingan yangi qonunlarning hayotga tatbiq etishi lozim bo‘lgan kishilarning dunyoqarashi va tafakkuri ancha qiyinchilik bilan o‘zgarayapti. Eng avvalo jazolashning repressiv, ozodlikdan mahrum qilish hollarini qisqartirish hisobiga qonunchilikning adolat va insoniylik kabi tamoyillarining kuchayishini va amalda qo‘llanishini ta‘minlashimiz zarur”-deydi. Ma‘ruzada Jinoyat va Jinoyat-protsessual kodekslariga kiritilayotgan o‘zgarishlar, masalan, 110 turdagi uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlarning ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan jinoyatlar toifasiga o‘tkazish, 12 turdagi jinoyatni og‘ir toifadan unchaog‘ir bo‘lmagan jinoyatlar toifasiga, 7 turini esa o‘ta og‘ir jinoyatlar toifasidan og‘ir jinoyatlar toifasiga o‘tkazish haqidagi takliflar bayon qilindi. Shuningdek, iqtisodiy sohada jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan iqtisodiy ta‘sir choralari qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirish zarurligi, butun jahonda muhokama etilayotgan muhim masalalardan biri-o‘lim jazosini jinoiy jazo chorasi sifatida qolayotganligi bilan bog‘liq muammolar, qonunchiligimizda jinoiy jazo turi sifatida mol-mulkni musodara qilish jazosini qo‘llash tartibini qayta ko‘rib chiqish kerakligi ta‘kidlandi.

Insoniyat tarixida yangi davr-Inson huquqlari davri boshlandi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti 1995-2005- yillarni kurrimizda “Inson huquqlari o‘n yilligi” deb e‘lon qildi. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining ma‘ruzalarida inson huquqlari sohasida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan quyidagi besh strategik yo‘nalish belgilab berilgan:

-inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning samarali mexanizmini ta‘minlash;

inson huquqlari bo‘yicha Xalqaro huquqning umum e‘tirof etilgan tamoyillari va normalari asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish;

-qabul qilingan qonunlarga og‘ishmay amal qilish mexanizmini ishlab chiqish va ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida qonun ustuvorligini ta‘minlash;

-sudlov islohotini amalga oshirish yo‘li bilan sud tizimini demokratlashtirish;

-aholi ayniqsa yoshlar va mansabdor shaxslar, huquq-tartibot idoralari xodimlari, o‘rtasida huquqiy tarbiya ishlarini tubdan yaxshilash, ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish.

Demokratik jarayonlarni chuqurlashtirishning birdan bir zaruriy sharti sud-huquq organlarining ishlarini isloh qilish va erkinlashtirishni jadallashtirishdan iborat. Sudlar faoliyatiga prokuraturaning aralashmasligi, prokuror va advokatlar huquqlarini tenglashtirish, sudlarning tarbiyaviy rolini oshirish lozimligini taqqoslab ko‘rsatadi.

Xavfsiz jinoyatlarni ma‘muriy choralar bilan almashtirish natijasida so‘nggi 2,5 yil davomida 11 mlrd. so‘m undirildi. Har yuz ming kishiga hisoblaganda O‘zbekistonda 158 kishi qamoqda muddatini o‘tamoqda. Bu ko‘rsatkich AQShda 715, Rossiyada 584, Ukrainada 416, Qozog‘istonda 386 kishidan iborat.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng o‘tgan qisqa davr ichida insonning huquq va erkinliklari to‘g‘risida milliy qonunchilik tizimini tashkil etuvchi yuzdan ortiq qonunlar qabul qilindi. O‘zbekiston inson huquqlari bo‘yicha 40 ga yaqin xalqaro shartnomaga qo‘shildi va ularga bizning mamlakatimizda ham amal qilinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilishning ta‘sirli vositasini barpo etish, xalqaro va huquqni muhofaza qilish tashkilotlari bilan hamkorlikni kengaytirish, davlat muassasalari xodimlari va barcha respublika aholisining inson huquqlari bo‘yicha madaniyatini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining “Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy Markazini tuzish to‘g‘risida” 1996- yil 31-oktyabr Farmoni e‘lon qilindi.

O‘zbekiston Respublika Oliy Majlisi 1997- yil 29-avgustda “Jamiyat huquqiy madaniyatini yuksaltirish Milliy dasturi”ni tasdiqladi. Dasturda: “Jamiyat va davlat taraqqiyotining hozirgi holati huquqiy munosabatlar barcha ishtirokchilarining huquqiy madaniyatini, huquqiy savodxonligini har tomonlama oshirishni talab qilmoqda. Huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy e‘tiqod va izchil amaliy faoliyat majmui sifatida jamiyat va davlat oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishini ta‘minlaydi

Milliy dasturning maqsad ahamiyati aholining barcha qatlamlarini huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun huquqiy madaniyatni shakllantirishning keng qamrovli muntazam tizimini yaratishdir" deb ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, jamoatchilik fikrini o'rganish ishini yaxshilash haqida" (1997- yil, 25-iyun) Farmoni e'lon qilindi. Ushbu farmonning 1-bandida shunday deyiladi:

"Aholining huquqiy madaniyatini oshirish va huquqiy tarbiyasini yaxshilash yuzasidan olib borilayotgan ishlar davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri etib belgilansin".

Respublikamizda istiqloq yillari milliy davlatchilikni barpo etish borasida sobiq ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga, uning hokimiyat va boshqaruv organlariga barham berish bilan bir vaqtda davlat va jamiyat hayotining yangi demokratik huquqiy asoslari yaratildi.

2017-2018-yillarda sud-huquq tizimiga bir qator o'zgartirishlar kiritildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar xo'jalik sudlari Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar iqtisodiy sudlari etib o'zgartirildi, ishlarni birinchi instansiyada ko'rib chiqishga vakolatli bo'lgan 71 ta tumanlararo, tuman(shahar) iqtisodiy sudlari tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining Harbiy xay'ati tugatilib, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining ma'muriy ishlar bo'yicha sudlov hay'ati tashkil etildi.

Yangidan tashkil etilgan sudlarni to'ldirish uchun qo'shimcha 560 ta shtat birligi, shu jumladan 318 ta sudyalik shtat birligi ajratildi. Amaldagi sud majlisi kotibi lavozimi tugatilib, sudlarning tuzilmalariga sudya katta yordamchisi, yordamchisi lavozimlari kiritildi.

Demokratiyaning eng muhim tamoyili odamlarning saylov huquqlarini amalga oshirish, o'z xohish-irodasini erkin ifodalash uchun zarur huquqiy shart-sharoit, qonuniy asos yaratishdir. Shu bois mamlakatimizda mustaqillik yillarida xalqimizning o'z xohish-irodasini erkin ifoda etishni

ta'minlovchi saylov tizimini shakllantirish va uni qonun bilan mustahkamlash borasida talay ishlar qilindi.

Xususan, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining tegishli ekspertlari ham O'zbekiston saylov qonunchiligi mohiyati demokratik ekanligini, uning saylovlarni tashkil etish sohasidagi xalqaro huquqni tan olingan tamoyillariga mos kelishini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik, insonparvar fuqarolik jamiyatida fuqarolar o'zlarining siyosiy huquqlari va erkinliklarini davlat va jamiyat ishlarini bajarish ularni idora etishda faol qatnashish orqali amalga oshirilmoqda.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ko'ppartiyaviylik tizimining vujudga kelishi davlat hokimiyati oliy va mahalliy organlarining takomillashishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Istiqlol yillari vujudga kelgan siyosiy partiyalar o'z faoliyatida o'zbek xalqining eng yaxshi demokratik an'analariga, adolat, ezgulik, tenglik va inson erkinligi kabi umuminsoniy qadriyatlar hamda g'oyalarga, axloqiy va odamiylik qoidalariga suyanadi. Ular o'z faoliyatlarini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, "Siyosiy partiyalar to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonuniga (1996-yil 26-dekabr) va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq, shuningdek o'z dasturlariga asosan amalga oshiradilar. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 60-moddasida siyosiy partiyalarning huquqiy maqomi aniq va ravshan belgilab berilgan.

Ko'ppartiyaviylik demokratik taraqqiyot yo'lida erishgan muhim yutuqlardan biridir.

Birinchi, demokratik fuqarolik jamiyati qurilishida siyosiy partiyaning o'рни va roli muntazam ravishda yoritib boriladi; ikkinchi, fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish jarayonida O'zbekiston aholisi turli qatlamlarining manfaatlarini ifoda etishda ko'ppartiyaviylik tizimi muhim demokratik institut hisoblanadi; uchinchi, davlat bosh islohotchi sifatida siyosiy partiyalarining faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega; to'rtinchi, siyosiy partiyalarsiz vakillik demokratiyasini tasavvur etib bo'lmaydi; beshinchi, siyosiy partiyalarning o'рни va mavqei ularning soni yoki vaqt bilan belgilanmaydi; oltinchi, mamlakatda amalda ko'ppartiyaviylik muhiti qaror topishi yangi g'oyalar, muqobil takliflar bilan demokratik jamiyat qurilishiga xizmat qilishi lozim.

Xozirgi kunda mamlakatimizda beshta siyosiy partiya faoliyat olib bormoqda:

1. **Xalq demokratik partiyasi (O‘zbekiston XDP)**- siyosiy partiya sifatida mamlakatda birinchilardan bo‘lib, 1991-yil 1-noyabrda tashkil topdi. Partiya o‘zining ommaviy axborot vositalariga ega. Uning markaziy nashrlari “O‘zbekiston ovozi” gazetasi.

2. **O‘zbekiston “Adolat” sotsial-demokratik partiyasi (SDP)** 1995-yili 18-fevralda tashkil topdi va 30 ming a‘zoga ega bo‘ldi. Partiyaning rasmiy nashri “Adolat” ijtimoiy-siyosiy gazetasidir.

3. **O‘zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi (O‘z MTDP)**- 1995-yil 3-iyunda tashkil topdi. Partiyaning matbuot nashri-“Milliy tiklanish”ijtimoiy-siyosiy gazetasi.

4. **O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi (O‘z LiDep)**- 2003-yil 15-noyabrda tashkil topdi. Uning markaziy nashri – “XXI asr” ijtimoiy-siyosiy gazetasidir.

5. **O‘zbekiston ekologik partiyasi.** 2019-yilning 8-yanvar kuni O‘zbekiston ekologik partiyasining ta’sis s‘yezdi bo‘lib o‘tdi. Ta’sis s‘yездida O‘zbekiston ekologik partiyasini ta’sis etish va O‘zbekiston ekologik partiyasi Ustavi va Dasturi loyihalari, O‘zbekiston ekologik partiyasi Markaziy Kengashi a‘zolarini saylash, O‘zbekiston ekologik partiyasi Markaziy nazorat taftish komissiyasi to‘g‘risidagi Nizomi, O‘zbekiston ekologik partiyasi Matbuot organini ta’sis etish, O‘zbekiston ekologik partiyasining vakolatli vakillarini saylash kabi masalalarni ko‘rib chiqdi. Bugungi kunda dunyoda 100 ga yaqin davlatlarda ekologik partiyalar faoliyat olib boradi. Ko‘plab ekologik partiyalar mamlakatlar siyosiy maydonining teng huquqli a‘zosi sifatida vakillik organlariga o‘rinlar egallash vazifalarini qo‘yib orin olgach, parlamentda o‘z oldilaridagi mushtarak maqsadlarini davlat siyosati darajasida ilgari suradilar.

Shu nuqtayi nazardan yondashganda harakat dasturlarida o‘zaro yaqinlik bo‘lganligi sababli hamda demokratik jarayonlarining talablarini hisobga olgan holda “Vatan taraqqiyoti” partiyasi bilan FMDPning o‘zaro birlashishi ham shu ruhni o‘zida aks ettiradi. (“Vatan taraqqiyoti” partiyasi 1992-yil 24-mayda tuzilgan; VTP 2000- yil 14-aprelda Fidokorlar Milliy Demokratik Partiyasi bilan birlashib, FMDP nomini oldi)va O‘zbekiston “Fidokorlar”milliy demokratik partiyasi (1998-yil 28-dekabrda tuzilgan;

2008-yil 20-iyunda “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi bilan birlashgan) ham faoliyat ko‘rsatadi.

Mustaqillik yillarida respublikamizda jamoat tashkilotlarining saflari oshib, imkoniyatlari kengaydi.

Mustaqillikning dastlabki besh yilida jamoat birlashmalari va nodavlat tashkilotlar soni 1500 taga ko‘payib, ularning soni 2300 taga yetdi: 2017-yilda yurtimizda 9 mingdan ortiq nodavlat notijorat tashkiloti mavjud, 29 ta xalqaro va xorijiy nohukumat tashkilotlarining filial va vakolatxonalari faoliyat yuritmoqda. 2017-yilda “Nuroni” jamg‘armasi, Yoshlar ittifoqi, O‘zbekiston fermer xo‘jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi, Savdo-sanoat palatasi, O‘z-o‘zini boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha Respublika kengashi kabi nodavlat - notijorat tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish, ularni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan alohida farmon va qarorlar qabul qilindi.

Xususan, O‘zbekiston kasaba uyushmalari 7,5 mln. a‘zoni birlashtirib, jamiyatta tub islohotlarni amalga oshirishda faol qatnashmoqda.

O‘zbekiston xotin-qizlar qo‘mitasi 1991 yil 1- martda tashkil topdi. Mamlakatimizda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy va demokratik jarayonlarda ayollarning faol ishtirok etishi xotin-qizlarni ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiyalashda muhim rol o‘ynamoqda.

2017-yilda xotin-qizlar bandligini ta‘minlash, ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish va har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalalari yuzasidan bir qator amaliy tadbirlar o‘tkazildi. Jumladan, 1-Respublika tadbirkor ayollar biznes-forumi o‘tkazildi. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘illanayotgan ayollarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida 2017 yil tijorat banklari tomonidan 2,2 trillion so‘m miqdorida kreditlar ajratildi. Mexnatga layoqatliligi cheklangan 705 nafar xotin-qizlarga tikuv mashinalari berilib, ular kasanachilik asosida ish bilan ta‘minlandi hamda ularning 261 nafariga yangi uy-joylar berildi. “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” Davlat dasturi doirasida respublikamizning olis tumanlarida ayollarni kasbga o‘qitish kurslari tashkil etildi.

Bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida 2018-yil 2-fevral kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari

to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Farmonda O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatining 4 ta asosiy ustuvor yo'nalishlari belgilab berildi.

Farmonga asosan xotin-qizlar qo'mitasi va "Oila" markazi tizimida bir qator yangiliklar kiritildi. Jumladan:

- Xotin-qizlar qo'mitasining respublikadan tortib eng quyi bo'g'in mahallagacha vertikal boshqaruv tizimi yo'lga qo'yildi;

- Xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha mutaxassis lavozimi joriy etildi;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida "Oila" ilmiy-tadqiqot markazi va uning hududiy boshqarmalari hamda tuman(shahar) bo'linmalari tashkil etildi;

- Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlari tuman, shahar hokimi o'rinbosarlari - Xotin-qizlar qo'mitalari raislariga bo'ysundirildi;

- Xotin-qizlarni va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi tashkil etildi;

- Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini berish tartibiga o'zgartirish kiritildi va qo'shimcha imtiyozlar joriy etildi;

- "Mo'tabar ayol" ko'krak nishoni ta'sis etildi;

Xotin-qizlar qo'mitasi tizimida ishlayotgan xodimlarning pensiyasi to'liq to'lanishi belgilandi.

Qabul qilingan Farmon xotin-qizlarimizning hayotini yanada farovon va mazmunli bo'lishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek "Nuroni", "Ustoz", "Ulug'bek", "Umid", "Xotira" va shu kabi ko'plab jamg'armalar nodavlat tashkilotlar sifatida respublikamizda fuqarolik jamiyatini shakllantirishda katta hissalarini qo'shmoqda.

2001-yilning 24-yanvarida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti "Kamolot" jamg'armasi faollarini qabul qildi va Yoshlarning bu tashkilotini mustaqillik davridagi rolini oshirish vazifasini qo'ydi va "Kamolot" jamg'armasi Yoshlarning haqiqiy yetakchisi, uyushtiruvchisi va boshqaruvchi ommaviy tashkilotga aylanishini zarur deb topdi.

2001-yilning 25-aprelida O'zbekiston Milliy universitetining Madaniyat saroyida Respublika Yoshlari vakillarining birinchi qurultoyida "Kamolot" Yoshlar ijtimoiy harakati tuzildi. Qurultoyda ijtimoiy harakatning nizomi va dasturi qabul qilindi.

2016-yil 24-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid Davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun imzolandi. Bu qonunning imzolanishi navqiron avlodga yuksak mehr, e‘tibor va g‘amxo‘rlik ifodasidir. 2017-yil 30-iyunida Prezidentimiz tashabbusi bilan O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi tashkil etildi. Shu kundan e‘tiboran 30-iyunni mamlakatimizda “Yoshlar kuni” sifatida nishonlash an‘anaga aylantirildi. “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”da ham Yoshlar faolligini oshirish bo‘yicha qator vazifalar belgilab berilgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan **2017-yil 5-iyulda “Yoshlarga oid Davlat siyosatining samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmonning imzolanishi** mazkur tizim ishlarini yanada jadallashtirdi. BMT ning 72-sessiyasida ham yoshlarga ko‘rsatilayotgan g‘amxo‘rlikni e‘tirof etib, BMTning yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasini ishlab chiqish taklifini o‘rtaga tashladilar.

Prezidentimiz tashabbusi bilan yoshlarga harbiy ta‘lim-tarbiya beradigan kursantlar maktablari “Temurbeklar maktabi” deb nomlandi.

Vatanga sadoqat bilan xizmat qilgan yoshlarni rag‘batlantirish uchun “Mard o‘g‘lonlar” Davlat mukofoti, o‘qishda, mehnatda, jamoat ishlarida faol bo‘lgan Yoshlarni “Kelajak bunyodkori” medali bilan taqdirlash yo‘lga qo‘yildi.

O‘zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasining to‘rtinchi yo‘nalishi to‘rtinchi bandida ham Yoshlar siyosatini takomillashtirish belgilangan. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda Yoshlar bilan ishlash bo‘yicha mutlaqo yangi tizimning yaratilgani yoshlarimizda Vatan taqdiriga daxldorlik hissini kuchaytirib, zamonaviy demokratik O‘zbekiston davlatini barpo etishda ijtimoiy faollikni oshirmoqda. 2017-yilning o‘zida Yoshlar hayotiga oid 20 dan ziyod qonun, farmon va qarorlar qabul qilindi. Faqat bir yil davomida O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi tavsiyasi bilan 4 ming 300 ga yaqin yoshlarimizga banklar tomonidan 216 milliard so‘m imtiyozli kreditlar berilgani, 184 ming 300 dan ziyod yoshlarimiz ish bilan ta‘minlanganligi e‘tiborga loyiq.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan kundan buyon Respublika Prezidenti va hukumati tomonidan chuqur o‘ylangan milliy siyosat amalga oshirilmoqda.

Davlat umummilliy siyosatiga milliy siyosatdan tashqari iqtisodiy va sotsial, ilmiy-texnika, ta’lim va sog‘liqni saqlash, xalqaro munosabatlar (tashqi siyosat) milliy xavfsizlik va boshqa siyosatlar kiradi.

O‘zbekiston umummilliy siyosatining katta tizimida milliy aholi siyosati alohida o‘rin egallaydi. Bu siyosat diqqat markazida millatidan qat’i nazar inson turadi. Bunda milliy aholi siyosati respublika aholisiga xos sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilashni ko‘zda tutadi.

O‘zbekiston polietnik, ya’ni ko‘p elatli davlat turiga mansub bo‘lib, davlatga o‘z nomini bergan millat - o‘zbeklar (1996-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra - 76,4%) - aholi soni bo‘yicha ko‘pchilikni tashkil qiladi.

1999-yilga kelib bu muvozanatda qisman o‘zgarish bo‘ldi. Mamlakatimizda o‘zbeklar aholining deyarli 80 foizini tashkil etsa, qolganlar esa kam sonli millatlar vakillaridir.

“Ijtimoiy fikr” markazi tomonidan respublika Baynalmilal madaniy markaz hamda milliy madaniy markazlar vakillari ishtirokida **“Mustaqil O‘zbekistonda fuqarolarning elatlararo va konfessiyalararo munosabatlari” yuzasidan 1999-yil 14-18-noyabrda sotsiologik so‘rov o‘tkazildi. Unda o‘z faoliyati bilan 150 mingdan ortiq kishini va yirik milliy guruhlarni qamrab olgan 24 ta Milliy madaniy markaz ishtirok etdi. Unga ko‘ra quyidagicha asosiy xulosalar chiqarilgan:**

O‘zbekistondagi barcha etnik guruhlar uchun eng asosiysi-O‘zbekistonni o‘z Vatani deb his etishdir;

turli elatlar va konfessiyalar vakillari o‘zaro hurmat, tushunish va to‘la kelishuvchanlik muhitida faoliyat ko‘rsatmoqdalar;

O‘zbekiston fuqarolari, ularning millatidan qat’i nazar, mustaqil O‘zbekistondagi elatlararo kelishuv va moslashuvchanlik fenomeni-davlatimizdagi barqarorlik va fuqarolar tinchligining eng muhim faktorlaridan biridir, degan yagona fikrdalar;

fuqarolarning millatlaridan qat’i nazar ularning huquqiy tengligi, iqtisodiy va ijtimoiy erkinligi uchun davlat tomonidan barcha sharoitlar yaratilgan;

-tub millat boshqa etnik guruhlar bilan birgalikda umumijtimoiy tafakkurni shakllantirish jarayonlarini tezlashtirish va rag‘batlantirishning

ulkan salohiyatini tashkil etadi, yuzaga kelgan millatlararo munosabatlar esa tinchlik va barqarorlikni, har bir oilaga munosib hayotni ta'minlash kafolati bo'lib xizmat qiladi;

-kelajakda bashorat etish mumkinki, O'zbekistondagi elatlararo va konfessiyalararo mutanosiblik o'zbek xalqining ma'naviy yangilanishi va milliy tafakkurning o'sishi bilan chambarchas bog'liq holda jamiyatning yangilanish va uning demokratiyalashuvida kuchli turtki bo'lib xizmat qiladi, "respublikaning jahon hamjamoatchiligi bilan integrasiyasi uchun qulay sharoitlar yaratadi".

Ma'lumki, dunyodagi barcha mamlakatlarda ommaviy axborot vositalari mamlakat hayotida yetakchi o'rin tutadi. Gazeta va jurnallar, radio va televideniye vositalari har bir davlatda omma bilan hokimiyat o'rtasida o'ziga xos aloqa vositasi, oshkoralik ko'zgusi, haqiqat jarchisi bo'lib xizmat qiladi. Mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida yetakchi rol o'ynaganligi uchun ham ularga to'rtinchi hokimiyat tusini berish ommalashgan. Davlat boshqaruv organlari demokratiyaning muhim tayanchi bo'lganligi uchun ham ommaviy axborot vositalari bilan maslahatlashishga, takliflarini e'tiborga olishga majburdir. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 67-moddasida: "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi", - deyilgan. Ko'rinib turibdiki, ommaviy axborot vositalarining rolini oshirish, erkinligini ko'rsatish, ularning xalqqa sadoqat bilan xizmat qilishi alohida ta'kidlanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni mamlakatimizdagi barcha gazeta va jurnallar radio va televideniye vositalarini dunyo miqyosiga olib chiqish uchun xizmat qiluvchi asosiy dasturga ega bo'ldi.

Oliy Majlis palatalarining (2005-yil 28-yanvar) majlisida demokratik o'zgarishlar mahalliy axborot vositalarining mustaqilligi va erkinligini ta'minlamasdan mumkin emas deb qayd etdi.

2004-yilning 1-yanvar oyiga ko'ra mamlakatimizda 571 gazeta, 140 jurnal, 4 axborot agentligi, 85 teleradio va kabel studiyasi, 298 elektron axborot vositalari ishlamoqda. 2017-yilda yurtimizda 1 ming 500 dan ziyod ommaviy axborot vositasi faoliyat ko'rsatmoqda.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning shaxsan tashabbusi va sa'y-harakatlari bilan yana ikkita: O'zbekiston Respublikasining "Jurnalistlik kasbini himoya qilish to'g'risida" hamda "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida" Qonunlar qabul qilindi. Bu qonunlar tom ma'noda ko'plab taraqqiy etgan mamlakatlarda ham mavjud bo'lmagan qonunlardir. Ushbu qonunlar fuqarolarning axborot qidirib topish, olish, uzatish va tarqatish huquqini to'la miqyosda ta'minlaydigan huquqiy qurol bo'lib, aholi uchun axborot olish va yetkazishning bosh vositachisi deb qaraluvchi jurnalistning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun huquqiy asosni vujudga keltirdi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov ommaviy axborot vositasi to'g'risida 1-chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining (1996-yil, avgust) 6-sessiyasida shunday degan edi:

"Matbuot, axborot vositalari demokratik rivojlanishi uchun ulkan ahamiyatga ega. Biroq shuni ham e'tirof etish kerakki, demokratlashtirish jarayonida hozircha ommaviy axborot vositasining faol roli sezilmayapti. Ular shu paytgacha o'zlarini "to'rtinchi hokimiyat" sifatida namoyon qilganlari yo'q.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng xorijiy ommaviy axborot vositalari bilan aloqa o'rnatish masalasi tashqi siyosiy faoliyatimizning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Chunki O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga qanchalik tez kirib borishi ana shu axborot vositalari tarqatadigan xabarlarining to'g'riligiga bog'liq.

Ayni paytda shu ommaviy axborot vositalari har bir kishi o'z fikrini ifoda eta olishiga imkon beradigan erkin minbar bo'lishi kerak. Ayni vaqtda ular jamiyatimizning demokratik qadriyatlarini va tushunchalarini himoya qilishi, odamlarning siyosiy, huquqiy va iqtisodiy ongini shakllantirish bo'yicha faol ish olib borishi lozim.

Birinchi Prezidentimizning "O'zbekiston ijtimoiy hayotida televideniye va radio rolini ko'tarish to'g'risida"gi 1997-yil 7-maydagi Farmoni yuqorida ko'rsatilgan masalalarni me'yoriy tartibga solishda ko'riladigan chora-tadbirlarning ommaviy ifodasi bo'ldi.

Ta'kidlash joizki, mustaqillik yillarida yaratilgan boshqaruv tizimi va uning qonunchilik asoslari, fuqarolik jamiyati mamlakatda inson huquqlarini himoya qilishga va huquqiy demokratik davlat barpo etilganligini kafolatlaydi. Zero, Birinchi Prezident I.Karimovning Oliy

Majlis II chaqiriq IX sessiyasida soʻzlagan nutqi (2002-yil, 29- avgust), Qonunchilik palatasi va Senat qoʻshma yigʻilishidagi maʼruzasida (2005-yil, 28-yanvar) ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotidagi oʻrni va rolini oshirish toʻgʻrisida amaliy takliflarni ilgari surdi.

“Mamlakatimizda ommaviy axborot vositalari faoliyatining huquqiy asoslarini mustahkamlash borasida qator ishlar qilindi. “Ommaviy axborot vositalari toʻgʻrisida”, “Axborot olish kafolatlari va erkinliklari toʻgʻrisida”, “Jurnalistlarning kasbiga doir faoliyatini ximoya qilish togrisida”, ”Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari toʻgʻrisida” qonunlari qabul qilindi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov Oʻzbekistonning milliy demokratik taraqqiyoti, yurt istiqbolini demokratik tamoyillar asosida rivojlanish yoʻlini tanladi. Yangi milliy davlatchilikni barpo etish arafasidayoq I.A.Karimov Milliy Mustaqillikni rivojlantirish, mamlakatning jahon hamjamiyatidan oʻziga munosib oʻrinni egallashiga erishishi, fuqarolar huquq va erkinliklarini taʼminlash kafolatlarini mamlakatda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati shakllantirishda deb bildi.

Oʻzbekistonda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish jarayonlarida milliy anʼanalar va qadriyatlarga muhim eʼtibor berish, davlat boshqaruvini demokratik tamoyillar bilan uygʻunlashtirish, barcha sohadagi islohotlarning milliy manfaatlar asosida amalga oshirilishiga eʼtibor berildi. Shu bilan birga, I.A.Karimov “umuminsoniy tamoyillar va meʼyorlarni, butun dunyoda chuqur ildiz otgan demokratik qadriyatlarni oʻrganmay va ulardan foydalanmay turib, demokratik institutlarni shakllantirish, fuqarolik jamiyatining asoslarini yaratish mumkin emas” ligini ham koʻrsatib berdi.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish maqsadlarida erkinlashtirish mafkurasini milliy qadriyatlar va anʼanalar bilan uygʻunlashtirish asosida islohotlarni chuqurlashtirishning “Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari” konseptual tamoyiliga asos solindi. Mamlakatdagi islohotlarni yanada chuqurlashtirishning ustuvor yoʻnalishi sifatida “mamlakat siyosiy, iqtisodiy hayotini, davlat va jamiyat qurilishini yanada erkinlashtirish” yoʻli tanlandi.

Oʻzbekistonda ijtimoiy-siyosiy islohotlarning yangi bosqichi boshlandi. Islohotlarning mazkur bosqichida asosiy ustuvorlik

fuqarolik jamiyatini qurishga qaratilmoqda. Shu maqsadlarda davlat hokimiyatining aksariyat vakolatlarini fuqarolik jamiyati institutlari - siyosiy partiyalar, nodavlat notijorat tashkilotlar va o‘zini o‘zi boshqarish organlariga berish asosida islohotlar tobora chuqurlashib bormoqda.

Ayniqsa, Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati asoslarining yaratilishi masalasi “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha “HARAKATLAR STRATEGIYASI” da ilgari surilgan asosiy yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liqligi esa mazkur mavzuni atroflicha o‘rganish dolzarbligini yanada oshiradi.

Umuman olganda, hozirgi davrga kelib mamlakatda yangi jamiyat qurishga doir islohotlar tobora avj olib borayotganligi, bu jarayonlarni O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanini o‘qitish davomida atroflicha o‘rganish va tahlil etish mazkur mavzuning dolzarbligini belgilab beradi. Shuningdek, mavzuning dolzarbligi yana quyidagilar bilan izohlanadi:

birinchidan, O‘zbekiston fuqarolik jamiyati va demokratik huquqiy davlat qurilishni o‘zini strategik bosh maqsadi sifatida e‘lon qildi va davlat va jamiyat qurilishida, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma‘naviy-madaniy sohalarda ulkan yaratuvchilik ishlari amalga oshirildi.

ikkinchidan, mamlakatda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish, ushbu yo‘nalishda olib borilayotgan islohotlarining tobora chuqurlashib borayotganligi haqida bir qator ilmiy-nazariy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, tarixiy asarlar chop etildi va bu jarayon davom etmoqda.

uchinchidan, mamlakatda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish amaliyoti va nazariyasini o‘rganish uchun barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar, shuningdek O‘zbekiston tarixi fanida ham ehtiyojlarning shakllanganligi va uni ustuvorlik kasb etganligi va bu muammolar va uning yechimi Prezident nutqlarida bayon etilganligi muhim o‘rin tutdi.

to‘rtinchidan, fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish islohotlarini yanada chuqurlashib borish jarayonlarida turli muammolarning paydo bo‘lishi, ularning yechimlarini topishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojlar, yangi jamiyat qurish jarayonlarida xorijiy tajribalar va milliy an‘analarni uyg‘unlashtirish talablari, O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlanish jarayonlarini ilmiy-tarixiy jihatlardan tadqiq etishga zaruriyatning paydo bo‘lishi katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

beshinchidan, Prezident tomonidan ishlab chiqilib, bugungi kunda yangi yondashilayotgan fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish konsepsiyasining asosida tarixiy, milliy ma'naviy meros, xalqimizning asrlar davomida shakllangan axloq, odob, insonparvarlik an'analariga, qadriyatlariga, sharqona demokratiyaga asoslanishi turadi degan tarixiy-ilmiy yondashuv shakllanganligi va G'arbdagi ba'zi siyosiy kuchlarning O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarni faqat salbiy nuqtayi nazardan talqin qilishlarining asossizligini isbotlash, mamlakatda fuqarolik jamiyati qurish jarayonlarini tobora chuqurlashib borayotganligini ilmiy tadqiq etish asosida ochib berish turadi.

oltinchidan, O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat va yangi fuqarolik jamiyat qurish islohotlarini faqat rivojlangan mamlakatlarda shakllangan fuqarolik jamiyati, uning institutlarining kelib chiqishi va rivojlanishiga doir nazariyalar va an'analar asosida amalga oshirib bo'lmazligi, bu sohadagi milliy qadriyatlar, an'analar va tajribalarni zamonaviy nazariyalar bilan uyg'unlashtirish asnosidagina kuchli jamiyat qurishga erishish mumkinligi, buning uchun fuqarolik jamiyati qurishning milliy o'ziga xos jihatlarini alohida tadqiq etishga nisbatan zaruriyatning oshib borayotganligi bilan belgilanadi.

O'zbekistonda rivojlanib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari - siyosiy partiyalar, nodavlat tashkilotlar, o'zini o'zi boshqarish organlari, parlamentning fuqarolik jamiyati rivojlanishidagi o'rni, demokratik saylovlar, ommaviy axborot vositalarining demokratik tamoyillar asosida rivojlanish jarayonlari, ma'rifiylik va dunyoviylikning fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi o'rni beqiyosdir.

Seminar mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlarida talabalar **"O'zbekistonning eng yangi tarixi"** fanidan ma'ruza darslarida olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, seminarlar mavzulari bo'yicha tayyorgarlik ko'rish jarayonida qo'shimcha adabiyotlar va tarixiy manbalar bilan tanishib, qo'shimcha bilim oladilar.

Natijada ularning bilim doiralari ilmiy jihatdan asoslangan holda kengayadi. Shuningdek, darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislar chop etish orqali talabalar

bilimlarini oshirish, mavzular bo'yicha ko'rgazmali qurollar tayyorlash va boshqalar tavsiya etiladi.

№	Seminar mavzulari	Soati
1	Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar	2
2	Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati	2
3	O'zbekistonning o'ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo'li	2
4	O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar	4
5	Iqtisodiy islohotlar, xususiy mulkchilikning shakllanishi. O'zbekistonda bozor munosabatlarining rivojlanishi	4
6	O'zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o'zgarishlar	2
7	Mustaqillik yillarida O'zbekistonning ma'naviy va madaniy taraqqiyoti	4
8	O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar	2
9	Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi	2
10	O'zbekiston va jahon hamjamiyati	2
11	Yangilanayotgan O'zbekiston: milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari	2
12	O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzini ortib borishi.	2
Jami:		30

1-mavzu. Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar

Reja:

1. O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy hayotning keskinlashuvi. Farg‘ona voqealari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning hokimiyat tepasiga kelishi va faoliyati.
3. Mustaqillik arafasida O‘zbekistondagi amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotdagi o‘zgarishlar.

XX asr 80-yillarida O‘zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot. Milliy munosabatlar. Farg‘ona voqealari. Ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy qaramlik. Islom Karimov O‘z KP MK birinchi kotibi. Mustaqillik sari yo‘l tutilishi. Qishloq aholisining tomorqa yerlari bilan ta’minlanishi, O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, Prezidentlik boshqaruvining joriy etilishi, “Mustaqillik Deklaratsiyasi”.

2-mavzu: Mustaqil O‘zbekistonning tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati

Reja:

1. O‘zbekiston respublikasining davlat mustaqilligining e’lon qilinishi va uning tarixiy ahamiyati.
2. O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi huquqiy asoslarining yaratilishi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi, uning tarixiy ahamiyati.

GKChP va uning faoliyati, O‘zbekiston SSR oliy Kengashining navbatdan tashqari VI sessiyasining chaqirilishi. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Mustaqilligi asoslari to‘g‘risidagi Qonun. Referendum to‘g‘risidagi Qonunning qabul qilinishi, O‘zbekistonda Prezident saylovlari to‘g‘risida Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Referendumi, Prezident saylovlarining o‘tkazilishi. O‘zbekiston Respublikasi davlat ramzlari, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

3-mavzu: O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo‘li

Reja:

1. O‘zbekistonda bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘lining tanlanishi.
2. O‘zbekistondai iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish strategiyasining ishlab chiqilishi.
3. Iqtisodiy rivojlanishning “o‘zbek modeli”, uning mohiyati.
4. O‘zbekistonda mulkdorlar sinfining shakllanishi.

O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot yo‘lining tanlanishi, bozor munosabatlariga o‘tilishi. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol yo‘li. Iqtisodiy islohotlar strategiyasining qabul qilinishi, iqtisodi islohotlarning ustuvor yo‘nalishlari. Iqtisodiy islohotlarning “O‘zbek modeli”, uning mohiyati. Besh tamoyil. Iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar. Mulkchilik munosabatlari. Mulkning davlat tasarrufidan chiqarilishi, mulkdorlar sinfining shakllanishi.

4- Mavzu: Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati asoslarining barpo etilishi.

1- dars

Reja:

1. O‘zbekistonda demokratik huquqiy davlat qurish asoslarining yaratilishi.
2. O‘zbekistonda siyosiy islohotlarning amalga oshirilishi.
3. Davlat hokimiyatining milliy, huquqiy, demokratik asoslarining barpo etilishi.

2-dars

Reja:

1. Fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish.
2. O‘z-o‘zini boshqaruv organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o‘rni.
3. O‘zbekistonda ko‘ppartiyaviylik tizimini shakllanishi va rivojlantirish. Nodavlat notijorat tashkilotlarining jamiyatni demokratlashtirish jarayonlaridagi o‘rni.
4. O‘zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi.

Demokratiya tushunchasi, O‘zbekistonda demokratik davlat qurish asoslarining yaratilishi. O‘zbekistonda amalga oshirilgan siyosiy islohotlar, hokimiyatning bo‘linish tamoyili. O‘zbek davlatchiligining milliy, huquqiy asoslarining yaratilishi. Fuqarolik jamiyati institutlarining shakllantirilishi, uning huquqiy asoslarining yaratilishi. O‘z-o‘zini boshqarish organlari to‘g‘risidagi qonun, mahalliy hokimiyat tizimining yaratilishi. Nodavlat-notijorat tashkilotlari, ularning demokratik jamiyat asoslarining barpo etilishidagi o‘rni. Siyosiy partiyalar va ularning jamiyat hayotida tutgan o‘rni.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T. 1. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson ma’nfatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi ma’ruzasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
5. Mirziyoyev Sh.M. “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari dadil qadam qo‘ymoqdamiz”. O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma yetti yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 01.09. 2018 yil.
6. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 25 yanvar.
7. Karimov I.A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T. 1 - Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
8. Karimov I.A. Tinchlik va xavfsizligimiz o‘z kuch-qudratimizga, hamjihatligimiz va qat’iy irodamizga bog‘liq. T. 12. - Toshkent: O‘zbekiston, 2004.
9. Karimov I.A. Inson, uning huquq va erkinliklari - oliy qadriyat. T. 14. - Toshkent: O‘zbekiston, 2006.
10. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. -Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
11. Karimov I.A. Demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish-mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy mezonidir. T.19. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
12. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
13. Karimov I.A. Tarixiy xotira va inson omili – buyuk kelajagimiz garovidir. Xalq so‘zi. 2012, 10 may.

14. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. - Toshkent: O'zbekiston, 2015.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. 2017-yil 7-fevral
16. Jo'rayev N. Mustaqil O'zbekiston tarixi. To'ldirilgan, qayta nashr. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 2013.
17. Mustaqil O'zbekiston tarixining dastlabki sahifalari. - Toshkent, 2000.
18. Erkayev A. O'zbekiston yo'li. - Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
19. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug'at // M.Abdullayev va boshqalar: to'ldirilgan uchinchi nashr. - Toshkent: Sharq, 2006.
20. 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
21. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir Sabirov A. - Toshkent: Akademiya, 2013.
22. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор: М.А.Рахимов. - Тошкент: Адабиёт учқунлари, 2018.
23. Islomov Z.M. O'zbekiston modernizatsiyalash va demokratik taraqqiyot sari. - Toshkent: O'zbekiston, 2005.
24. Levitin L. O'zbekiston tub burilish pallasida. - Toshkent: O'zbekiston, 2005.
25. Usmonov Q. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi. –Toshkent: Moliya, 2003.
26. O'zbekiston mustaqillik yillarida. - Toshkent: O'zbekiston, 1996.
27. O'zbekiston tarixi. R.H.Murtazayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, 2005.
28. O'zbekiston xalqining dini, madaniyati va urf-odatları: tarix va hozirgi holat. - Toshkent: TIU, 2011.
29. O'zbekistonda millatlararo munosabatlar va bag'rikenglik: tarixiy tajriba va hozirgi zamon. Mas'ul muharrir R.H.Murtazayeva. - Toshkent: Mumtoz so'z, 2010.
30. O'zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). 2 tom. Mas'ul muharrirlar: Abdullayev R., Rajabov Q., Rahimov M. -Toshkent: O'zbekiston, 2019.

31. Murtazayeva R.H. O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar va tolerantlik. Darslik. - Toshkent: Mumtoz so‘z, 2019.
32. Yunusova X. O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar va ma’naviy jarayonlar (XX asr 80-yillari misolida). - Toshkent: Abu matbuot-konsalt, 2009.
33. Bobojonova D. O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar (70- 80 yillar misolida). Qo‘llanma. – Toshkent: Sharq, 1999.
34. Qoraqalpog‘iston tarixi (1917-1994 yy.). - Nukus, 1995.
35. Mahkamov S., Odilov A. O‘zbekiston tarixi fanidan ma’ruzalar texnologik xaritalari. -Toshkent.: Fan va texnologiya, 2012.
36. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.– Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
37. Xoliqova R.E. O‘zbekiston tarixi. O‘quv qo‘llanma. –T., 2020 .
38. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). Ishmuxamedov R.Abduqodirov A.Pardayev A.Toshkent. Iste’dod.2008.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy- siyosiy jarayonlar.....	5
Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo‘li.....	28
Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati asoslarining barpo etilishi.....	49
Seminar mashg‘ulotlar bo‘yicha ko‘rsatma va tavsiyalar	78
Adabiyotlar.....	82

Muharrir: Miryusupova Z.M.